

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Regionální a politická geografie

Bc. Iveta ČTVERÁKOVÁ

VYUŽITÍ POTENCIÁLU ČÁSTI NÁRODNÍHO GEOPARKU ŽELEZNÉ HORY PRO UDRŽITELNÝ CESTOVNÍ RUCH

POTENTIAL A PART OF NATIONAL GEOPARK ŽELEZNÉ HORY
FOR SUSTAINABLE TOURISM

Diplomová práce

Praha 2014

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Dana Fialová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla použita k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne

.....

podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé práce RNDr. Daně Fialové, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky, ochotu a vstřícnost. Dále bych chtěla poděkovat panu Mgr. Janu Douckovi z Vodních zdrojů Chrudim, a. s. za pomoc s výběrem tématu diplomové práce a za možnost konzultací. A v neposlední řadě děkuji také rodině a přátelům za podporu během celého mého dosavadního studia.

Využití potenciálu části Národního geoparku Železné hory pro udržitelný cestovní ruch

Abstrakt

Předložená diplomová práce se v obecné rovině zabývá problematikou udržitelného rozvoje cestovního ruchu ve vymezeném území Národního geoparku Železné hory. V teoretické části je nejprve cestovní ruch zasazen do širších souvislostí a dále je směřován k problematice udržitelnosti. Jednou z klíčových částí práce je podrobný rozbor konceptu geoparků a geoturismu, včetně možností jejich praktické aplikace zaměřující se zejména na rozvoj venkova. Hlavním cílem empirické části diplomové práce je analyzovat geoturistický potenciál ve vymezeném území Železných hor na základě terénního výzkumu mezi lokálními aktéry a rozbohem dostupných materiálů ze zájmové oblasti. Zjištěné poznatky se týkají místní spolupráce při vytváření a propagaci geoturistických produktů, možnosti zefektivnění současné situace cestovního ruchu v oblasti a celkového rozvoje regionu.

Klíčová slova: *geopark, geoturismus, rozvoj venkova, udržitelný cestovní ruch, Železné hory*

Potencial a part of National geopark Železné hory for sustainable tourism

Abstract

Submitted thesis deals on the general level with issues of sustainable development of tourism in defined area of National geopark Železné hory. First of all in the theoretic part the tourism is set in the broader context and it is aimed to the issue of sustainability. One of the key part of this thesis is detailed analysis of geopark concept and geotourism, including possibilities of their practical application focused especially on the development of rural area. The main aim of the empirical part of the thesis is to analyze geotourist potential in defined area of Železné hory on the basis of field research between local participants and analysis of accessible materials from the area of interest. Ascertained pieces of knowledge relate to local cooperation in the process of creation and promotion of geotourist products, possibility of increasing the efficiency of current state of tourism in the area and region overall development.

Key words: *geopark, geotourism, development of rural area, sustainable tourism, Železné hory*

OBSAH

Seznam použitých zkratk	6
Seznam obrázků, tabulek a grafů	7
Seznam příloh	8
1 Úvod	9
1. 1 Cíle a struktura práce	10
2 Teoretické zarámování	12
3 Geoturismus a geoparky	20
3. 1 Vznik a původ geoparků.....	21
3. 2 Geoturismus.....	23
3. 3 Charty geoparků a další dokumenty	27
3. 4 Rozmanitost a ochrana geologického dědictví.....	29
3. 5 Přínos geoparků pro místní komunitu	31
3. 6 Geoturisté a průvodci.....	37
3. 7 Geoparky v Česku.....	38
3. 8 Geoparky, UNESCO, biosférické rezervace, ramsarské mokřady	44
3. 9 Výzkumné otázky.....	45
4 Metodika	46
5 Národní geopark Železné hory	52
5. 1 Pozice Železných hor v celorepublikovém kontextu	52
5. 2 Vymezení Národního geoparku Železné hory v rámci Česka.....	53
5. 3 Charakteristika vymezeného území NG Železné hory	59
6 Hmotný potenciál území pro cestovní ruch a percepce území místními obyvateli a návštěvníky	63
6. 1 Předpoklady vymezeného území Národního geoparku Železné hory pro udržitelný rozvoj cestovního ruchu	63
6. 2 Vymezené území geoparku v kontextu místního geoturismu	80
6. 3 SWOT analýza.....	88
6. 4 Využití místního potenciálu v regionálním rozvoji	89
7 Závěr	91
Přehled použité literatury a dalších zdrojů	94
Přílohy	106

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AOPK	Agentura ochrany přírody a krajiny
CR	cestovní ruch
ČSÚ	Český statistický úřad
ČÚZK	Český úřad zeměměřičský a katastrální
EU	Evropská unie
GIS	geoinformační systém
HDP	hrubý domácí produkt
CHKO	chráněná krajinná oblast
MAS	místní akční skupina
MMR ČR	Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
MŽP ČR	Ministerstvo životního prostředí ČR
NG	národní geopark
NP	národní park
NUTS	Nomenclature of Units for Territorial Statistics (Nomenklatura územních statistických jednotek)
o. s.	občanské sdružení
o. p. s.	obecně prospěšná společnost
TIC	turistické informační centrum
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organizations (Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu)

SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ

Seznam obrázků

Obr. 1: Typologie forem sociálního kapitálu.....	19
Obr. 2: Hlediska při studiu geoturismu.....	25
Obr. 3: Vztah geoturismu k dalším formám cestovního ruchu.....	27
Obr. 4: Národní a kandidátské geoparky v Česku k roku 2014	41
Obr. 5: Vymezené zájmové území v Národním geoparku Železné hory	47
Obr. 6: Národní geopark Železné hory	54
Obr. 7: Logo NG Železné hory.....	55
Obr. 8: Turistické regiony v NG Železné hory.....	56
Obr. 9: Místní akční skupiny v NG Železné hory.....	58
Obr. 10: Mikroregiony v NG Železné hory.....	58
Obr. 11: NG Železné hory na podkladu vnitřních periferií v Česku	59
Obr. 12: Klima Železných hor.....	64
Obr. 13: Sečská přehrada se zříceninou hradu Oheb.....	65
Obr. 14: Mlýn ve Skanzenu Veselý Kopec.....	69
Obr. 15: Geopark Gymnázia Chotěboř „U Platanu“	78
Obr. 16: Nabídka regionálních produktů v TIC Chotěboř	79
Obr. 17: Schéma propojení kategorií zjištěných výzkumem	81
Obr. 18: Návrhy respondentů na zlepšení kvality turistické nabídky	87

Seznam tabulek

Tab. 1: Hodnoty geologické rozmanitosti podle Murray Gray.....	30
Tab. 2: Zřizovatelské subjekty geoparků v Česku	40
Tab. 3: Vymezení regionu Železné hory.....	53
Tab. 4: Maloplošná zvláště chráněná území v zájmové oblasti NG Železné hory	60
Tab. 5: SWOT analýza zájmového území v závislosti na existenci geoparku.....	88

Seznam grafů

Graf 1: Struktura respondentů	49
Graf 2: Věková struktura obyvatel (2011)	72
Graf 3: Ekonomická struktura obyvatel (2011).....	72

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Struktura řízeného rozhovoru	106
Příloha 2: Questing v NG Železné hory	108

1 ÚVOD

Cestovní ruch lze studovat ve společenských vědách, v ekonomii, sociologii a psychologii, dále z hlediska přírodních věd (ekologie) i komplexně v geografii. Právě komplexní geografický přístup je pro pokrytí široké problematiky udržitelného rozvoje cestovního ruchu, a ruku v ruce s ním i jeho nových forem, více než žádoucí. V geografii cestovního ruchu je v posledních letech dáván velký prostor právě výzkumu měkkých forem turismu (ekoturismu, geoturismu, agroturismu), jako protiklad k masovému cestovnímu ruchu. Svědčí o tom také řada publikovaných článků (Pásková 2010, Hose 2011a, Dowling 2013, Kubalíková 2013) i vysokoškolských prací (Kubalíková 2011, Kopp 2013).

Geoturismus a s ním spojený koncept geoparků se stává již fenoménem. Definice geoturismu se v odborných publikacích v průběhu času vyvíjely (viz kap. 3), od pojetí zaměřujících se pouze na geologii až po komplexní hlediska, např. Sadry (2009, s. 184) definuje geoturismus jako: *„Cestovní ruch založený na znalostech, přičemž jde o jeho interdisciplinární propojení s ochranou a interpretací abiotických přírodních prvků, které uvažuje spojení kultury s geologickými lokalitami.“* (tato a další definice i s jejich rozбором jsou uvedeny v kap. 3). Pro laickou veřejnost je srozumitelnější definice dle National Geographic Society: *„turismus, který podporuje nebo zlepšuje geografický charakter místa, jeho životní prostředí, kulturu, estetickou hodnotu, dědictví a duševní pohodu místních obyvatel“* (Tourtellot 2012). Primárně je geoturismus zaměřen na geosféru a její význam pro člověka v minulosti i do budoucna, avšak skrývá mnohem více, neboť klade důraz na identitu místních obyvatel, místní produkty a rozvoj a šíření znalostí o místním know how. Tato forma cestovního ruchu je stěžejní záležitostí poměrně mladého a hlavně specifického typu ochrany území, geoparků. Na rozdíl od dobře známých forem ochrany přírody a krajiny – národních parků (NP) či chráněných krajinných oblastí (CHKO), je v geoparcích území chráněno z iniciativy místních obyvatel, nikoliv striktně legislativním opatřením.

Diplomová práce předkládá přehled základních teoreticko-metodologických přístupů k výzkumu geoturismu a geoparků a snaží se postihnout nové trendy a hrozící nebezpečí, jaké mohou v tomto cestovním ruchu vyvstat. Ze světového měřítká bádání v této oblasti se práce pozvolna dostává na českou půdu, kde je taktéž patrný nárůst zájmu o geoparky. Důkazem toho je výrazný růst počtu geoparků v Česku za poslední roky (v roce 2005 byl v Česku jeden národní geopark, v současnosti, v roce 2014 jich je na našem území šest).

V Česku je mnoho míst majících přírodní a kulturně-historický potenciál pro geoturismus. Na řadě z nich není však mnohdy zcela plně využito, a to především kvůli rozmanitým lokálním problémům. Výjimkou není ani vymezené území Národního geoparku Železné hory, které bylo zvoleno jako případová studie pro výzkum. Geopark funguje v tomto území poměrně krátce (od roku 2012), čili striktní závěry ohledně přínosu geoparku k regionálnímu rozvoji by byly v tuto chvíli ukvapené. Přesto lze v území pozorovat jisté změny. Snaha posunout region v oblasti cestovního ruchu dále, právě k onomu udržitelnému rozvoji se dostává do střetu s řadou problémů. Některé tyto problémy byly odhaleny terénním výzkumem a následně analyzovány v empirické části práce. Ta zjištěné problémy konfrontuje s teoretickými přístupy a diskutuje možnosti jejich řešení.

1. 1 Cíle a struktura práce

Hlavním cílem práce je analyzovat geoturistický potenciál vymezené oblasti Národního geoparku Železné hory a posoudit možnosti a předpoklady pro rozvoj tohoto území z hlediska udržitelného cestovního ruchu. Ke splnění hlavního cíle je třeba přistoupit k vymezení některých dílčích cílů práce. Těmi jsou:

- Provést kritický rozbor konceptu geoparků a definovat klíčové pojmy.
- Posoudit význam geoparků a zhodnotit proces jejich formování s ohledem na mechanismy vzniku, fungování a plnění cílů stanovených důležitými dokumenty (Pekingská deklarace, Madonská deklarace, Charty geoparků).
- Zjistit v jaké pozici na regionální úrovni jsou z hlediska cestovního ruchu Železné hory jako celek a následně analyzovat vymezené území, jenž tvoří přibližně jednu třetinu plochy celého geoparku.
- Prostřednictvím terénního výzkumu zjistit současný stav cestovního ruchu ve vymezené části Železných hor v závislosti na existenci geoparku.
- Diskutovat příležitosti a problémy zjištěné prostřednictvím výzkumu v terénu a navrhnout nové možnosti pro rozvoj geoturismu ve vymezené oblasti.

Struktura práce je zvolena tak, aby splnila výše uvedené cíle, a proto je tematicky rozdělena do několika částí. Po tomto úvodu následuje teoretické zarámování (kap. 2) zabývající se postavením cestovního ruchu v geografii a jeho vývojem. Právě vývoj cestovního ruchu v posledních desetiletích je příčinou vzrůstající poptávky po alternativních formách cestovního ruchu a zároveň vyvstává potřeba jeho dlouhodobé udržitelnosti. Třetí kapitola je věnována jedné z udržitelných forem cestovního ruchu, geoturismu, který je stěžejním

tématem celé práce. Na základě české a hlavně světové literatury je v této kapitole podrobně diskutován geoturismus v návaznosti na koncept geoparků. Část této kapitoly patří charakteristice geoparků na území Česka. Ve čtvrté kapitole je nastíněna metodika práce, zahrnující vymezení území, zdůvodnění výběru respondentů a detailní popis průběhu výzkumu v terénu včetně metod zpracování dat. Definování pozice Národního geoparku (NG) Železné hory v celorepublikovém kontextu a charakteristika jeho jihozápadní části vymezené pro výzkum jsou hlavní části páté kapitoly. Šestá kapitola obsahuje konkrétní výsledky výzkumu s ohledem na hmotný potenciál území a jeho vnímání místními obyvateli. Nejprve jsou předloženy předpoklady pro geoturismus ve vymezeném území a následně podrobněji analyzovány nejdůležitější zjištěné poznatky z terénu týkající se spolupráce místních subjektů, turistické nabídky a její propagace, rozvoje místní komunity a regionu jako celku atd. V závěrečné sedmé kapitole jsou zjištěné poznatky sumarizovány a konfrontovány s cíli práce. Jsou zde také uvedeny obecné závěry práce a navrženy možnosti pro další výzkumy v této problematice.

2 TEORETICKÉ ZARÁMOVÁNÍ

Postavení cestovního ruchu v geografii

Cestovní ruch a rekreace vyplňují volný čas značné části populace a patří tak k současnému životnímu stylu. Jedná se o dynamicky se rozvíjející odvětví, které v pozitivním i negativním smyslu ovlivňuje přírodní a socioekonomickou sféru. Rozmístěním a zákonitostmi cestovního ruchu se zabývá multidisciplinární věda geografie cestovního ruchu.

Geografie cestovního ruchu se nachází na pomezí přírodních a společenských věd, neboť se zabývá interakcemi mezi krajinnou a sociální sférou. Cestovní ruch se odehrává v prostoru, ten je jím přetvářen a naopak cestovní ruch se vyvíjí v závislosti na změnách určitého prostoru. Základním impulsem rozvoje cestovního ruchu jsou lokalizační faktory, čili přírodní a kulturně-historické předpoklady území, dále do hry vstupují selektivní faktory postavené na bázi společenské situace v území a nakonec, z převážně technického hlediska, realizační předpoklady (Mariot 1985, Pásková, Zelenka 2002). Cestovní ruch je proto nutné studovat ze širokého úhlu pohledu. Co se týče společenských věd, čerpá cestovní ruch hlavně z ekonomie, psychologie a sociologie. Z pohledu ekonomie je cestovní ruch významnou součástí hospodářství regionů a podílí se na tvorbě HDP, přičemž záleží především na výše zmíněných předpokladech (lokalizační, selektivní a realizační). Psychologie sleduje vztah mezi turisty a rezidenty a jejich vzájemnou interakci, dále se například zabývá působením míst na návštěvníky, motivací k cestování do určitých oblastí apod. Tyto výše zmíněné aspekty jsou důvodem pro zařazení cestovního ruchu do komplexní vědní disciplíny, kterou geografie bezesporu je.

Na základě výše uvedených, především sociálních a psychologických faktorů vyvstává potřeba behaviorálního přístupu ke studiu geografie cestovního ruchu. Behaviorální geografie vzniká v 60. letech 20. století jako jeden z proudů socioekonomické geografie a jejím cílem je sledovat projevy lidského chování v prostoru a také vnímání prostoru jednotlivci i skupinami lidí (Hägerstrand 1967). Dle Dictionary of Human Geography (Johnston 2000) je vnímání definováno jako aktivní duševní proces získávání znalostí o různých lokalitách. Behaviorální geografie klade důraz na psychologii lidského chování v prostoru a poukazuje na roli kognitivních a rozhodovacích faktorů při ovlivňování vztahů v multi-dimenzionálním prostředí (Fialová a kol. 2010). Nejlepším příkladem uplatnění behaviorální geografie v praxi je postoj rezidentů k návštěvníkům a jeho přeměna v průběhu životního cyklu destinace (Butler 1980).

V makroměřítku cestovní ruch podléhá geopolitickému uspořádání světa, neboť postupem času prochází významnými proměnami, jež jsou závislé především na aktuální politické, ekonomické, sociální a ekologické situaci. Změny lze však pozorovat i na mnohem nižší úrovni, v rámci jednotlivých regionů. Česko je zemí, kde byl cestovní ruch v posledních desetiletích významně transformován a proces transformace probíhá prakticky dodnes (Vystoupil, Kunc 2009, Šauer, Vystoupil 2010).

Vývoj cestovního ruchu v Česku, jeho pozitivní a negativní dopady a rajonizace

Od roku 1989 prošel cestovní ruch v Česku výraznou změnou jak ve společensko-ekonomické rovině, tak i po stránce prostorové organizace. Během privatizace přešla mnohdy zanedbaná ubytovací a pohostinská zařízení, rekreační a sportovní areály, lázeňské objekty a další střediska cestovního ruchu zpět k fyzickým osobám. V rámci malé privatizace se vrátila přibližně polovina ubytovacích zařízení soukromým osobám a asi desetina obcím, velká privatizace znamenala návrat asi 40 % těchto zařízení do soukromých rukou. Další změnou byl obrovský boom cestovních kanceláří, křivka vývoje jejich počtu po roce 1989 strmě stoupá až do roku 1995, kdy je trh se zájezdy přesycen, nastává zlomový bod a počet cestovních kanceláří se snižuje (Šíp 1997, Vystoupil, Kunc 2009, Vystoupil a kol. 2010). V souvislosti s přechodem ke kapitalismu lze mluvit o zlepšení a rozšíření služeb pro turisty, a budování nové návštěvnické infrastruktury. Svoji činnost zahájila do té doby neznámá turistická informační centra (TIC), kterých je v současné době více než 600 a od roku 2013 jsou jednotně klasifikována a certifikována na základě kvality poskytovaných služeb (CzechTourism 2013). Vystoupil a kol. (2010) uvádějí některé další společensko-ekonomické změny, např. změnu v geopolitické orientaci příjezdového i výjezdového cestovního ruchu, novou roli obcí v podpoře cestovního ruchu nebo výraznou podporu ze strany EU, jelikož cestovní ruch je jednou z rozvojových priorit (Vystoupil, Šauer 2010). Právě poslední zmiňovaný bod má pro tuto práci význam, neboť podpora EU míří hlavně do oblasti udržitelného rozvoje cestovního ruchu, zejména k venkovským oblastem a jejich problémům, které dokážou eliminovat právě nové udržitelné formy cestovního ruchu a jejich nástroje. Práce je věnována jednomu z těchto nových nástrojů – geoparkům, jakožto územím s výjimečným potenciálem pro měkké formy cestovního ruchu majícím rozvíjet doposud opomíjené venkovské oblasti, zlepšovat tamější ekonomickou situaci, ale zároveň zachovávat jejich autenticitu a integritu. Toto pojetí myšlenky geoparků naráží na rozpor v podobě ekonomického profitu na jedné straně a zachování autentických hodnot na straně

druhé. Ze zmíněného konfliktu vyvstává řada otázek a hypotéz, jež provází celou práci (viz závěr této kapitoly).

V souvislosti s proměnami cestovního ruchu zapříčiněnými zejména socioekonomickými faktory nabývají projevy turismu v území na intenzitě a objevuje se řada pozitivních i negativních dopadů, z nichž v Česku nejvíce patrné jsou vysvětleny níže. K výrazným negativům patří vytlačování základních funkcí sídel, které jsou vzápětí nahrazovány funkcemi turistickými. Pásková (2003) píše o preferenci uspokojování potřeb návštěvníků na úkor každodenních potřeb a životního stylu rezidentů. Takovýto proces je dnes patrný i v Krkonoších, např. ve Špindlerově Mlýně či Harrachově (Kadlecová 2009, Polanská 2013). Dalším nebezpečím neregulovaného cestovního ruchu je tzv. efekt turistické pasti, což znamená, že cestovní ruch svými podnikatelskými aktivitami znehodnocuje svůj vlastní kapitál (Pásková, Zelenka 2002), neboli území je turisticky velmi zatížené a ztrácí svoji autenticitu a podstatu, kvůli níž se stalo oblíbené a navštěvované. Na druhou stranu má cestovní ruch na území pozitivní dopady, neboť podněcuje výstavbu infrastruktury sloužící nejen turistům, ale i rezidentům. Dalším přínosem je památková péče, která ovšem bývá často vnímána jako překážka v rozvoji cestovního ruchu, což lze vnímat jako další rozpor (Pásková 2003). Všeobecně se jakákoliv ochrana dostává do problémů, pokud má být v jejím rámci realizována ekonomická činnost. Principem udržitelnosti je harmonie společenského soužití, hospodářského rozvoje a kvalitního životního prostředí založená zejména na zodpovědnosti jedinců. Proto se také do popředí zájmů nejen odborníků, ale stále více i veřejnosti dostávají nové formy cestovního ruchu, jejichž snahou je propojit tři pilíře udržitelného rozvoje v cestovním ruchu (ekonomický, ekologický a sociální) a zachovat tak současný stav pro budoucí generace. Tato snaha je zároveň neutichajícím prostorem pro diskuze, neboť vyžaduje časté kompromisy vyhovující filosofii udržitelnosti. Navíc je potřeba uvědomit si, že každý region je specifický, přírodně, kulturně, ekonomicky apod. a je tedy nezbytné volit odlišné přístupy. Jelikož geopark je území s pevně určenými hranicemi, které se často překrývají s dalšími hranicemi (administrativními, hranicemi zvláště chráněných území, místních akčních skupin atd.) a zasahuje do různých kulturně-historických i přírodních oblastí je problematika regionalizace více než na místě. V geografii cestovního ruchu byla v návaznosti na odlišné předpoklady českých regionů pro cestovní ruch vytvořena rajonizace cestovního ruchu. Hampl, Gardavský a Kühnl (1987) rozlišují region homogenní, čili vnitřně stejnorodý územní celek, který se odlišuje od okolí a region heterogenní, vnitřně různorodý, v němž jsou důležité funkční souvislosti a vazby mezi jednotlivými prvky.

K rajonizaci cestovního ruchu lze přistupovat na základě tří vývojových principů (Vystoupil a kol. 2007). Nejstarším je geografický princip (50. - 70. léta), který člení území podle geografických či geomorfologických celků a dělení na turistické oblasti je založeno na významu cestovního ruchu a jeho aktivit. Územně plánovací princip (60. - 90. léta) navazuje na geografický přístup a vymezuje území funkčně a prostorově. Často bývá spojen s normativním přístupem, který určuje regionům možnosti a limity ve využívání a zatížení. Třetím je marketingový princip, který vychází z nutnosti účelné propagace turistické nabídky v území a také z vytváření konkurenceschopných výrobků místními aktéry v regionech (Vystoupil a kol. 2007). V roce 1962 byla Státním ústavem pro rajónové plánování vypracována a schválena Rajonizace cestovního ruchu ČSSR. Její aktualizací je Rajonizace cestovního ruchu ČSR z roku 1981, provedená Státním ústavem pro územní plánování, která rozdělila území státu na dvě skupiny: 1. území s převahou vhodných přírodních a ostatních podmínek pro cestovní ruch a rekreaci, 2. území s převahou nevhodných přírodních a ostatních podmínek pro cestovní ruch a rekreaci. Tento dokument rozděloval území na 47 oblastí a nově také podoblasti (Matyášová 2009). Na tyto dva dokumenty navazuje Návrh nové rajonizace cestovního ruchu, který se snaží o komplexní posouzení problematiky cestovního ruchu a rekreace v Česku (Vystoupil a kol. 2007). Nová rajonizace diferencuje území Česka ve dvou hlediscích. Prvním je dělení území na homogenní geografické celky, druhým je členění na základě středisek cestovního ruchu. Co se týče praktických výsledků této rajonizace, z funkčně-prostorového hlediska bylo vymezeno 6 typů rekreační krajiny: horská krajina, velkoplošné pískovcové skalní útvary, urbanizované prostory, venkovská krajina s velmi příznivými předpoklady pro cestovní ruch, venkovská krajina s průměrnými předpoklady pro cestovní ruch a venkovská krajina s minimálními předpoklady pro cestovní ruch (Vystoupil a kol. 2007).

Studium udržitelného rozvoje obecně se opírá o tři základní pilíře (ekonomický, environmentální a sociální), jež musí být kombinovány. Nejinak tomu je v udržitelném rozvoji cestovního ruchu, což je nastíněno v další části.

Udržitelný rozvoj cestovního ruchu a geoturismus

„Všichni účastníci rozvoje cestovního ruchu by měli chránit životní prostředí, s cílem dosažení přiměřeného, nepřetržitého a udržitelného ekonomického rozvoje, zaměřeného na rovnoprávné uspokojování potřeb a tužeb současných i budoucích generací.“

Globální etický kodex cestovního ruchu (World Tourism Organization 2001)

Cestovní ruch je bezesporu stále se rozšiřujícím globálním fenoménem a jeho masovost se začíná projevovat v neudržitelném rozvoji turismu. Potřeba environmentálně udržitelného cestovního ruchu je zjevná, problémem ovšem zůstává, že tento druh má nálepku nekonkurenceschopnosti. Určitým řešením jsou v posledních letech preferované formy cestovního ruchu, např. ekoturismus, geoturismus, agroturismus apod.

Zajistit udržitelný rozvoj cestovního ruchu znamená zamezit negativnímu působení cestovního ruchu na životní prostředí destinace a uchovat přírodní a kulturní hodnoty území pro další generace. Takovýto cestovní ruch pomáhá citlivě rozvíjet dané území a vede jej k prosperitě. Při zamyšlení se nad udržitelností rozvoje v cestovním ruchu je patrný rozpor, neboť turisté i rezidenti touží po rozmanitosti a autenticitě míst, zároveň je však cestovní ruch služba, která vyžaduje uspokojování potřeb obou dotčených skupin. Ochrana území je tedy pro udržitelný rozvoj cestovního ruchu nezbytná, ale na druhou stranu cestovní ruch svými pravidly omezuje. Stěžejním dokumentem udržitelného rozvoje obecně je Agenda 21 (MŽP ČR 2000), která je jakýmsi podnětem pro činnosti nezbytné k přesunu od neudržitelného rozvoje k udržitelnému. Jedná se o strategický plán zabývající se kvalitou života a budoucím vývojem. Od komplexní Agendy 21 se odvíjí strategické a akční plány jednotlivých regionů nazvané Místní agenda 21 (MŽP ČR 2014a). Jak již bylo zmíněno, udržitelný rozvoj má 3 základní navzájem propojené roviny: ekonomickou, sociální a environmentální, přičemž někteří autoři přidávají ještě rovinu čtvrtou, etiku (Šimková 2002). Hospodářský rozvoj a rostoucí příjmy obyvatel jsou doménou ekonomické složky, rozvoj lidské osobnosti, zdraví, vzdělání, sociální spravedlnosti a soudržnosti naplňují rovinu sociální, do environmentálního rozměru patří znalosti přírody, krajiny a životního prostředí (Šimková 2002).

Dle publikace *Destinační management a vytváření produktů cestovního ruchu* vydané Ministerstvem pro místní rozvoj ČR (MMR ČR) je potřeba dosáhnout čtyř cílů trvale udržitelného rozvoje:

- sociálního pokroku
- účinné ochrany prostředí
- uvážlivého užívání přírodních zdrojů
- udržení vysoké a stabilní úrovně ekonomického růstu a zaměstnanosti

(MMR ČR 2006)

Lokality mající určitou značku typu chráněného území (chráněná krajinná oblast, národní park atd.) nebo významné kulturní či historické památky jsou pro turisty nejvíce atraktivní

(Pásková 2003). Nadměrný počet turistů v těchto oblastech přispívá k ničení toho, kvůli čemu je místo tolik navštěvované (viz efekt turistické pasti). Z toho důvodu je nutné počet příchozích turistů regulovat a tím zamezit nejen fyzickému ničení krajinného rázu, ale také ztrátě *genia loci*. Monitoring počtu turistů se provádí většinou manuálně, což je velmi náročné, teprve v posledních letech se rozmáhají monitorovací turnikety (MMR ČR 2006). Takto získaná data poskytují informace, na základě kterých může být rozhodnuto o omezení cestovního ruchu v lokalitě. Cestovní ruch bývá regulován nejčastěji prostřednictvím pravidel a nařízení pro pohyb v přírodě nebo omezenou kapacitou návštěvníků některých kulturně a historicky hodnotných míst. Pro udržitelný rozvoj cestovního ruchu je důležité zaměřit se na environmentální výchovu a osvětu. Česko se za posledních 20 let výrazně posunulo v oblasti environmentálního vzdělávání. Programy ekologické výchovy běží v turistických destinacích přírodního charakteru (Jakubíková 2012) i ve školách na všech stupních (Horká 2005). Na environmentální výchovu a osvětu kladou důraz především novější a již zmiňované formy cestovního ruchu jakými jsou např. venkovský cestovní ruch, ekoturismus, geoturismus, agroturismus apod. V otázce vzdělávání má klíčovou roli vhodná interpretace informací.

Vzdělávání a interpretace v cestovním ruchu

Jedním z mnoha cílů cestovního ruchu je vzdělávání návštěvníků. Role vzdělávání v cestovním ruchu je patrná především v souvislosti s potřebou udržitelného rozvoje cestovního ruchu, neboť aktivní poznávání přírody a kultury znamená porozumění problémům současného světa. Vcítěním se a pochopením environmentálních i sociálních problémů projevuje člověk vlastní zodpovědnost za své okolí. Pro pochopení je důležitá správně zvolená interpretace jevů v prostředí (Tilden 1977, Nuryanti 2005, McCullagh 2012, Čtveráková 2014). Interpretace místního dědictví je důležitou součástí konceptu geoparků, a proto je jí dále věnována samostatná část v kap. 3. 5.

Udržitelný rozvoj cestovního ruchu je možný za předpokladu společenské zodpovědnosti. Participace obyvatel na veřejném dění je podmínkou pro ochranu životního prostředí i rozvoj oblasti. Z toho důvodu patří do problematiky udržitelnosti tzv. sociální kapitál, kterému se v posledních letech věnuje řada odborníků (Putnam 2000, Van Deth 2008, Pileček 2010). Sociální kapitál má nezastupitelnou funkci ve formování a následném fungování geoparků, neboť je postaven na aktivitě místních obyvatel. Spolupráce a zároveň

přiměřená míra konkurence je v geoparcích velmi ožehavou tematikou. Částečně se jí věnuje výzkum v empirické části této práce (kap. 6).

Sociální kapitál

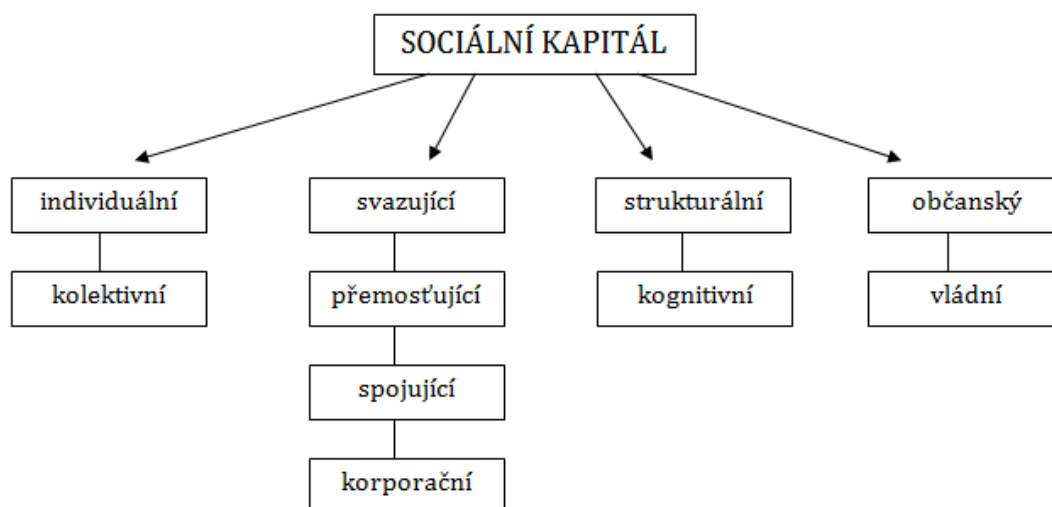
Jeden ze zakladatelů pojmu sociální kapitál, Robert D. Putnam ve své práci *Bowling Alone* (Putnam 2000, online) uvádí, že sociální kapitál jsou „*rysy společenské organizace, např. sítě, normy a důvěra, které zajišťují koordinaci a spolupráci vedoucí ke společnému prospěchu*“. Jako vůbec první použil koncept sociálního kapitálu Pierre Boaurdieu, který jím označil zdroje a hlavně známosti, jež pomáhají k dosažení cílů (Bourdieu 1986). Sociální kapitál a jeho charakter lze rozřadit do pěti kategorií

- důvěra a sklon ke kolektivnímu jednání
- důvěra v instituce
- lokální společenský život
- institucionální život
- vnější vztahy

(Pileček, Jančák 2010)

Při vzniku každého geoparku hraje důležitou roli tamější úroveň společenského života, neboť geoparky jsou utvářeny na základně iniciativy „odspoda“, což znamená, že při jejich formování mají stěžejní roli lokální aktéři. Van Deth (2008) prostřednictvím výše uvedených kategorií sociálního kapitálu vytvořil model měření kolektivního sociálního kapitálu se dvěma základními množinami aspektů. Strukturální aspekty zahrnují vše, co lze spojit se sociálními sítěmi, čili členství ve spolcích a dobrovolnických organizacích, participace na veřejném dění, míra využívání nových technologií apod. Kulturní aspekty v sobě nesou celkovou důvěru (v blízké lidi, instituce) a občanské normy a hodnoty (udržování vzájemných vztahů, solidarita, identifikace s územím, právní ochrana, politické dění). Velmi často se různé typy spolků sdružují, čímž vytvářejí vhodné prostředí pro založení geoparku. I v druhém případě, kdy iniciuje založení geoparku soukromý subjekt, je nezbytné vytvořit síť kontaktů, která propojí aktéry na lokální úrovni a vytvoří podnět ke kooperaci. Teoretických východisek a pojetí sociálního kapitálu je celá řada, proto se Pileček (2010) pokusil sestavit určitou typologii forem sociálního kapitálu (obr. 1). Všechny rozlišené typy sociálního kapitálu nalezneme v určité podobě v koncepci geoparků, přičemž jako nejvýznamnější lze shledat korporační sociální kapitál, jelikož organizace jsou spojovány s generováním pozitivního sociálního kapitálu především k růstu důvěry ve společnosti.

Obr. 1: Typologie forem sociálního kapitálu

Zdroj: Pileček 2010 + vlastní úpravy

Výzkumné otázky a hypotézy

Z této kapitoly explicitně vyplývají některé obecnější výzkumné otázky a hypotézy, které budou v následujících částech řešeny. Jednou ze zásadních otázek je, zda a popřípadě za jakých podmínek je udržitelný cestovní ruch konkurenceschopný. Od této otázky se odvíjí další, která se ptá, jaké jsou hranice mezi spoluprací a konkurencí při realizaci měkkých forem cestovního ruchu.

S ekonomikou a udržitelností je pak spjata hypotéza vzniklé na základě předchozího textu:

Geoparky jsou zakládány především ve venkovských oblastech se stagnujícím rozvojem právě z toho důvodu, aby pozvedly tamější ekonomickou situaci a nastartovaly rozvoj.

Výzkumné otázky a hypotézy věnující se konkrétně geoturismu a geoparkům jsou uvedeny na konci třetí kapitoly.

3 GEOTURISMUS A GEOPARKY

Evropa má díky své bohaté historii, kultuře a přírodnímu dědictví výborné podmínky pro cestovní ruch všeobecně. Geologie a neživá příroda byly donedávna v souvislosti s cestovním ruchem poněkud opomíjené. Přitom právě kombinace geologie, přírody, kultury a historie má v cestovním ruchu obrovský potenciál, s čímž souvisí myšlenka nové formy cestovního ruchu, geoturismu a s ním spojeným budováním geoparků.

Teorie GAIA

Geopark je území poskytující svědectví o historickém vývoji Země. V každém geoparku je důležitá zajímavá a poutavá interpretace místního dědictví, např. i prostřednictvím pamětníků a jejich vyprávění místních pověstí a legend. Určitým posláním geoparků je navrácení lidí k „matce Zemi“ a znovuvytvoření jakéhosi pouta mezi lidmi a krajinou. Z toho důvodu je ústředním motivem geoparků koncept (teorie) Gaia (Pásková 2013).

V 60. letech 20. století s touto teorií přišel Sir James Lovelock (Lovelock 1994). Jedná se o poměrně kontroverzní koncept na pomezí exaktní vědy, filosofie a mytologie, a právě ona mytologičnost je teorii Gaia vytýkána. Přesto představuje jeden z myšlenkových proudů Hnutí New Age (Vojtíšek 1998). Základní myšlenkou této teorie je planeta Země jako superorganismus, utvářející sám sebe. Život sám si udržuje svoje prostředí, čili udržuje planetu obyvatelnou životem (Lovelock 1994). Teorie Gaia má přivést člověka k celistvému pohledu na Zemi, jako planetu, přičemž lidé jsou součástí tohoto živoucího organismu. Na dobrých vztazích s Gaiou závisí budoucnost lidstva, které by v případě nesouladu s planetou mohlo být nahrazeno jiným organismem. Lovelock (1994) prostřednictvím různých příkladů devastace životního prostředí varuje, že člověk mění prostředí zásadním způsobem, což se mu může stát osudným, jelikož Gaia nezanikne, ale lidská společnost by zahynout mohla.

„Místa jsou zrcadly některých částí nás samých, jsou to nitky vedoucí k příběhům, tajemstvím a banalitám...“ (Cílek 2004, s. 8). Úryvek z knihy Václava Cílka s názvem Makom přibližuje filosofickou podstatu míst. V nejlepším případě by se geopark měl snažit poskytnout svým návštěvníkům takovéto vnímání míst. Právě příběhy a tajemství vytváří jedinečného genia loci a pomáhají lidem vcítit se do krajiny, získat k ní vztah a tím ji lépe chránit.

Geoparky jsou tak výbornou příležitostí, jak území chránit, poukázat na jeho význam z hlediska přírodního i kulturního bohatství, a zároveň podpořit ekonomický i kulturní rozvoj společnosti.

3. 1 Vznik a původ geoparků

Myšlenka geoparků se začala rozvíjet od 30. mezinárodního geologického kongresu v Pekingu v roce 1996 (Mc Keever, Zouros 2005). O čtyři roky později byla tato myšlenka realizována, a to na základě diskuse čtyř evropských zemí (Francie, Německo, Španělsko a Řecko) o jejich společensko-ekonomických problémech, jakými byly stagnující hospodářský rozvoj, vysoká nezaměstnanost, vylidňování venkova, stárnutí populace apod. Jedná se o země, které mají výjimečné geologické dědictví, krásnou přírodu a velký kulturní potenciál (Zouros 2004), z toho důvodu bylo řešení hledáno mimo jiné i v možnostech rozvoje geologického cestovního ruchu, právě na základě idey geoparků, která byla dále rozvíjena. V konečném výsledku byly definovány společné nástroje pro řešení výše uvedených problémů (Mc Keever, Zouros 2005). Základem úspěšné realizace tohoto nápadu bylo poukázat na přínos geologického dědictví pro hospodářství a další rozvoj především venkovských oblastí. Ve čtyřech zemích, kterým se podařilo dohodnout se na společném postupu, byly vytvořeny první geoparky (Réserve Géologique de Haute-Provence, Lesvos Petrified Forest, Maestrazgo Cultural Park a Vulkaneifel) a položeny tak základy Sítě evropských geoparků. Následně byly i další evropské země vyzvány ke spolupráci, čímž se začala síť geoparků rozšiřovat. Budování Sítě evropských geoparků bylo významně podporováno z Evropské unie (Zouros 2004).

Sítě geoparků

V současnosti existují tři geografické úrovně v síti geoparků. Síť národních geoparků na území jednotlivých států, Síť evropských geoparků UNESCO a Globální síť geoparků UNESCO, která kromě evropských sdružuje ještě geoparky z Jižní Ameriky, Asie a Austrálie. Sítě geoparků na všech úrovních mají podobné úkoly, efektivně koordinovat činnosti geoparků, poskytovat výměnu informací a zkušeností z jednotlivých geoparků a v neposlední řadě propagovat geoparky i geologické dědictví, které se v nich nachází (MŽP ČR 2014b). Síť geoparků UNESCO a Světové dědictví UNESCO jsou však odděleny. To znamená, že státy, na jejichž území je geopark, nepodepisují žádnou závaznou smlouvu s touto organizací. Důvod je ten, že koncept Světového dědictví nemá systém řízení pro

geoparky a hlavně je tvořen jednotlivými místy spojenými s kulturou, historií nebo přírodou, přičemž geoparky jsou postaveny na principu interakce kultury, historie, přírody, geologie a cestovního ruchu dohromady (Bailey, Hill 2009). Tyto aspekty by se měly v geoparku prolínat a doplňovat, a návštěvníci by je měli vnímat jako celek, nikoliv odděleně. Sítě geoparků poskytují možnost výměny zkušeností mezi jednotlivými geoparky, které sdružují, čímž se zvyšuje kvalita služeb, vzdělávání i výzkumu. Právě kvalitní vzdělávací programy jsou důležitým impulsem motivace lidí všech generací k zamýšlení se nad budoucností. Do roku 2013 bylo vyhlášeno 100 globálních geoparků ve 29 zemích (Dowling 2013), kromě těch evropských ještě geoparky z Brazílie, Kanady, Číny, Indonésie, Japonska, Jižní Korey, Malajsie, Turecka, Uruguaye a Vietnamu (Global Network of National Geoparks 2014).

Kritéria geoparků

Existují obecná kritéria, která by měl splňovat každý geopark. Eder a Patzak (2004) specifikují kritéria pro fungování geoparků pod patronací UNESCO, tato kritéria však platí pro každý geopark. Kromě všeobecných a již zmiňovaných charakteristik, které má každý geopark splňovat, jimiž jsou zachování geologického dědictví pro budoucí generace, vzdělávání široké veřejnosti a zajištění udržitelného rozvoje, musí ještě každý geopark:

- působit v součinnosti s dalšími národními a mezinárodními programy
- mít dobře definované limity
- disponovat dostatečně velkou plochou, která umožní ekonomický rozvoj, čili
 - krajinou generující hospodářskou aktivitu
 - ohnisky sloužícími ke stimulaci hospodářského rozvoje
 - místy geologicko-paleontologického dědictví se složkami archeologickými, ekologickými, historickými a kulturními.

Zouros (2004) vymezuje geopark jako území, které kombinuje ochranu a propagaci geologického dědictví s udržitelným rozvojem. Geoparky nejsou dalším typem zákonem chráněného území, proces jejich zakládání je opačný, než je tomu u legislativně chráněných oblastí. Je to spíše synonymum pro výsledek spolupráce lidí, kteří vytvářejí jedinečnou identitu určitého území (Bailey, Hill 2009). Ta je založena na dědictví ve smyslu vzájemné synergie geologie, přírody a kultury. Zrealizovat geopark je možné tam, kde mají místní obyvatelé, samospráva a další organizace společnou vizi udržitelné budoucnosti (Bailey, Hill 2009). Pro geoparky je význačný zejména geoturismus jako udržitelná forma cestovního ruchu a zároveň podpora socioekonomického rozvoje oblasti.

3. 2 Geoturismus

Vymezení pojmu

Geoturismus i geoparky jsou poměrně široké pojmy, a proto jejich definování není snadné. Téměř každý autor, který se této problematice věnuje, se pokouší o svoji vlastní definici pojmů. Geoturismus lze chápat více způsoby (Hose 1995, 2011a, Dowling, Newsome 2006, 2010, Sadry 2009, Tourtellot 2012). V úzkém a starším pojetí se jedná o cestovní ruch zaměřený na geologii a geomorfologii. Moderní pojetí geoturismu v sobě zahrnuje mnohem více a především je zastřešováno udržitelným rozvojem cestovního ruchu. První definici geoturismu přinesl Hose (1995) v časopise *Environmental Interpretation*: *„Zajištění takové interpretace a služeb k tomu, aby turisté získali znalosti a pochopení geologie a geomorfologie určité lokality (včetně pochopení přínosu vědám o Zemi) nad úroveň pouhého estetického porozumění“* (překlad z Hose 1995 s. 16, 17). Dowling a Newsome (2006, s. 4) definovali geoturismus následovně: *„Cestovní ruch zaměřený především na geologii, geomorfologii, a přírodní zdroje krajiny, reliéf, fosílie, horniny a minerály s důrazem na pochopení procesů, které je vytvořily“*. Tyto definice patří spíše ke staršímu pojetí geoturismu. Následující vymezení pojmu v sobě zahrnují více aspektů včetně vzdělávání, což přesněji odpovídá modernímu pojetí geoturismu. Geoturismus, jak ho charakterizuje Sadry (2009, s. 184) již obsahuje kulturní složku: *„Geoturismus je cestovní ruch založený na znalostech, je to interdisciplinární propojení cestovního ruchu s ochranou a interpretací abiotických přírodních prvků, přičemž uvažuje propojení kulturních prvků s geologickými lokalitami.“* Pojetí geoturismu se poměrně rychle vyvíjelo a původní definice rychle zastaraly a nevystihovaly tak moderní přístup. Svoje definice proto inovovali i autoři Dowling a Newsome (2010) a Hose (2011a): *„Forma přírodního cestovního ruchu, který se speciálně zaměřuje na geologii a krajinu. Podporuje cestovní ruch v geologických lokalitách, zachování geodiverzity a pochopení věd o Zemi prostřednictvím hodnocení a vzdělávání. Toho lze dosáhnout navštěvováním geologických lokalit, využíváním geologických stezek a vyhlídek, geoprůvodců, návštěvnických středisek a dalších aktivit.“* (překlad z Dowling, Newsome 2010, s. 25). *„Zajištění interpretace a služeb v geologických a geomorfologických lokalitách spolu s propojením dalších artefaktů v místě i mimo něj a zároveň jejich zachování pro generace současné i budoucí, hlavně za přispění vzdělávání a výzkumu.“* (překlad z Hose 2011a, s. 17). Na závěr Mezinárodní konference geoturismu v Portugalsku v roce 2011 byla přijata komplexní geografická verze definice. Ta je obsažena v prvním bodě deklarace z konference a zní: *„geoturismus by měl být definován jako cestovní ruch udržující a zvyšující identitu území, brát v úvahu jeho geologii, životní prostředí, kulturu, estetiku, dědictví a blahobyt obyvatel“*

(Arouca Declaration 2011, online). Dowling (2013) vysvětluje rozdíl mezi geologickým a geografickým pojetím geoturismu, který spočívá v tom, že dřívější geologické pojetí přistupuje ke geoturismu jako k formě nebo typu cestovního ruchu, zatímco novější geografický pohled se zaměřuje na přístup k cestovnímu ruchu. V případě geoturismu je nezbytné kombinovat oba dva tyto pohledy.

Jak již bylo zmíněno, v geoturismu se uplatňují dvě hlediska, která umožňují tento cestovní ruch lépe pochopit a následně i zavést do praxe. Prvním je tzv. ABC (z angl. Abiotic, Biotic and Cultural components) přístup, který zahrnuje složky abiotické, čili geologii a podnebí, složky biotické (fauna a flóra) a složky kulturní (způsoby života lidí v současnosti i v minulosti). Druhé je pojetí geoturismu jako postoje, které zahrnuje tvary povrchu a krajiny, procesy, jenž tyto tvary vytváří a čas (Dowling 2013).

„ABC“ koncept

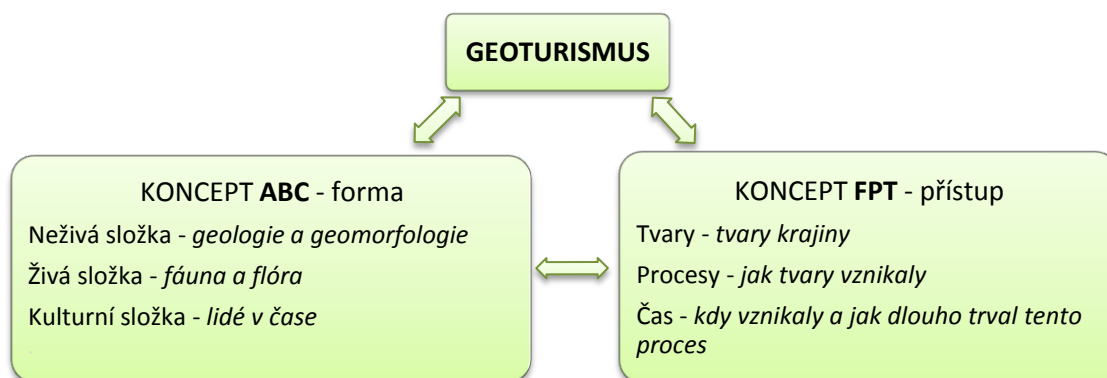
Starší pojetí je zaměřeno na geoturismus jako na formu cestovního ruchu. Pro rozvoj geoturismu je nezbytné pochopení identity a charakteru území. Základem pro to je vytvoření abiotických, biotických a kulturních prvků (ABC - abiotic, biotic, cultural). K plnému uvědomění si životního prostředí člověka musí být nejprve v povědomí abiotické prvky, které jsou následně determinovány biotickými prvky fauny a flóry v něm žijící. Živé i neživé prvky v prostředí pak společně determinují kulturní krajinu, čili to, jak lidé v krajině v průběhu času žijí (Dowling 2013).

„FPT“ koncept

Geografický a zároveň také nový přístup ke geoturismu je založen na holistickém chápání životního prostředí. Místním obyvatelům i návštěvníkům poskytuje větší propojení s prostředím, ve kterém žijí, nebo které navštívili (Dowling 2013). Toto pojetí začíná interpretací geologických prvků a jejich tvarů (F - form), přechází k procesům, jež v nich probíhají (P - process) a času, po který celý proces trvá (T - time).

Geoturismus je forma i přístup cestovního ruchu, a proto je nezbytné zohledňovat oba tyto koncepty (znázorněné na obr. 2). Geoturistické produkty tak mohou propagovat a současně chránit geologické dědictví a socioekonomicky tak posílit místní komunitu.

Obr. 2: Hlediska při studiu geoturismu

Zdroj: Dowling (2013) + vlastní úpravy

Zásady geoturismu

Geoturismus je do jisté míry inspirován ekoturismem a on sám může být příkladem pro další formy environmentálně odpovědného cestovního ruchu (Dowling 2010). Jako každá forma cestovního ruchu, i geoturismus má určité zásady, které odlišují tento cestovní ruch od jiných forem a zároveň ukazují směr jeho budoucího vývoje. Pro geoturismus formuloval pět klíčových zásad Dowling (2010):

- 1) geologický základ
- 2) udržitelnost
- 3) informativnost
- 4) prospěšnost pro místní obyvatele
- 5) spokojenost turistů

První tři zásady jsou pro geoturismus nezbytné, další dvě by měly být obsaženy ve všech formách cestovního ruchu. Nejvíce specifickým rysem je pochopitelně geologie. Na rozdíl od ekoturismu, který se zakládá pouze na přírodním prostředí, se v geoturismu prolíná přírodní prostředí s urbánním. Co se týče udržitelnosti, určitou výzvou je zkvalitňování produktů a služeb v cestovním ruchu, aniž by tím docházelo k negativnímu ovlivňování geologického prostředí a krajiny celkově. Informativnost a ruku v ruce s ní jdoucí vzdělávání jsou jedním z pilířů geoturismu. Prospěšnost pro místní obyvatele pramení z míry jejich zapojení, například prostřednictvím poskytování služeb, zařízení, výrobků a znalostí spojených s územím. Participace místní komunity na cestovním ruchu, prospívá nejen komunitě samotné, ale také životnímu prostředí a zároveň nemalou částí přispívá k spokojenosti turistů (Dowling 2010), neboť čím více atmosféra místa na turisty působí,

tím silnější zážitky si odnáší. S participací místních souvisí také autenticita míst. Uvědomělí turisté vyhledávají autentická místa, protože prostřednictvím nich lze lépe poznat a pochopit kulturu tamějších obyvatel, ztotožnit se s jejich problémy a vytvořit si na ně nezkrácený pohled (Štýrský, Šípek 2011).

Cíle geoturismu

Růst poptávky po geoturismu znamená také kladení si vyšších cílů a důslednost jejich dodržování. Dowling (2010) zdůrazňuje následující cíle:

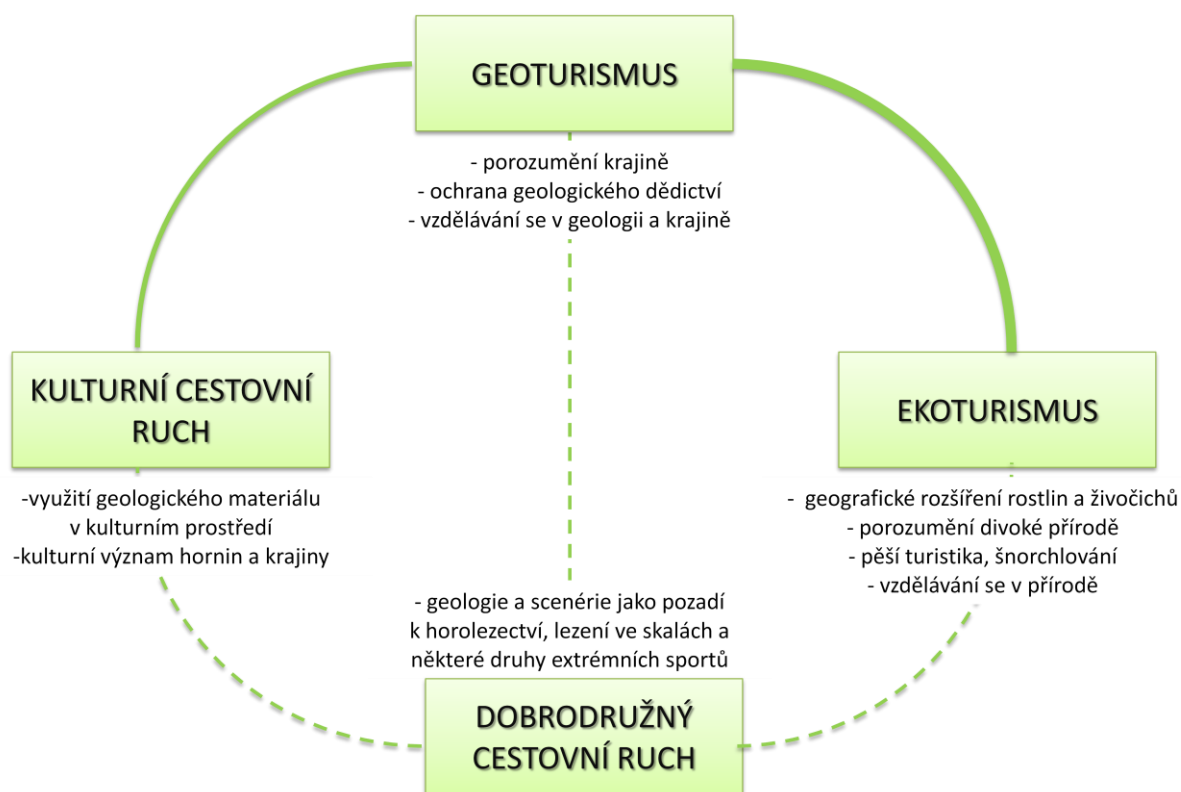
- zlepšit povědomí a porozumění v udržitelném geoturismu
- dbát na rovnováhu v geologickém vývoji
- zlepšovat kvalitu života v komunitě rezidentů
- zkvalitňovat zážitky turistů
- chránit geologické dědictví (na něm závisí všechny cíle)

V těchto cílech je obsažena velká část podstaty geoturismu. K jejich dosažení je nutné volit a kombinovat vhodné přístupy, zejména co se týče motivace místních na aktivní participaci na fungování geoparku.

Vztah geoturismu k dalším formám cestovního ruchu

Podstata geoturismu tkví v rozmanitosti a kombinaci dalších environmentálně šetrných forem cestovního ruchu. Newsome a Dowling (2010) vytvořili grafické znázornění vztahu geoturismu k ekoturismu, kulturnímu cestovnímu ruchu a dobrodružnému turismu (obr. 3). Jak je patrné, silný je vztah především mezi geoturismem a ekoturismem. Zatímco ekoturismus je soustředěn především na přírodní dědictví, zvláště pak na biotickou složku přírody, geoturismus v sobě nese biotické, abiotické i kulturní prvky (viz ABC přístup). Vztah ke kulturnímu turismu je zřejmý taktéž, a to nejen prostřednictvím kulturních akcí, které jsou součástí geoturismu, ale také využíváním geologického materiálu společností a celkovým významem hornin a krajiny pro kulturu. Geoturismus a dobrodružný cestovní ruch k sobě mají také blízko, avšak je zde velmi tenká hranice, patrná především v otázce ochrany geologického dědictví. Horolezectví a další extrémní sporty provozované ve významných geologických lokalitách mohou geotopy nenávratně ovlivňovat.

Obr. 3: Vztah geoturismu k dalším formám cestovního ruchu

Zdroj: přeloženo z Newsome, Dowling (2010) + vlastní úpravy

3. 3 Charty geoparků a další dokumenty

Každá ze tří sítí geoparků disponuje svými zásadami, které jsou popsány v chartách. V nejobecnější rovině je popsána Charta globální sítě geoparků, z níž vycházejí další dvě, Charta evropských geoparků a Charta národních geoparků. Zásadní pro všechny tyto dokumenty je, že geoparky musí respektovat místní a národní právní předpisy týkající se ochrany geologického dědictví, např. v geoparku je přísně zakázáno obchodovat s geologickým materiálem (avšak obchod může být tolerován za specifických okolností, za předpokladu, že je jasně a veřejně vysvětlen, odůvodněn a sledován). Výjimkou je pouze využívání hornin, minerálů a zkamenělin pro vědecké a vzdělávací účely (Global Geoparks Network Charter 2014). Charta evropských geoparků obsahuje konkrétní požadavky na fungování geoparků. Dle tohoto dokumentu je geopark území s jasně definovanými hranicemi, určitým geologickým dědictvím a jasnou strategií udržitelného rozvoje, která je podporována z evropského programu na podporu rozvoje. Lokality musí mít zvláštní význam z hlediska vzácnosti, vědecké hodnoty a estetiky. Primární složkou každého evropského geoparku je tedy geologie, ale zároveň by se na jeho území měly nacházet

i prvky kultury, historie, archeologie a ekologie. Prostřednictvím cestovního ruchu v geoparcích, neboli geoturismu má geopark přispívat k ekonomickému rozvoji celé oblasti a zvýšit povědomí místních obyvatel o jedinečném dědictví, které se ve hmotné či nehmotné podobě nachází v jejich bezprostředním okolí. V neposlední řadě, podle Charty evropských geoparků musí geopark podporovat vzdělávání v oblasti životního prostředí, vědecký výzkum ve vědách o Zemi a udržitelný rozvoj oblasti. Velmi důležitá je i spolupráce mezi jednotlivými geoparky v rámci sítě, jež si mohou vzájemně doplňovat znalosti zkušenosti (Global Geoparks Network Charter 2014). Na úrovni jednotlivých zemí se místní geoparky řídí chartou národních geoparků příslušné země. Ta samozřejmě vychází z Charty evropských geoparků s tím, že zásady jsou specifikovány pro konkrétní stát. V Česku musí území, jež se chce stát geoparkem, podstoupit proces certifikace upravený směrnicí Ministerstva životního prostředí ČR (MŽP ČR) a zároveň splnit požadavky Charty národních geoparků. Certifikát „národní geopark“ uděluje ministr životního prostředí (Charta národních geoparků ČR 2014).

Dalším dokumentem, který má pro geoparky význam je Pekingská deklarace o ochraně světového geologického dědictví (přijata v červnu 2004). Ta zajišťuje udržitelný rozvoj budoucích generací prostřednictvím ochrany geologického dědictví, navrhuje přijmout strategii UNESCO na zlepšení vědeckého výzkumu, ochranu zdrojů, lokální hospodářský rozvoj, popularizaci věd o Zemi, vzdělání a propagaci cestovního ruchu. Důraz je v ní kladen také na mezinárodní spolupráci a zákaz komerčního prodeje geologického dědictví (Pekingská deklarace 2014). Cílem této deklarace bylo stimulovat další rozvoj geoparků po celém světě (Keever, Zouros 2005).

Madonská deklarace (říjen 2004) mezi divizí věd o Zemi při UNESCO a Evropskou sítí geoparků hierarchizuje postupné začleňování geoparků do sítí různých úrovní. Geopark, který se chce stát globálním geoparkem UNESCO, musí být nejprve členem Evropské sítě geoparků a splňovat její podmínky. Podobně tak geopark, jenž se chce stát součástí Evropské sítě geoparků, musí být dříve členem národní sítě geoparků příslušného státu. Evropská síť geoparků byla také uznána jako vhodný vzor pro vytvoření dalších kontinentálních sítí geoparků (Madonská deklarace 2014).

Cílem sítí je výměna nápadů a odborných znalostí. Z toho důvodu jsou správami geoparků pořádány konference a společné akce každoročně ve stejnou dobu a paralelně ve všech geoparcích pro zvýšení povědomí veřejnosti o budování sítí geoparků.

3. 4 Rozmanitost a ochrana geologického dědictví

Ať už se jedná o chráněné krajinné oblasti, národní parky či geoparky, všechna tato území jsou atraktivní značkou pro turisty (Pásková 2013). Cestovní ruch a ochrana životního prostředí se už ze své podstaty dostávají do konfliktu. Zásadním důvodem je potřeba určité regulace, která je nejčastěji realizována prostřednictvím ochrany, což se dostává do sporu s rozvojem cestovního ruchu. Ve vztahu ochrany přírody a rozvoje cestovního ruchu se objevují dva přístupy, soutěživý a spolupracující. Právě druhý zmíněný postoj je žádoucí pro cestovní ruch v geoparcích (Fialová 2011). Soutěživý, neboli konkurenční přístup považuje ochranu území stejně jako péči o památky a zachování autenticity míst za překážku v rozvoji cestovního ruchu. Environmentálně udržitelný cestovní ruch je zase spojován s nekonkurenceschopností. Naopak spolupracující přístup chrání přírodní hodnoty aktivně a strategicky, a není tak překážkou v rozvoji cestovního ruchu (Pásková 2011). Ochrana geologického dědictví a jeho rozmanitosti je poměrně složitým procesem vyžadujícím kombinaci mnohých aspektů (citlivé zásahy do krajiny, ekonomické myšlení, nutnost zachování autenticity). Zároveň je pro správy geoparků velkou výzvou.

Geodědictví

Dědictví neživé přírody neboli geodědictví zahrnuje geologické dědictví, které souvisí s historickým vývojem Země a pak také geomorfologické dědictví ukrývající v sobě různorodé tvary zemského povrchu. Geologické dědictví v geoparcích je založeno na geotopech (v angl. „geosite“). Z čistě geologického hlediska je geotop *„elementární, nejmenší komplexní fyzickogeografická a současně kartografická jednotka, která je v podstatě homogenní, tj. v jejím rámci je celkem stejný reliéf, hornina, stejné hydrologické poměry, mikroklima, stejná půda a původně, popř. potencionálně jedna fytocenóza, na niž se váže jedna zoocenóza.“* (Horník a kol. 1986, s. 292). Tato definice byla přenesena i do geoturismu, kde k ní byly navíc přidány další hodnoty (vzdělávací, vědecká apod.). V geoturismu jsou geotopy výjimečné lokality, důležité pro pochopení historie Země, které lze je rozdělit do několika skupin podle převažujících vlastností (např. stratigrafické, vulkanické, geomorfologické, petrografické apod.). Geotopy jsou dále také posuzovány na základě vědeckých kritérií. Geomorfologické lokality pojímají většinou několik geotopů, čili jsou to komplexní tvary reliéfu, jejichž hodnota závisí na lidském vnímání (Kubalíková 2013). Lokality jsou tedy hodnoceny jednak vědecky, prostřednictvím geotopů i z hlediska neodborné veřejnosti, jako celkový obraz krajiny.

Geologická rozmanitost (geodiverzita)

Pojem „geodiverzita“ byl poprvé použit v 90. letech v Austrálii (Sharples 1993 in Kubalíková 2013). Téměř ve stejném období používal tento pojem v Česku Vojen Ložek (Cílek 2001). Od té doby vzniklo několik vymezení tohoto pojmu. Cílek (2001, s. 14) navrhl zkrácenou interpretaci geodiverzity jako „*substrátové a morfologické rozmanitosti určitého území*“. Shrnutí předchozích definic přináší také Gray (2004), který považuje geologickou rozmanitost za „*přirozený rozměr (rozmanitost) geologických (horniny, minerály, zkameněliny), geomorfologických (tvary krajiny, procesy) a půdních rysů zahrnujících celou škálu vztahů, vlastností, interpretací a systémů.*“ (volně přeloženo z Gray 2004, s. 8). Geodiverzita je pojem rovnocenný známější biodiverzitě neboli biologické rozmanitosti a společně vytváří komplementární celek. Geodiverzita může mýt ve své podstatě stěžejním nástrojem pro ochranu geologických a geomorfologických lokalit (Cílek 2001).

Tab. 1: Hodnoty geologické rozmanitosti podle Murray Gray

1. Vnitřní hodnoty	(nezávislé na lidském hodnocení)
2. Kulturní hodnoty	folklórní archeologické a historické spirituální pochopení místa
3. Estetické hodnoty	místní krajina geoturismus volnočasové aktivity dálkový pohled dobrovolnické aktivity inspirace pro umělce
4. Ekonomické hodnoty	energie nerostné suroviny zkameněliny půda
5. Funkční hodnoty	budovy a infrastruktura zdraví pohřbívání kontrola znečištění využití vody a půdy funkce geo- a ekosystému
6. Výzkumné a vzdělávací hodnoty	vědecké bádání historie Země historie výzkumu monitorování životního prostředí vzdělávání

Zdroj: Gray 2004 + vlastní úpravy

Gray (2004) ve své knize *Geodiversity: Valuing and Conserving Abiotic Nature* diskutuje hodnoty důležité pro geodiverzitu (tab. 1). Celkem bylo sepsáno přes třicet hodnot, jež mají vliv na geologickou rozmanitost. K tomuto počínu ho inspiroval Groot (1992 in Gray 2004), který navrhl a sepsal 25 sociálních funkcí přírody.

Ochrana geologického dědictví

Dle Hose (2011b) znamená tzv. geoochránářství dynamickou ochranu a údržbu geologických a geomorfologických lokalit. Pro udržitelný rozvoj cestovního ruchu je klíčové vhodné pojetí ochrany, a to nejen geologického dědictví. Možnost odlišného přístupu k ochraně přírody lze zaznamenat z anglických slov „preservation“ a „conservation“ (Burek, Prosser 2008 in Kubalíková 2013). V češtině mají obě tato slova stejný význam, ochrana či zachování. „*Preservation*“ znamená ochranu ve smyslu uchování něčeho ve stávajícím stavu bez možnosti změny, zatímco „*conservation*“ je činnost chránění a posilování geologických a geomorfologických rysů a procesů, jež vyžaduje změny nutné pro udržení zájmu. Pro udržitelný a zároveň konkurenceschopný cestovní ruch by měl být preferován druhý způsob ochrany geologického i přírodního dědictví. Je zřejmé, že není možné chránit všechnu geodiverzitu. Hodnotné geologické a geomorfologické části Země, které jsou význačné z hlediska konkrétních subjektivních hodnot, patří ke geodědictví. To zahrnuje pouze některé prvky geodiverzity, jež je také chápána jako hodnota, ovšem bez výjimečnosti (Kubalíková 2013). Každé místo má z hlediska udržitelnosti jiné limitní hodnoty. Z toho důvodu je nutné hodnotit geologické a geomorfologické lokality z různých pohledů prostřednictvím řady metod (Kubalíková 2013).

Ačkoli jsou geoparky i geoturismus primárně založeny na geodědictví, podstatnou roli zde hraje především místní komunita a mnoho dalších faktorů, jímž se věnují další kapitoly (3. 5, 3. 6).

3. 5 Přínos geoparků pro místní komunitu

Vztah geoparků a místní komunity souvisí s konceptem sociálního kapitálu (kap. 2). Při bližším prozkoumání tohoto vztahu je zjevná výrazná interakce mezi fungováním geoparků a stavem místní společnosti. Celý proces formování funkčního geoparku začíná u vhodného přírodního potenciálu území a místního subjektu s vizí. Místní subjekt (většinou občanské sdružení, obecně prospěšná společnost nebo obchodní společnost) má podněcovat a motivovat místní obyvatele k aktivní participaci a zároveň jejich činnost koordinovat.

Účast a spolupráce místních na přípravě aktivit pro geopark jsou impulsem k jeho rozvoji, a tudíž i rozvoji regionu, což je nejlepší pobídka pro další obyvatele k zapojení se. Tím se uzavírá pomyslný kruh aktivní kooperace mnoha lidí, který postupně vede ke zvyšování životní úrovně. Kromě socioekonomického rozvoje regionu, jenž zahrnuje nové pracovní příležitosti a zlepšení ekonomické situace, má zřízení geoparku vliv také na regionální sepjetí prostřednictvím posilování místní identity. V neposlední řadě je významným přínosem vzdělávání a podpora vědy a výzkumu v oblasti.

Tramping jako analogie ke geoturismu

Zatímco ekoturismus a geoturismus jsou moderní formy cestovního ruchu, už v dobách, kdy vznikalo Československo, významně vzrůstal zájem o tramping. Počátky trampingu lze zaznamenat bezprostředně po skončení první světové války (Jehlička, Sarre, Podoba 2005). Zejména mladí lidé nacházeli inspiraci ve zfilmovaných amerických westernech a dobrodružné literatuře. Některé příznivce dobrodružství to ovlivnilo natolik, že začali žít podobným způsobem života jako hlavní hrdinové filmů a knih, což se projevilo v jejich stylu oblékání, názvech zakládáných osad, přezdívaní apod. (Špringl 2013). Jedná se o idealistické hnutí odmítající přísná pravidla skautingu, avšak v mnohém jsou si tato hnutí podobná. Tramping je založen na přátelství, kladném vztahu k přírodě a oblibě trampských písní, které jsou pro hnutí specifické (Špringl 2013). V průběhu 20. století byl tramping výrazně ovlivňován politickou situací. Zatímco za První republiky se rozvíjel svobodně, inspiraci hledal na Západě a jako námět se objevoval v literatuře, malířství i hudbě. Druhá světová válka způsobila bedlivé sledování trampingu okupačními silami a pronásledování některých jeho vyznavačů, většinou však kvůli jejich činnosti v odboji. Nejinak tomu bylo i po komunistickém převratu v roce 1948, kdy byly trampové označeni za pochybné existence, proti několika trampským akcím v 60. letech byl dokonce proveden násilný zásah. Přesto se odhaduje, že v 80. letech bylo součástí hnutí asi 50 tisíc lidí (Jehlička, Sarre, Podoba 2005). Zlom nastal po sametové revoluci a dnes je tramping považován za svébytnou a hodnotnou součást našich dějin (Špringl 2013).

Tento specifický cestovní ruch by se dal považovat za jakousi analogii k ekoturismu a geoturismu, jelikož u nich lze pozorovat mnoho společných rysů. Ať jsou jimi zájem o návrat k přírodě, snaha vyhnout se masovému turismu či uvědomění si potřeby ochrany krajiny.

Socioekonomický přínos

Obliba trampingu přetrvává do dnešních dob, přestože se jeho podmínky v mnohém změnily (vybavení turistů, preference lokalit apod.). I proto, podpora geoturismu a geoparků v České republice smysl má. Geoparky v sobě mají obrovský potenciál z hlediska krajinného marketingu, avšak tento potenciál stále není dostatečně využit (Kopp 2013). Regionální, respektive krajinný marketing naráží na četné a složité problémy, které zpomalují socioekonomický rozvoj geoparků. Za mnohými problémy stojí neexistence přímé institucionální finanční podpory a nevyjasněný vztah k marketingu krajů, obcí, zvláště chráněných území apod. Rozvoj, který je pro geoparky nezbytný, je financován převážně z grantových žádostí. Vystává tedy otázka ohledně ekonomické udržitelnosti geoparků (Kopp 2013).

Geopark a místní identita

Identitu je velmi těžké charakterizovat, jelikož má silně interdisciplinární charakter (Semian 2010). V obecném měřítku je identita vztah člověka k sobě samému a zároveň vztah k jiným lidem (Nedomová, Kostecký 1996; Chromý, Janů 2003, cit. in Semian 2010).

Dle konceptuálního rámce regionální identity, který popsal Paasi (1986, cit. in Semian 2010) lze regionální identitu rozdělit na regionální vědomí a na identitu regionu. Regionální vědomí obsahuje identifikaci s místní komunitou a identifikaci s místním regionem, je to tedy sounáležitost s komunitou. Identita regionu může být objektivní nebo subjektivní. Objektivní úroveň znamená klasifikaci na základě statistických výzkumů. Problémem je zde však subjektivní výběr kritérií, která mohou ovlivňovat výsledná statistická data (Paasi 1986, cit. in Semian 2010). Subjektivní identita regionu zahrnuje „image“ regionu a regionální vědomí lidí jak uvnitř, tak i vně regionu (Semian 2010).

Geoparky jsou území s pevně určenými hranicemi, vymezenými fyzicky (fyzickogeograficky či administrativně) i kulturně (Chromý 2000). Čili, do ohraničeného prostoru geoparku jsou zahrnuty nejen lokality s významným geologickým bohatstvím, ale především místa, kde je ochota místních spolupracovat na lokálním rozvoji. Jeden ze způsobů jak může být územní identita formována, je prostřednictvím soužití člověka s krajinou (Mitchel 2001). Na této myšlence je založen koncept geoparků, jelikož na základě aktivní účasti místních obyvatel je přirozeně posilován jejich vztah k místu. Podobně jako při formování regionů, je i u vzniku geoparku důležitá iniciativa jednotlivců a vytvoření regionálních symbolů pro snazší identifikaci.

Identitu regionu lze posuzovat také prostřednictvím jeho názvu v povědomí lidí. České geoparky mají názvy s geografickou identifikací území (Český ráj, Železné hory) i bez ní (GeoLocí). Podle výzkumu Semiana (2010) má identita Českého ráje silné postavení, neboť většina dotazovaných respondentů se s tímto názvem ztotožňuje a Český ráj vnímá jako jedinečný region. Většina českých národních či kandidátských geoparků má v názvu přírodní či kulturní region, na jehož území se rozkládá (Český ráj, Železné hory, Vysočina, Podbeskydí, Jeseníky, Ralsko). Název Geoparku Egeria je odvozen od německého ekvivalentu k českému slovu Ohře (něm. Eger), lze ho tedy přiřadit ke geoparkům s geografickou identifikací jako kulturní region Poohří. Název Geoparku GeoLocí je čistě symbolický. Reflektuje tamější poněkud opomíjenou krajinu s bohatou historií a se specifickou atmosférou pohraniční oblasti Sudet. Kulturní podtext má i název Geoparku Kraj blanických rytířů, jakožto region opředený pověstmi o rytířích ukrývajících se v hoře Blaník. Geopark Joachima Barranda je přímým odkazem na tohoto významného paleontologa, který právě v oblasti dnešního geoparku prováděl četné výzkumy geologických útvarů a zkamenělin. Jak hluboce zakořeněné jsou názvy posledních čtyř výše uvedených kulturních regionů, na kterých byly zřízeny geoparky, může být námět pro další výzkumy.

Geoparky mají svojí identitu, kterou se prezentují navenek. Každý geopark má symboly, logo a motto, jež ho charakterizují a prostřednictvím nichž se dostává do povědomí lidí (více o symbolice loga NG Železné hory v kap 5). K identitě geoparku přispívá také regionální značení produktů, legendy a pověsti, místní symboly apod. (kap. 5).

Vzdělávání

Vzdělávání v geoparku se soustřeďuje nejen na příchozí návštěvníky, ale i na místní komunitu. Jedním z cílů každého geoparku je vzdělávání lidí všech věkových kategorií v nejrůznějších oblastech. Klíčem k tomu je správná interpretace místního dědictví ať už na naučných stezkách, v muzejních expozicích, výstavách apod. Geologie jako věda bývá širokou veřejností poněkud opomíjena a předem odsouzena k nepochopení, jelikož disponuje řadou odborných termínů a pojímá mnoho složitých procesů. Právě z tohoto pramení výzva pro geoparky v podobě popularizace této vědy. V praxi to znamená dokázat skloubit několik významných aspektů, přičemž základem je srozumitelnost vědeckých poznatků, které musí být zjednodušeny, ale na druhou stranu nesmí být degradována jejich informační hodnota (Čtveráková 2014).

Interpretace informací zahrnuje některé zásady, které je nutné dodržovat. Zabýval se jimi např. už Tilden (1977) nebo nověji Nuryanti (2005). Obnova hodnot, akceptace a pochopení odlišných kultur, profesionalita, vzdělávání a školení a sdělovací prostředky jsou věci, které je třeba při interpretaci zohledňovat (Nuryanti 2005). Tilden (1977) pracuje s principy správné interpretace, podle nichž musí mít autor vhled a kombinovat při interpretaci několik přístupů, včetně přírodovědeckého, historického a environmentálního. Zabývá se také rozdíly mezi vizuální a psanou formou interpretace, přičemž poměrně jednoznačně dochází k závěru, že vizuální forma je mnohem přínosnější z prostého faktu, věci spojené s obrazem si člověk lépe zapamatuje. Správně pojatá interpretace podněcuje návštěvníky k přemýšlení.

Způsobů interpretace je celá řada, od klasických, jakými jsou informační panely na naučných stezkách a tradiční expozice v návštěvnických centrech či muzeích, až po modernější tagglisty nebo interaktivní výstavy.

- Informační panely

Informační panely klasickou formou interpretace informací návštěvníkům. Velmi záleží na jejich zpracování, neboť to rozhoduje o návštěvníkově pozornosti a v konečném důsledku i efektivitě z hlediska vzdělávání. Na naučné stezce je informační panel většinou tím prvním, s čím se návštěvník setká. Z toho důvodu je důležitý první dojem z panelu, který následně rozhoduje o návštěvníkových dalších zastaveních. Panel by měl být tvořen s přihlédnutím k cílové skupině návštěvníků a zároveň prezentovat informace přímočaře, bez zbytečných a zdržujících detailů, ale nesmí být vynecháno nic důležitého (McCullagh 2012). Vytvořit naučný panel poutavě a přitom komplexně vyjádřit problematiku, kterou se zabývá je poměrně složitým úkolem. Do přípravy by se měli zapojovat jednak odborníci na danou problematiku (přírodovědci, historici, kulturologové, apod.), dále pak zástupci z různých vzdělávacích a výzkumných institucí, zástupci z místní správy a nemělo by se zapomínat na nezávislé osoby z řad širší veřejnosti (dobré je zapojovat místní občany a hlavně děti, zvláště pokud je naučná stezka nebo její část věnována jim).

Tvůrci naučných panelů by měli volit zejména vhodný poměr mezi psaným textem a obrazovým materiálem. Dlouhé bloky textu na panel nepatří stejně jako příliš odborné a laické veřejnosti nic neříkající termíny. Barevné fotografie, schémata a nákresy doplněné výstižným textem jsou základem úspěchu a efektivity ve vzdělávání na naučných stezkách (Čtveráková 2012).

- Tagglisty

Novým způsobem interpretace jsou tzv. tagglisty umístované buď společně s naučnými panely, nebo samostatně. První varianta je stále rozšířenější, ale v posledních letech se objevují i tzv. zážitkové naučné trasy postavené právě na tagglistech. Jedná se o tabulky se speciálními kódy (QR kódy, BeeTag kódy), které lze přečíst pomocí čtečky v mobilním telefonu s operačním systémem a internetovým připojením. Návštěvník si pak v telefonu přečte informace o místě, prohlédne fotografie, nákresy nebo poslechne zvukový záznam. Takto je možné projít celou trasu a materiály stažené v telefonu si odnést domů. Informace jsou většinou k dispozici alespoň v jednom cizím jazyce. Tagglisty jsou lehce udržovatelné a v případě poškození dobře opravitelné (Taggmanager 2014).

Z hlediska efektivity interpretace se jeví jako nejlepší kombinace klasických naučných panelů a modernějších tagglistů. Tímto způsobem se zatraktivní naučné stezky pro mladší generace, které rády využívají nejmodernější technologie, ale zároveň nejsou odrazeni návštěvníci mající v oblibě klasické tabule.

- Expozice návštěvnických center

Neopominutelnou roli ve vzdělávání hrají návštěvnická centra. Jejich úloha je poměrně rozmanitá. Návštěvnická centra mají návštěvníkům poskytnout prvotní obraz o území, informovat je o místních zajímavostech, případně doporučit vhodnou trasu podle požadavků návštěvníka. Dále mají pro své zákazníky obstarat potřebné materiály včetně map a dalších prospektů. Samotné prostředí návštěvnického centra by mělo být vybaveno tak, aby vzbudilo zájem o navštívenou lokalitu a podnítilo tak k dalšímu cestování. Důležitá je aktivní účast zaměstnanců návštěvnického centra a snaha připravit návštěvníkům smysluplné a zároveň netradiční zážitky. Tato návštěvnická centra slouží většinou primárně turistům, ale nemělo by se zapomínat na místní obyvatele a především děti. Některá návštěvnická centra vytváří vzdělávací programy s předem stanovenými cíli, jež odpovídají náplni rámcových vzdělávacích programů jednotlivých typů škol (Horká 2005).

Kromě vzdělávací funkce mají návštěvnická centra ještě další důležitou roli, poskytují sociální zázemí pro návštěvníky a slouží jako alternativa k činnostem, které nelze uskutečnit z důvodu např. špatného počasí. V případě nepříznivého počasí mohou návštěvníci využít služeb nabízených v interiéru návštěvnického centra (některá návštěvnická centra umožňují promítání tematických filmů, disponují dětským koutkem, půjčují různé společenské hry apod.). Rodiny s dětmi i individuální návštěvníci zde mohou strávit celé odpoledne, ale třeba se jenom na chvíli zastavit, odpočinout si a občerstvit se.

- Geoprůvodci

Klasické naučné stezky, moderní tagglisty i expozice v návštěvnických centrech jsou pro vzdělávání v geoparcích velkým přínosem. K těmto formám interpretace geoparky ještě nabízejí možnost průvodcovaných exkurzí. Ty jsou vedeny speciálně vyškolenými zaměstnanci, geoprůvodci (georangery), kteří zajišťují návštěvníkům zážitky, netradiční formu vzdělávání a motivují je k aktivnímu zapojení. Geoprůvodci předávají informace např. prostřednictvím příběhů, jež se váží k určitému místu (Čtveráková 2014). Podrobnější informace o geoprůvodcích poskytuje kapitola 3. 6.

3. 6 Geoturisté a průvodci

Geoturisté

Definovat geoturistu je nesnadný úkol. Je velmi obtížné vymezit to, jak se liší od ostatních návštěvníků či turistů. Také to je důvodem proč je snaha o vytvoření typologie či zjištění motivace návštěvníků ke geoturismu předmětem mnoha studií (Grant 2010, Allan, Dowling, Sanders 2011, Limei, Yu 2013 cit. v Dowling 2013). Tyto výzkumy také ukázaly, že cestovní ruch spojený se zkušeností je významný z hlediska zapojení místní komunity, udržitelného rozvoje, regionální ekonomiky, popularizace věd o Zemi a ochrany geologického dědictví. Dále bylo zjištěno, že motivací těchto účastníků cestovního ruchu je nejčastěji zvědavost, sebevzdělávání, trávení času s rodinou a přáteli a také zájem přímo o konkrétní věc, kterou lokalita disponuje (Dowling 2013).

O klasifikaci geoturistů se pokusilo několik odborníků. Základní typologii přinesl Grant (2010, cit. in Dowling 2013), který dělí geoturisty následovně:

- geo-amatéri
- geo-specialisté
- geo-experti

V poněkud širším měřítku je vytvořena typologie na základě výzkumu motivace návštěvy krápníkových jeskyní v západní Austrálii (Allan 2011):

- „cílevědomí“ geoturisté – jejich hlavní motivací je navštívit určitý geotop
- „záměrní“ geoturisté – motivace je částečně ovlivněna atraktivitou geotopu
- „nadšení“ geoturisté – geoturismus hraje menší roli v rozhodování o návštěvě určitého místa

- „náhodní“ geoturisté – existence určitého geotopu pro ně není při návštěvě místa zásadní
- „vedlejší“ geoturisté – geoturismus nemá významnou roli při výběru destinace

Typologie geoturistů mají svůj význam pro lepší pochopení trhu cestovního ruchu, zejména pro rozvoj geoturistických produktů a marketingu. Z výzkumů také vyplývá, že úspěšný geoturistický produkt má návštěvníka uspokojit a přimět k zopakování návštěvy. Tento postup je v geoturismu mnohem efektivnější než stále nová propagace pro další turisty (Allan 2011).

Geoprůvodci

Geoprůvodce je odborně proškolený člověk mající vztah ke geoparku, ve kterém průvodcovské služby nabízí. Na školení se podílí řada odborníků z univerzit, vědeckých ústavů a znalců tamějšího prostředí. Obsah školicích seminářů je velmi pestrý, od geologie přes regionální témata, historii až po pedagogiku, psychologii a základy první pomoci (Řídkošil 2014). Tito průvodci jsou pak schopni vyprávět o místních obyvatelích a jejich zvycích, znají tradiční produkty a zavedou návštěvníky na neobvyklá a zajímavá místa.

Součástí školení jsou obvykle semináře a exkurze zakončené zkouškou, po jejímž úspěšném vykonání získává člověk certifikát průvodce příslušného geoparku. Geoprůvodce se musí chovat podle předepsaných pravidel a na území geoparku nesmí vyvíjet vlastní komerční aktivitu bez souhlasu správy geoparku. Při porušení pravidel může být certifikát geoprůvodci odebrán.

Geoprůvodci mají návštěvníkům ukázat a nechat „zažít“ území z jiného pohledu, než jak jsou zvyklí od běžných turistických průvodců. Návštěvníci by si měli uvědomit autenticitu místa a tzv. genia loci. Nejen toho by měl geoprůvodce v návštěvnících evokovat, ale zároveň dokonale znát místní prostředí a doporučit další atraktivity v okolí a třeba i poradit s výběrem restaurace.

3. 7 Geoparky v Česku

Historie vzniku geoparků

Zatímco v Evropě vznikaly první geoparky s počátkem 21. století, v Česku vznikl první národní geopark až o deset let později. Byl jím Geopark Český ráj, jenž byl však už od roku 2005 geoparkem UNESCO a až v roce 2010 se stal národním geoparkem ČR. Důvodem bylo

zejména posílení jeho významu na národní úrovni. Současně s Českým rájem byl vyhlášen národním geoparkem i Geopark Egeria jako součást přeshraničního Česko-bavorského geoparku. Český ráj mohl být vyhlášen nejprve geoparkem UNESCO a až později Národním geoparkem ČR z toho důvodu, že v té době ještě nevešla plně v platnost Madonská deklarace, která hierarchizuje vstup do jednotlivých sítí geoparků (kap. 3. 3).

V roce 2012 byly certifikovány další dva geoparky, GeoLoc i na Tachovsku a Železné hory. V současnosti (2014) má Česká republika šest národních geoparků. Další čtyři území usilují o certifikaci, jsou jimi Vysočina, Geopark Joachima Barranda, Jeseníky a Ralsko.

Certifikované geoparky nemají své místo v Národní síti jisté navždy, ale každé čtyři roky probíhá revalidace. Pokud geopark nesplní předem stanovené cíle, či nějakým způsobem poruší Chartu národních geoparků, může být ze Sítě vyloučen a pro opětovné přijetí musí znovu projít celým procesem. V případě splnění podmínek je geoparku prodloužen certifikát o další čtyři roky (Národní geoparky 2014).

Rada národních geoparků

Rada národních geoparků (dále jen Rada) je poradním orgánem Ministerstva životního prostředí ČR a její hlavní činností je řízení Sítě národních geoparků. Rada kontroluje a připomínkuje nominační dokumentace geoparků ucházejících se o certifikaci či kandidaturu a následně navrhuje Ministrovi životního prostředí ČR vyhlášení území národním geoparkem. Její členové také provádí monitoring národních geoparků a na základě zjištěných poznatků rozhodují o revalidaci geoparku. Ke členům rady patří zástupci z univerzit a dalších odborných institucí (geologických, památkových, cestovního ruchu, regionálního rozvoje apod.) (Národní geoparky 2014). Rada pořádá dvakrát ročně jednání a jednou za rok konferenci (od roku 2013).

Koordinátoři geoparků

Koordináční činnost geoparků v České republice zajišťují většinou neziskové organizace typu občanská sdružení a obecně prospěšné společnosti, v případě Železných hor je zřizovatelem soukromý subjekt a Geopark Egeria zřizuje příspěvková organizace (tab. 2). Nestátní nevládní organizace (podskupina neziskových organizací) typu občanských sdružení a obecně prospěšných společností se liší v právní úpravě. Podle nového občanského zákoníku od roku 2014 dochází k transformaci občanských sdružení. Ta mají tři roky na to, aby změnilly svojí právní úpravu buď na obecně prospěšnou společnost, nebo na

jinou právní formu. Pokud tak neučiní, budou považovány za spolky (Nový občanský zákoník 2014). Druhou skupinou neziskových organizací jsou příspěvkové organizace, jež jsou částečně financovány ze státního rozpočtu. Úplně výjimečný je koordinační subjekt Geoparku Železné hory, jímž je soukromý subjekt.

Hlavní úlohou koordinace v geoparcích je podněcování jednotlivých subjektů k aktivitě a spolupráci. Správa geoparku by měla implicitně motivovat subjekty na svém území, a zároveň je podporovat při činnostech, které vedou k prospěchu celého regionu. Každý geopark má svůj příběh, kterým se navenek prezentuje, a jednotné logo geoparku sloužící k intenzivní a efektivní propagaci.

Dobrý management je základem úspěchu každého geoparku. Jeho práce by měla mít dlouhodobé perspektivy, jelikož jak již bylo zmíněno, geoparky jsou certifikovány na čtyři roky, za které musí splnit předem stanovené cíle.

Tab. 2: Zřizovatelské subjekty geoparků v Česku

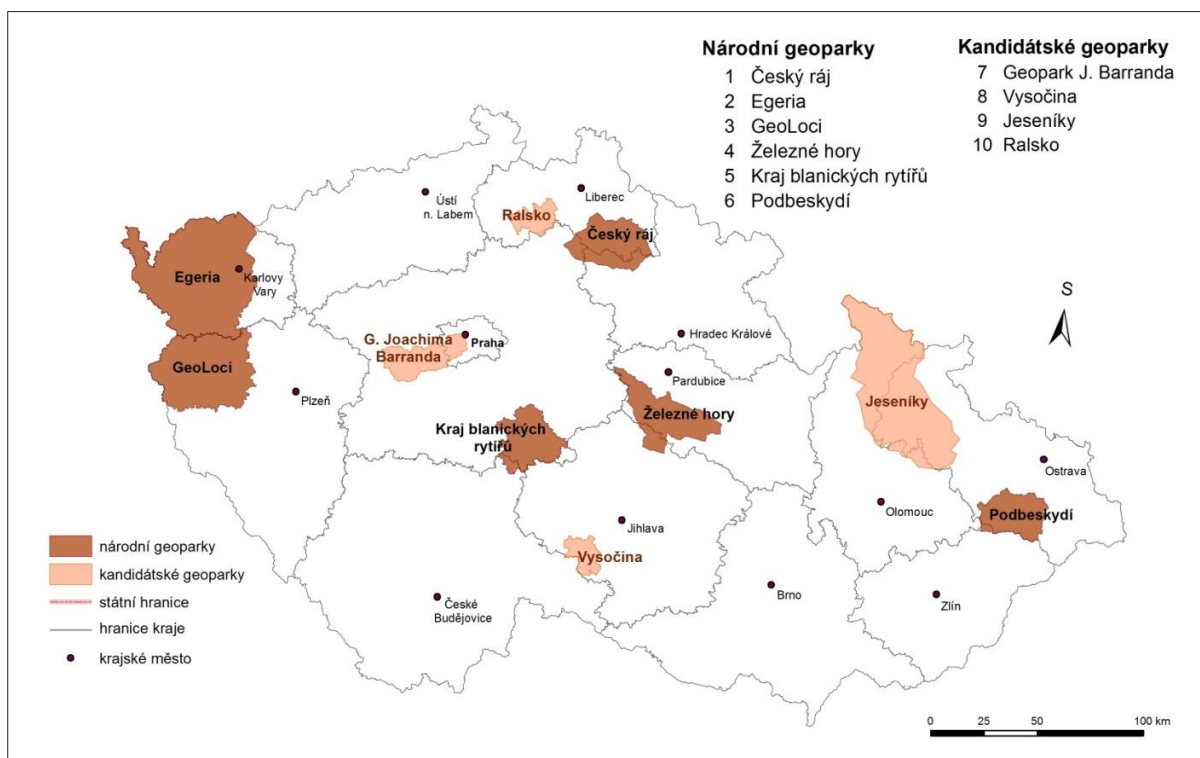
Geopark	Koordinační činnost	Sídlo	Typ subjektu
Český ráj	Geopark Český ráj o.p.s.	Turnov	obecně prospěšná společnost
Egeria	Muzeum Sokolov, p.o.	Sokolov	příspěvková organizace
GeoLoc	GeoLoc o.p.s.	Svojšín	obecně prospěšná společnost
Železné hory	Vodní zdroje Chrudim s.r.o.	Chrudim	obchodní společnost
Kraj blanických rytířů	Český svaz ochránců přírody Vlašim	Vlašim	občanské sdružení
Vysočina	Geopark Vysočina o.p.s.	Telč	obecně prospěšná společnost
Geopark Joachima Barranda	Agentura Koniklec o.p.s.	Praha	obecně prospěšná společnost
Podbeskydí	Hájenka	Kopřivnice	občanské sdružení
Jeseníky	Zelený kraj	Osek nad Bečvou	občanské sdružení
Ralsko	Geopark Ralsko o.p.s.	Kuřívody	obecně prospěšná společnost

Zdroj: Geopark Český ráj (2014), Geopark Egeria (2014), Geopark GeoLoc (2014), Geopark Železné hory (2014), Kraj blanických rytířů (2014), Geopark Vysočina (2014), Geopark Joachima Barranda (2014), Geopark Jeseníky (2014), Hájenka Kopřivnice (2014), Geopark Ralsko (2014)

Geoparky v Česku

K roku 2014 je v Česku šest území s titulem národní geoparku a čtyři území se statutem kandidátského geoparku (obr. 4).

Obr. 4: Národní a kandidátské geoparky v Česku k roku 2014

Zdroj: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2012 + vlastní zpracování

1. Národní geoparky

- Český ráj

Národní geopark Český ráj je nejstarším geoparkem v Česku. Je také doposud jediný na našem území zařazen do Globální sítě geoparků UNESCO. Svojí rozlohou, téměř 700 km² zasahuje do tří krajů, Libereckého, Královéhradeckého a Středočeského. Geopark zahrnuje všechny tři části CHKO Český ráj (s rozlohou 181 km²) a v severovýchodní části se dotýká hranice Krkonošského národního parku. Geopark umožňuje svým návštěvníkům objednat si průvodcovské služby, nabízí služby řady celoročních či sezónních turistických informačních center. Z hlediska aktivního geoturismu nabízí široké spektrum činností, pěší a cykloturistiku, vodní sporty, horolezectví, paragliding, zimní sporty atd. Geopark Český ráj spolupracuje s řadou partnerských organizací (např. CHKO Český ráj, Regionální rada NUTS II Severovýchod, Ministerstvo životního prostředí ČR, Česká geologická služba, Sdružení Český ráj, Městské muzeum Nová Paka, Občanské

sdružení Environmentální chování odpovědné společnosti – ECHOS) (Geopark Český ráj 2014).

- Egeria

Národní geopark Egeria je součástí příhraničního Česko-bavorského geoparku, který zahrnuje ještě český geopark GeoLoci. Součástí území tohoto geoparku je CHKO Slavkovský les. Oblast geoparku, zejména oblast oherského zlomu je geologicky nejaktivnějším místem Českého masivu. Geopark nabízí návštěvníkům aktivní poznávání místní hornické historie, těžby hnědého uhlí a lázeňství. Poloha v jižní části Krušných hor vybízí k zimním sportům. Muzeum Sokolov, jenž zřizuje Geopark Egeria spolupracuje s dalšími partnery, např. s Českou geologickou službou, Nadací Geogria Argicoly, CHKO Slavkovský les, odborem regionálního rozvoje Karlovarského kraje apod. (Geopark Egeria 2014).

- GeoLoci

Podobně jako NG Egeria je i Národní geopark GeoLoci jednou z částí Česko-bavorského geoparku. Na jeho území zasahují obě části CHKO Český les. GeoLoci je atraktivní zejména z hlediska bohaté montánní historie, jíž se věnují i tamější hornicko-historické spolky, které pořádají pro návštěvníky různé aktivity a také publikují v odborných časopisech (GeoLoci 2014). Historie osídlení i krajina samotná jsou zde poznamenány událostmi kolem odsunu německého obyvatelstva z bývalého Československa po skončení druhé světové války. Z toho důvodu je stále zde poměrně nízká hustota zalidnění (39 obyvatel/km²; vlastní výpočet), což je pro návštěvníky, jež vyhledávají klid pozitivním impulsem k návštěvě této oblasti.

- Železné hory

Národní Geopark Železné hory leží v jihozápadní části Pardubického kraje, přičemž zasahuje i do krajů Středočeského a Vysočina. Jeho součástí je CHKO Železné hory. Po geologické stránce jsou Železné hory obsáhlou učebnicí geologie (Geopark Železné hory 2014), která je výjimečná v celé střední Evropě. Geologické lokality jsou zpřístupněny stezkami pro pěší, cyklisty, běžkaře a desítkami kilometrů koňských jezdeckých stezek. Dlouhou historii má v oblasti i těžba kamene a vápence. V Geoparku Železné hory v současnosti (jaro 2014) probíhá školení geoprůvodců, kteří v budoucnu budou provádět návštěvníky po místních lokalitách. Geopark spolupracuje s dalšími subjekty působícími v oblasti, jako jsou CHKO Železné hory, MAS Železnohorský region, turistická oblast Chrudimsko-Hlinecko, Ministerstvo životního prostředí ČR, město Chrudim,

Destinační společnost Východní Čechy, kraje Pardubický a Vysočina (Geopark Železné hory 2014).

- Kraj blanických rytířů

Jak název napovídá, stěžejním tématem geoparku je hora Blaník a jí opředená pověst o rytířích. Z větší části leží ve Středočeském kraji, na jihozápadě zasahuje do kraje Jihočeského. Součástí geoparku je CHKO Blaník. Kromě geologické pestrosti jsou pro krajinu typické vesnice s typickým středočeským rázem a velké množství sakrálních objektů, kapliček nebo zvoníček (Kraj blanických rytířů 2014). Geopark nabízí průvodcovské služby, pro školy pořádá vlastivědné a přírodovědné exkurze, vybavení a zázemí pro zimní a vodácké sporty, stezky pro jezdeckví na koni, cyklostezky atd. Geopark je zřizován Českým svazem ochránců přírody ve Vlašimi a k jeho partnerům patří CHKO Blaník, Agentura ochrany přírody a krajiny, Středočeský kraj, Ministerstvo životního prostředí ČR, Muzeum Podblanicka, Rádio Blaník a další (Kraj blanických rytířů 2014).

- Podbeskydí

Na území krajů Moravskoslezského a Zlínského leží Geopark Podbeskydí. Zároveň je jeho území součástí CHKO Poodří a CHKO Beskydy. V geoparku je intenzivně budován online informační systém pro naučné stezky. Krajinný ráz podhůří Beskyd spolu a typickou místní architekturou a četnými zříceninami hradů vytváří spolu s geologickými lokalitami velmi atraktivní oblast pro návštěvníky. Geopark Podbeskydí spolupracuje se Moravskoslezským krajem, Ministerstvem životního prostředí ČR i místními obcemi (Hájenka Kopřivnice 2014).

2. Kandidátské geoparky

- Vysočina

Geopark Vysočina leží v jihozápadní části stejnojmenného kraje, v okolí Telče, zapsané na Seznam světového dědictví UNESCO. Z geologického hlediska se zde nachází skalní útvary, kamenná moře o opuštěné lomy. Geopark je protkán sítí naučných stezek i interaktivních zážitkových tras, na kterých jsou použity moderní formy interpretace (např. tagglisty). Na svém rozvoji pracuje Geopark Vysočina ve spolupráci s Vysočina Tourism, Vysočina Education, Vysokou školou polytechnickou v Jihlavě, městem Telč, Ministerstvem pro místní rozvoj ČR, Ministerstvem životního prostředí ČR, Českou geologickou službou a dalšími (Geopark Vysočina 2014).

- Geopark Joachima Barranda

Tento geopark leží částečně na území hlavního města Prahy, zasahuje do CHKO Český kras a CHKO Křivoklátsko. Nachází se zde asi 70 geologických lokalit mezinárodního významu, k jejichž objevení výrazně přispěl francouzský paleontolog Barrande, po němž je geopark pojmenován (Geopark Joachima Barranda 2014). V celém geoparku mohou lidé navštívit šest značených naučných tras. Tento geopark má díky blízkosti Praze a osobnosti Joachima Barranda nejlepší podmínky pro návštěvu zahraničními návštěvníky. Geopark spolupracuje s Ministerstvem životního prostředí ČR, Středočeským krajem, Prahou nebo Nadací ostravsko-karvinských dolů (Geopark Joachima Barranda 2014).

- Jeseníky

Kandidátský geopark Jeseníky zasahuje do krajů Moravskoslezského a Olomouckého a zahrnuje většinu CHKO Jeseníky. Jelikož pokrývá rozsáhlé území o rozloze více než 2240 km², je rozdělen na 8 částí. Příležitostí tohoto geoparku je propojení horské turistiky (Hrubý a Nízký Jeseník, Kralický Sněžník, Rychlebské hory), poznávání technických staveb (přečerpávací elektrárna Dlouhé Stráně), dlouhé hornické historie (těžba břidlice na Vítkovsku) a architektury specifické pro tento kraj. Partnery Geoparku Jeseníky jsou např. Ministerstvo životního prostředí ČR a Sdružení cestovního ruchu Jeseníky.

- Ralsko

Ralsko je dosud nejmladším kandidátským geoparkem. Leží v Libereckém kraji a hodnotu tohoto území lze spatřovat v soustavách pískovcových skal, kamenných mořích, souvislých lesních porostech a nedotčenosti tamější krajiny díky bývalému vojenskému újezdu. Z hlediska kulturně-historického probíhá na území geoparku projekt mapující zaniklé obce. Geopark Ralsko se skládá ze dvou, z hlediska cestovního ruchu podstatně odlišných částí. Jihozápadní oblast s Máchovým jezerem je turisty hojně navštěvovaná, naopak větší, severovýchodní oblast bývalého vojenského újezdu Ralsko, je turisty zatím téměř nedotčená. Partnery tohoto geoparku jsou např. Liberecký kraj, Karlín Group, 3L studio, město Ralsko (Geopark Ralsko 2014).

3. 8 Geoparky, UNESCO, biosférické rezervace, ramsarské mokřady

Celosvětově existuje několik programů mezivládní územní ochrany a udržitelného rozvoje. Jejich posláním je povzbudit vládní orgány i místní komunity k identifikaci výjimečných míst

a ke spolupráci při jejich ochraně. Popularita a těchto programů se stupňuje a s tím vzrůstá i počet lidí, jejichž životy, ať už profesní, či osobní ovlivňují. Obecným cílem těchto iniciativ je udržitelnost a ochrana přírodního a kulturního dědictví pro současné a budoucí generace. Každá z těchto aktivit má však i specifické zaměření. Světové dědictví UNESCO je nástrojem pro mezinárodní spolupráci při ochraně výjimečných přírodních a kulturních hodnot. Principem práce biosférických rezervací je soulad řízení ochrany biologické a kulturní rozmanitosti a ekonomického a sociálního rozvoje místní komunity. Ramsarská úmluva o mokřadech zajišťuje ochranu a citlivé využívání těchto míst za pomoci lokálních a národních plánů a mezinárodní spolupráce (Global Geoparks Network 2013). Zatímco tyto tři zmíněné nástroje ochrany a udržitelnosti vznikly již v 70. letech 20. století, koncept geoparků je oproti nim novinkou, pochází z počátku 21. století (roku 2004, kdy se uskutečnila první konference o geoparcích). Geoparky kladou důraz na význam a potřebu ochrany geologického dědictví prostřednictvím místní komunity, udržitelný rozvoj je podporován geoturismem (Global Geoparks Network 2013).

Všechny tyto výše zmíněné koncepce mají stejný cíl, ale liší se zaměřením. Pokud se budou vzájemně doplňovat, má jejich spolupráce vysoký potenciál pro dosažení stanoveného cíle.

3. 9 Výzkumné otázky

Z této kapitoly zabývající se geoparky a geoturismem po teoretické stránce vyplývají některé další výzkumné otázky, jež vedou k dílčím cílům práce (kap. 1). Oproti otázkám a hypotézám z konce kap. 2 jsou pojaty konkrétněji.

1. Jsou geoparky v praxi ekonomicky udržitelné? (Neexistence institucionální finanční podpory a vágní marketing obcí mluví proti ekonomické udržitelnosti.)
2. Posiluje existence geoparku místní identitu? Ovlivňuje vznik geoparku míru ztotožnění místních obyvatel s jejich regionem?
3. Vede aktivní kooperace lidí v geoparku ke zvýšení tamější životní úrovně?
4. Jakým způsobem mají být v geoparcích informace interpretovány, aby bylo dosaženo efektivního vzdělávání? Jaká je role geoprůvodců?

4 METODIKA

Teoretická část práce je založená na uvedení do problematiky udržitelného rozvoje cestovního ruchu a podrobně se věnuje geoturismu a prostoru v němž se odehrává. Z dostupné, především zahraniční literatury, řeší geoparky jako nové nástroje udržitelného rozvoje cestovního ruchu zejména ve venkovských oblastech. S ohledem na literaturu jsou v této části diskutovány cíle rozvoje geoparků a jejich přínos místní komunitě i návštěvníkům. Nechybí ani přírodní a kulturně-historický rámec tohoto konceptu. V závěru teoretického zarámování je uveden přehled národních a kandidátských geoparků v Česku s jejich základními charakteristikami.

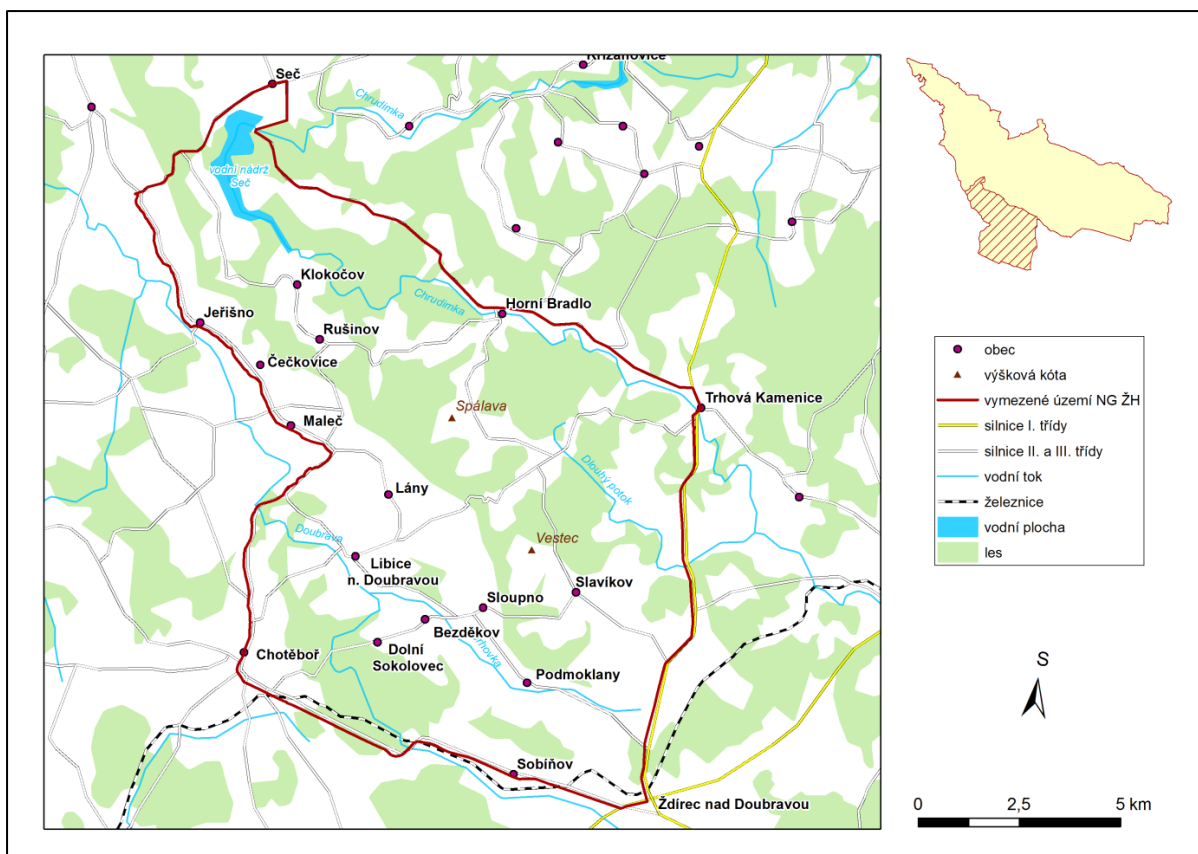
Empirická část této práce se zabývá analýzou geoturistického potenciálu ve vymezené části Národního geoparku Železné hory. Komplexní rozbor území vyžaduje několik dílčích analýz:

- analýzu přírodního a kulturně-historického potenciálu
- analýzu sociogeografického prostředí
- SWOT analýzu – na základě diskuze výsledků výzkumu s teoretickými koncepty

Vymezení území

Vhodné území pro výzkum geoturistického potenciálu bylo vymezeno Mgr. Janem Douckem, který je pověřenou osobou NG Železné hory. Tato oblast je v rámci cestovního ruchu v NG Železné hory méně prozkoumána, a navíc je jedná o vnitřní periferii (Musil, Müller 2008). Tyto skutečnosti byly primárním důvodem pro vymezení území. Jde o jihozápadní část geoparku, která je protínána hranicí Pardubického kraje (bývalý okres Chrudim) a Kraje Vysočina (bývalý okres Havlíčkův Brod), rámcově vymezenou obcemi Seč, Chotěboř, Ždírec nad Doubravou, Trhová Kamenice a Horní Bradlo (obr. 5). Vymezené území sice administrativně patří ke Kraji Vysočina, avšak stále má pevné vazby na regiony Chrudimsko a Hlinecko v Pardubickém kraji. Oblast má rozlohu 136 km² a zahrnuje 20 obcí nebo alespoň jejich částí s přibližně 17 000 obyvateli (2011). Vymezené území zahrnuje oblast CHKO Železné hory, MAS Podhůří Železných hor a mikroregionů Centrum Železných hor, Svazek obcí Podoubraví a Svazek obcí mikroregionu Hlinecko. Administrativnímu členění a organizacím v zájmovém území se podrobněji věnuje kapitola 5, kde jsou i názorné mapy. V tomto vymezeném území byli následně vybráni respondenti pro výzkum v terénu (viz dále). Snahou bylo oslovit respondenty rovnoměrně v celém zájmovém území a zároveň napříč spektrem jejich zaměření.

Obr. 5: Vymezené zájmové území v Národním geoparku Železné hory

Zdroj: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2012 + vlastní zpracování

Analyza přírodního a kulturně-historického potenciálu z terénu a dostupných dokumentů

Hlavním zaměřením empirické části práce je sociálněgeografický výzkum míry spolupráce mezi aktéry pohybujícími se v cestovním ruchu, avšak ke komplexnímu zhodnocení geoturistického potenciálu je potřeba věnovat se také přírodnímu a kulturně-historickému potenciálu. Pro hodnocení geologického potenciálu lze využít již zmapovaných a popsáných geotopů, které jsou dále rozčleněny do pěti kategorií (1. starohory, 2. plutonity, 3. prvohory, 4. druhohory, 5. hydrogeologie). Vymezené území je součástí CHKO Železné hory, a také proto existuje řada publikací a odborných článků věnující se této oblasti po přírodní i kulturní stránce (Vodička 1985, 1997, Hruška 2000, Stránský, Stránský 2005, Doucek a kol. 2013). Dále je možné k hodnocení využít výsledky řízených rozhovorů (viz níže), neboť dvě otázky se týkají i hlavních turistických atraktivit v území (otázky 2 a 9 v příloze 1). Množství informací lze také získat z propagačních materiálů vytvářených různými subjekty. V neposlední řadě slouží ke zhodnocení přírodního a kulturně-historického potenciálu informace přímo z terénu (např. z informačních panelů naučných stezek, turistických informačních center, pozorování v terénu apod.).

Analýza sociogeografického prostředí

Analýza sociogeografického prostředí z pohledu aktérů cestovního ruchu a místních organizací je stěžejní částí výzkumu. Pro její uskutečnění bylo vymezeno území a v něm vybráni vhodní respondenti, se kterými byly provedeny polostrukturované řízené rozhovory řešící problematiku cestovního ruchu v oblasti obecně i s ohledem na existující geopark.

Výběr respondentů

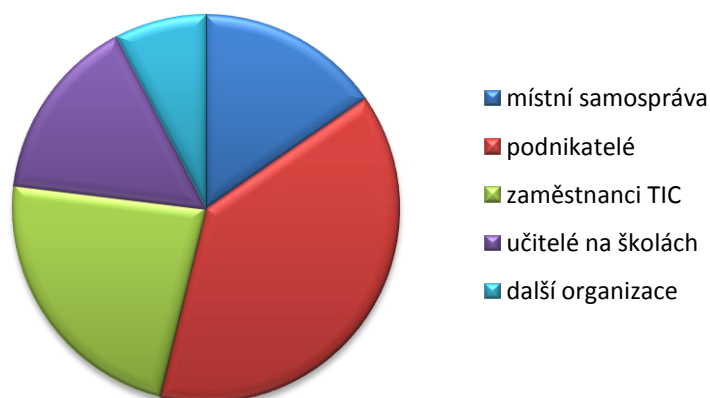
Snahou bylo vybrat respondenty pokud možno ze všech částí vymezené oblasti. Oslovena byla řada místních aktérů, kteří mají ke zkoumané problematice vztah. Jednalo se o zástupce místní správy a organizací, zaměstnance turistických informačních center, učitele škol a subjekty podnikající v cestovním ruchu. Prvotní oslovení probíhalo přes email. Takto byla zjištěna ochota výše uvedených osob spolupracovat na výzkumu. Následovalo individuální smlouvání termínů schůzek pro řízené rozhovory. Celkově se podařilo provést třináct řízených polostrukturovaných rozhovorů s různými aktéry (graf 1).

Řízené rozhovory

Pro výzkum byla zvolena metoda polostrukturovaných řízených rozhovorů, jež mají přesně formulované otázky (příloha 1). Jejich pořadí je pouze doporučené, neboť jednotlivé odpovědi respondentů mohou navazovat na některé následující otázky. Jelikož je zamýšleno nechat respondentům velký prostor pro vyjádření a snažit se tak co nejlépe postihnout reálný stav zkoumaného problému, jsou otázky otevřené. Dalším důvodem velké otevřenosti otázek je široký výběr respondentů a jejich zaměření. Nutné je také předpokládat odlišnou znalost problematiky ze strany respondentů. Z toho důvodu není řízený rozhovor úzce zaměřen pouze na tematiku geoparků, ale věnuje se obecnějším otázkám cestovního ruchu, z nichž je pak možné vyvodit závěry týkající se hlavní problematiky. Metoda řízených rozhovorů je náročná pro tazatele i respondenta. Při jejich realizaci je nutné počítat s narůstající únavou respondentů, která může mít na hodnotu odpovědí významný vliv (Disman 2002, Hendl 2005). Polostrukturovaný rozhovor v této práci je koncipován přibližně na 30 minut, což je adekvátní doba pro zjištění stěžejních informací pro tento výzkum. Počáteční myšlenkou bylo rozhovory nahrávat na diktafon, avšak od toho bylo posléze ustoupeno, neboť respondenti si to nepřáli. Na místo nahrávání byly rozhovory důkladně zapisovány, a to jak v samotném průběhu rozhovoru stručnějšími poznámkami, tak i po jeho skončení detailním popisem včetně zaznamenání atmosféry nebo vystupování respondenta. V závěru řízeného rozhovoru byli respondenti požádáni o kontakty na další

osoby, které by mohly znát užitečné informace o zkoumaném problému. Bylo to hlavně z důvodu zjištění provázanosti jednotlivých aktérů ve vymezeném území (kap. 6. 2), což může zjednodušit závěry z výzkumu, které se týkají doporučení pro zlepšení situace v cestovním ruchu s ohledem na vymezenou část Národního geoparku Železné hory.

Graf 1: Struktura respondentů

Zdroj: terénní výzkum

Výzkum pomocí narativní analýzy

Řízené rozhovory mají některé společné rysy se sociologickým výzkumem metodou narativní analýzy. Jedná se o metodu vyprávění, neboť pojem „narativ“ znamená verbální komunikaci, ve které spolu interagují vypravěč a posluchač (Hájek, Havlík, Nekvapil 2012). V narativní analýze jde o řazení událostí v logickém sledu, a hlavně o jejich kauzální propojení. Ne každé vyprávění tak lze označit za narativ. Ricoeurův integrativní model vyprávění založený na teorii vztahu času a vyprávění je možné použít pro studium vyprávění v sociologickém výzkumu (Hájek, Havlík, Nekvapil 2012). Vyprávění se postupně vyvíjí nejen ve smyslu úvodu, zápletky a vyřešení, ale také z hlediska postojů vypravěče i posluchače. Vyprávění začíná vypravěčovým vnímáním světa, čili vypravěč se snaží objektivně postihnout skutečnost a uvést posluchače do děje. Objektivita je už zde konfrontována s vypravěčovým subjektivním vnímáním světa. Vyprávění pokračuje dále konstruováním zápletky, kde jsou jasně patrné vypravěčovy postoje a subjektivní názory. Zároveň je možná účast posluchače, jehož zájem o příběh může mít na detailnost vyprávěné zápletky také vliv. V poslední fázi přichází vnímání posluchače, který celý příběh konfrontuje s vlastními zkušenostmi a zážitky a vnáší podruhé do příběhu subjektivitu.

Podobný vývoj lze sledovat u řízených rozhovorů, kde dochází k interakci mezi respondentem a tazatelem. Sociogeografický výzkum metodou řízených rozhovorů je založen na subjektivním vnímání reality a vyjadřuje pohled zúčastněných aktérů (Disman 2002, Hendl 2005). Pro zjištění potenciálu pro udržitelný cestovní ruch v rámci geoparku je klíčové zjistit míru spolupráce mezi jednotlivými aktéry v území. Proto je zde subjektivní hodnocení respondentů žádoucí. Otevřené otázky mají navíc přímět dotazované k takovému způsobu uvažování, kdy se od svojí obecné odpovědi na otázku přesunou ke konkrétním příkladům. Důležité je vyloučit tazatelovo subjektivní ovlivňování odpovědí, a zároveň navodit přátelskou atmosféru a motivovat respondenta k výstižným odpovědím (Hendl 2005).

Polostrukturovaný rozhovor

Tento typ rozhovoru je, jak už sám název napovídá, na pomezí mezi strukturovaným (zúčastněným) rozhovorem a nestrukturovaným (nepřímým) rozhovorem. Před realizací rozhovoru je důležité mít jeho osnovu, kterou je seznam otázek. Důležité je také respondentovi srozumitelně vysvětlit cíl výzkumu a navodit optimální atmosféru adekvátní charakteru výzkumu (Hendl 2005). Odpovědi respondenta jsou volné, otázky se mohou prolínat a je možné podle potřeby měnit jejich pořadí. Během výzkumu se tak problematika rozvíjí, stejně jako se vyvíjí tazatel a respondenti. Rozhovor je vhodné zaznamenávat více způsoby (diktafon, písemně). Záznam rozhovoru na nahrávací zařízení může být pro respondenty nepříjemný, a proto ne vždy se podaří rozhovory nahrát. Toto se potvrdilo i v případě výzkumu realizovaného pro předloženou práci a rozhovory byly zaznamenávány pouze písemně v průběhu rozhovoru, detailněji pak bezprostředně po jeho skončení. Přímým kontaktem s osobou v jejím prostředí, čili v přirozeném kontextu je možné zkoumat realitu do hloubky, čímž se zvyšuje šance na porozumění celé problematice a důležitých souvislostí.

Vyhodnocování řízených rozhovorů

Řízené rozhovory byly vyhodnocovány v programu MS Excel. Kategorizace dat proběhla ve třech stupních (Švaříček, Šed'ová 2007). V první fázi byly analyzované odpovědi rozděleny na jednotky a v nich byly vyhledány zásadní pojmy, které o něčem vypovídají nebo reprezentují nějaký jev. Z těchto záznamů byly formulovány kódy. Některé pojmy se v různých obměnách často opakovaly, a proto bylo nutné kódy podle potřeby přejmenovávat, popř. k nim zapisovat poznámky. Ve třetím kroku byly kódy kategorizovány podle podobnosti nebo vnitřní souvislosti. Takto bylo vytvořeno deset kategorií. Mezi

některými kategoriemi lze pozorovat vzájemný vztah (obr. 17). Na základě vytvořených kategorií byly analyzovány poznatky a jevy ve vymezeném území (kap. 6. 2) vedoucí k doporučením ohledně turistické nabídky a dalším závěrům (kap. 6. 4 a 7).

SWOT analýza

Výsledky analýzy kulturně-historického potenciálu a sociálněgeografické analýzy vedly k vytvoření SWOT analýzy. Tato metoda identifikuje současné silné stránky (Strength), slabé stránky (Weakness) území a jeho příležitosti (Opportunities) a hrozby (Threats) do budoucna. Vznik SWOT analýzy sahá do 60. let 20. století na americkou Stanford University, kde ji poprvé použil Albert Humphrey (SWOT Analysis 2014). Pomocí této analýzy je možné hodnotit fungování území a odhalit možnosti jeho rozvoje, a z toho důvodu je některými autory (Stroblová, Weber, Lipský 2010) pokládána za metodu strategického plánování. V této práci vstupují do SWOT analýzy všechna data zjištěná výše popsány metodami (řízené rozhovory, analýza dostupných propagačních materiálů, informace z terénu). Výsledná SWOT analýza je v této práci nezbytným prvkem pro diskuzi poznatků z praxe (zjištěné výzkumem) s teoretickými koncepty uvedenými v první části práce. Může sloužit dále jako návrh pro řešení některých problémů a jako podnět k dalším výzkumům.

5 NÁRODNÍ GEOPARK ŽELEZNÉ HORY

5. 1 Pozice Železných hor v celorepublikovém kontextu

Železné hory lze chápat jako region, jenž sám o sobě nemá jasné vymezené hranice. Název tohoto regionu je odvozen od stejnojmenného pohoří, jež se zvedá z Polabské nížiny u Týnce nad Labem a pokračuje dále směrem na jihovýchod, ke Ždírci nad Doubravou. Jedná se o pahorkatinu až vrchovinu (převýšení do 200 m), střední nadmořská výška činí 450 m n. m. a nejvyšší vrchol Vestec má výšku 668 m n. m. Železné hory působí z jihovýchodu jako bariéra v rovinaté krajině. Rozdíl je patrný také v krajinném pokryvu, neboť zemědělsky intenzivně využívaná zemědělská krajina Polabí se rázem mění na zalesněné kopcovité území. V Železných horách se střídají lesy, louky a menší pole s nevelkými, převážně venkovskými sídly. Složitý geologický vývoj území poznamenal přechody mezi jednotlivými typy krajin. Dle funkčních typů současné krajiny Česka jak je zpracoval Kolejka a Lipský (1999) zde polní a polně-lesní krajina přechází v lesně-polní krajinu s loukami a vodními plochami. Výrazný zlom v severní části pohoří volně přechází ve středu v parovinu protkanou hlubokými roklemi a nivami potoků (CHKO Železné hory 2014). Z jedné strany lemuje Železné hory řeka Doubrava, z druhé Chrudimka, na jejímž ohybu leží přehradní nádrž Seč. Přirozená krajina je doplňována kulturními a historickými památkami (hrady, tvrze, památky lidové architektury). Toto území je výjimečné také geologicky, jelikož na poměrně malé ploše je zde možné spatřit velké množství geologických fenoménů, což nemá obdoby nejen v rámci Česka, ale i v celé Evropě (Peřina, Smutek, Doucek 2012).

Přesně definovány hranicemi jsou Železné hory jako geomorfologický celek v oblasti Českomoravské vrchoviny (Balatka, Kalvoda 2006), jako chráněná krajinná oblast a nově také jako geopark. Jedná se o území na hranici krajů i turistických regionů. V Železných horách působí několik místních akčních skupin i svazků obcí. Přehledně jsou Železné hory vymezeny v tabulce 3.

O Montes ferrei, neboli Železných horách se prvně zmiňuje Zbraslavská kronika z první poloviny 14. století (Doucek a kol. 2013). Označení „Železné hory“ pochází od oxidů železa, které vytvářejí načervenalé zabarvení hornin, jež je pro tuto oblast typické. Železná ruda zde byla těžena už od dob Keltů a v roce 1915 byl otevřen hlubinný důl pro těžbu manganové rudy (Stránský, Stránský 2005).

Tab. 3: Vymezení regionu Železné hory

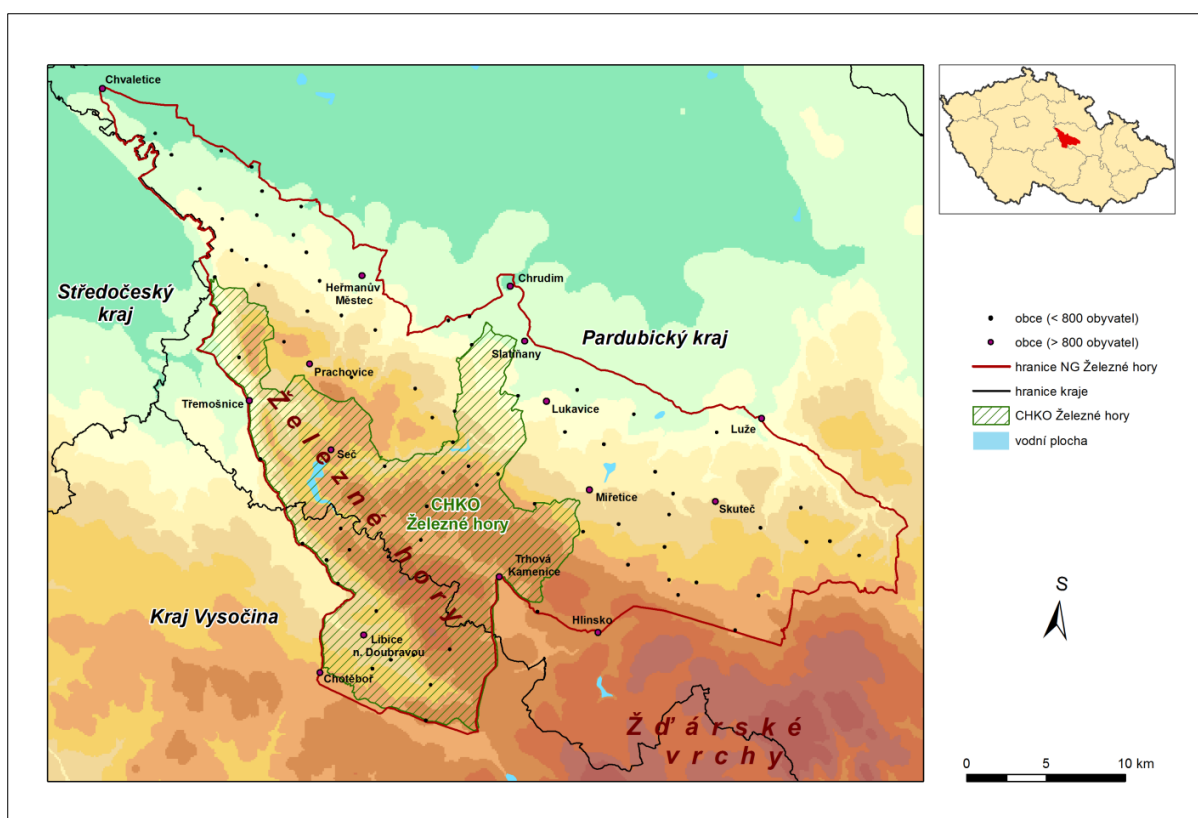
ŽELEZNÉ HORY			
Železné hory jako oblast s přesně definovanými hranicemi	Rozloha	Železné hory jako oblast na hranici některých celků	Územní celky v regionu Železných hor
<i>Geomorfologický celek</i>	580 km ²	<i>Administrativní členění</i>	Pardubický kraj, Kraj Vysočina
<i>Chráněná krajinná oblast</i>	284 km ²	<i>Turistické regiony</i>	Chrudimsko – Hlinecko, Pardubicko, Vysočina, Svitavsko
<i>Geopark</i>	777,5 km ²	<i>Místní akční skupiny</i>	Železnohorský region, Podhůří Železných hor, Havlíčkův kraj, Hlinecko, Chrudimsko, Skutečsko, Košumbersko a Chrastecsko, Litomyšlsko,
		<i>Mikroregiony</i>	Železné hory, Svazek obcí Podoubraví, Centrum Železných hor, Sdružení obcí mikroregionu Hlinecko, Heřmanoměstecsko, Chrudimsko, Skutečsko-Ležáky, Svazek obcí Košumberska, Litomyšlsko

Zdroje dat: Hruška 2000, AOPK 2014, Geopark Železné hory 2014

5. 2 Vymezení Národního geoparku Železné hory v rámci Česka

Empirická část této práce se zaměřuje na Národní geopark Železné hory (NGŽH), z toho důvodu bude dále pracováno s hranicemi tohoto celku, jehož rozloha činí 777, 5 km². Sídlem správy geoparku jsou Vodní zdroje Chrudim, spol. s r. o. Celé území geoparku je znázorněno na obrázku 6. Železné hory se rozkládají převážně v Pardubickém kraji, přičemž část zasahuje také do Kraje Vysočina. V geoparku se nachází několik zvláště chráněných území definovaných zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny (CHKO Železné hory 2014). Jedná se o Chráněnou krajinnou oblast Železné hory a několik maloplošných chráněných území (národní přírodní rezervace, přírodní rezervace a přírodní památky).

Obr. 6: Národní geopark Železné hory

Zdroj: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2012 + vlastní zpracování

Proces vzniku NG Železné hory

Geologický význam Železných hor byl vyzdvihován již od 50. let 20. století především v geologických pracích Jindřicha Vodičky (1985, 1997), který se tímto územím zabýval celý život. Impulsem pro založení geoparku bylo zasedání Rady národních geoparků v roce 2011, kterého se účastnili zástupci ze Železných hor. Následně byla vypracována nominační dokumentace s přesným vymezením budoucího geoparku a podrobným popisem geologických a turisticky atraktivních lokalit. Na základě toho dva nezávislí hodnotitelé prověřovali připravenost území pro získání statusu národního geoparku. U příležitosti zasedání Rady národních geoparků, které se konalo v listopadu 2011 v Chrudimi, bylo doporučeno udělit Geoparku Železné hory titul Národního geoparku (Doucek a kol. 2013). Certifikát NG získaly Železné hory v dubnu 2012 v sídle MŽP ČR v Praze.

Železné hory jsou územím s významnou geologickou hodnotou a povýšení tohoto území na geopark zde má tedy své logické opodstatnění. Do kontaktu se zde dostává několik regionálních geologických jednotek, které reprezentují složení celého Českého masivu. Toto pestré složení umožňuje představit geologický vývoj Českého masivu během několika dní,

což je také mottem geoparku: „*Historií země za dva dny*“. Geologické fenomény jsou také součástí loga geoparku (obr. 7). Jeho symbolika je hluboce promyšlená, neboť pět barevných šestiúhelníků vyjadřuje pět nejvýznamnějších geologických jednotek, jejichž barevná škála a umístění odpovídá barvě a pozici na logu. Uskupení šestiúhelníků kopíruje tvar celého geoparku. Růžový prvek znázorňuje železnohorské proterozoikum, šedivý paleozoikum, fialová část hlubinné vyvřeliny, zelená mezozoikum a konečně modrý šestiúhelník reprezentuje téma hydrogeologie (Geopark Železné hory 2014).

Obr. 7: Logo NG Železné hory

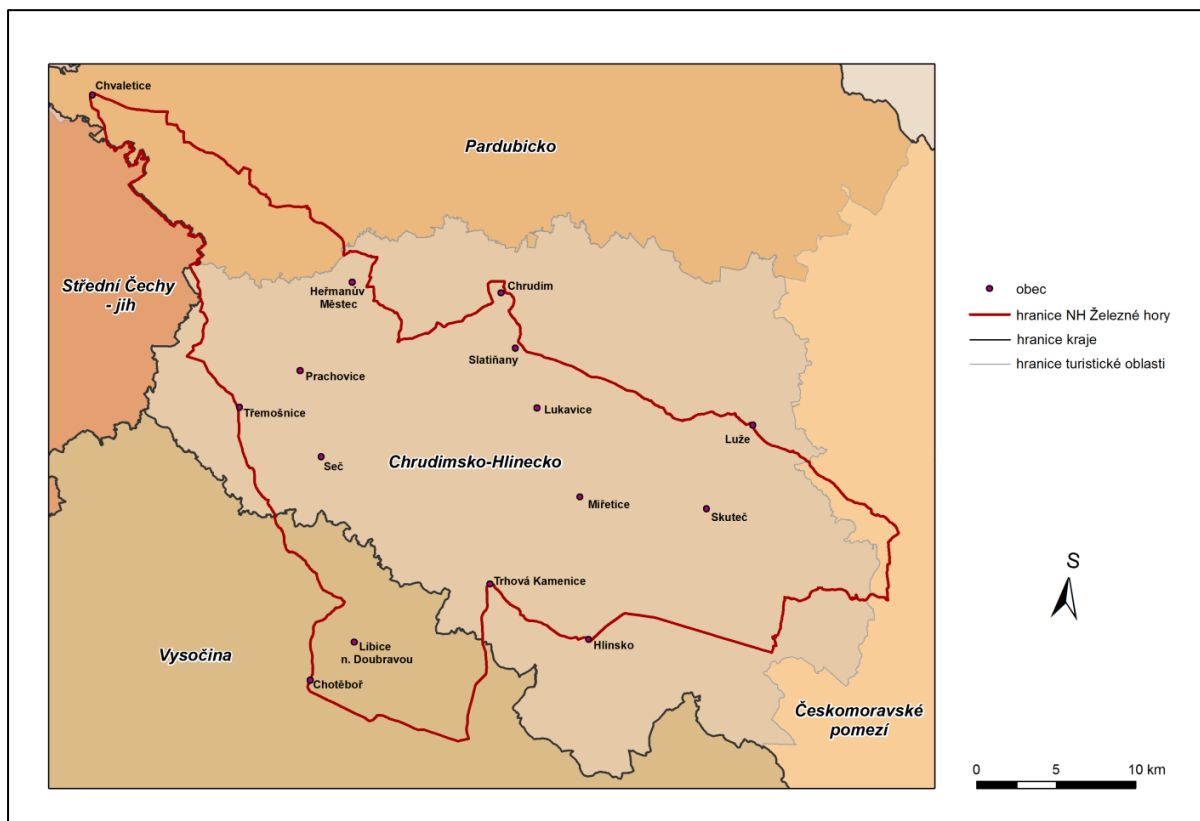
Zdroj: Geopark Železné hory (2014)

NG Železné hory na pomezí turistických regionů

V rajonizaci cestovního ruchu se v současnosti nejvíce využívá marketingový přístup, který dělí Česko do 15 turistických regionů reprezentujících naši zemi v zahraničí a podporujících domácí cestovní ruch (Vystoupil a kol. 2007). Tyto turistické regiony se dále dělí na turistické oblasti, jež mají význam především pro domácí cestovní ruch. V rámci geoparku se dají vymezit až čtyři turistické oblasti, Chrudimsko–Hlinecko, Pardubicko, Vysočina a Českomoravské pomezí (obr. 8). Každá z těchto oblastí se prezentuje specifickým mottem, jež může být dále rozvíjeno pro marketingové účely. V případě nejrozsáhlejší turistické oblasti v geoparku, Chrudimska-Hlinecka je stěžejním tématem „odpočinek a řemeslo“. Důvodem je harmonická krajina s řadou cenných ekosystémů a zároveň možnostmi pro sportovní vyžití. Tato oblast je také spjata s řemeslnou tradicí, kterou zde návštěvníkům připomínají skanzeny a řemeslné dílny. Pardubicko se prezentuje prostřednictvím „koní a perníku“, což je charakteristika známá nejen po celém Česku, ale také v zahraničí. Turistická oblast Vysočina zasahuje do geoparku pouze menším, severním výběžkem. Vysočina je atraktivní oblastí pro vyznavače aktivně stráveného času v přírodě a výjimkou není ani část zasahující do geoparku, neboť okolí měst Chotěboř a Ždírec nad Doubravou je protkáno hustou sítí cyklistických i běžkařských tras. Navíc se jedná o poměrně opomíjenou oblast, která má svého genia loci. Poslední vymezenou turistickou oblastí je Českomoravské

pomezí, které většinou s Železnými horami spojované nebývá, avšak geopark zahrnuje geotop Toulouvcovy Maštale, který patří právě do této turistické oblasti (CzechTourism 2014).

Obr. 8: Turistické regiony v NG Železné hory

Zdroj: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o., 2012, CzechTourism 2014 + vlastní zpracování

CHKO Železné hory

Chráněná krajinná oblast Železné hory byla vyhlášena v roce 1991 s rozlohou 284 km². Tvoří tedy na jihovýchodě asi jednu třetinu území NG Železné hory (obr. 6). CHKO tvoří čtyři zóny vymezené podle omezení škodlivých vlivů průmyslu, dopravy a zemědělství, aby byl zachován krajinný ráz a životní prostředí. V zonaci z roku 1994 byla I. zóna zastoupena na 7,8 %, II. zóna na 22,2 %, III. zóna na 69,3 % a IV. zóna na 0,7 % rozlohy CHKO. V roce 2012 byl předložen návrh nové zonace, který znamenal snížení administrativní zátěže pro dotčené obce. Plocha I. zóny CHKO byla snížena o 20 % (CHKO Železné hory 2014). CHKO spolupracuje s celou řadou subjektů a zaměřuje se také na environmentální výchovu ve školách. Spolupráci mezi geoparkem a CHKO se hlouběji věnuje kapitola 6. Z hlediska cestovního ruchu je tato oblast rekreačním zázemím přilehlých měst (Chrudim, Pardubice,

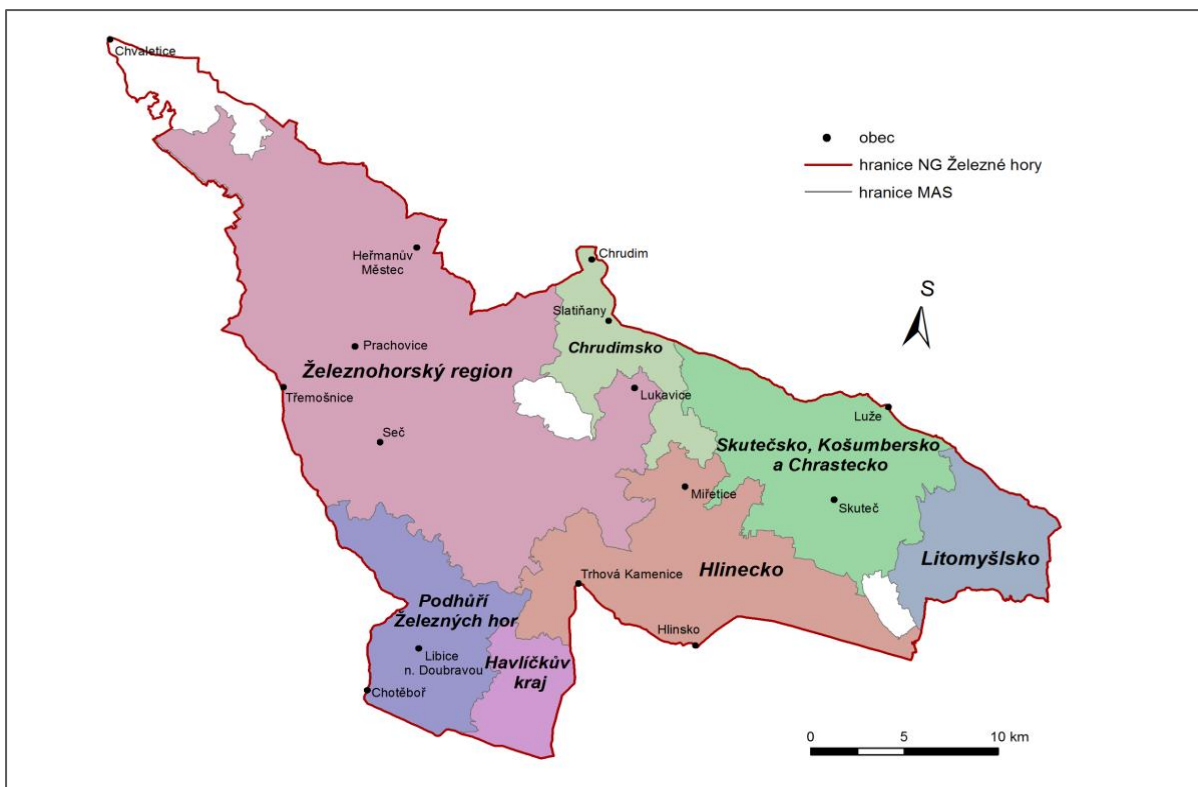
Kutná Hora, Chotěboř), z celorepublikového pohledu se jedná spíše o oblast vnitřní periferie (Musil, Müller 2008).

Místní akční skupiny a mikroregiony

Místní partnerství a spolupráce mezi subjekty je jednou z podmínek dobře fungujícího geoparku (kap. 3.1). Za účelem prosazování společných zájmů v oblasti rozvoje obcí jsou zakládány místní akční skupiny (MAS) a svazky obcí, tzv. mikroregiony. MAS jsou tvořeny tzv. tripartitou, čili veřejným, soukromým a neziskovým sektorem, přičemž při rozhodujících hlasováních musí mít soukromý sektor společně s neziskovým nadpoloviční většinu hlasů (Národní síť MAS 2012). MAS na rozdíl od mikroregionu může být založena všemi typy subjektů a může tak sdružovat obce, podnikatele i neziskové organizace. Zároveň jsou MAS v Česku sdruženy do národní sítě, která úzce spolupracuje s krajskými úřady, rozvojovými organizacemi a institucemi EU. Jejím cílem je zlepšit kvalitu života na venkově, zajistit přenos poznatků mezi jednotlivými členy v Česku i mezi domácími a zahraničními MAS a podporovat spolupráci ve venkovském prostoru (Národní síť MAS 2014). V současné době je v Česku 165 MAS, z toho 7 zasahuje svojí působností do NG Železné hory (obr. 9). Jedná se o MAS Železnohorský region, o.s., Podhůří Železných hor, o.p.s., Havlíčkův kraj, o.p.s., Hlinecko, o.s., Chrudimsko, o.s., Skutečsko, Košumbersko a Chrastecsko, o.s., Litomyšlsko, o.p.s. (tab. 3) (Mapový server CRR 2014). Činnost MAS přesně zapadá do konceptu geoparků, jelikož je zde uplatňován princip „bottom-up“ (zdola nahoru) díky němuž mají všechny podněty vycházet z myšlenek místních subjektů. Nabízí se zde tedy prostor pro spolupráci a vzájemné předávání poznatků a zkušeností.

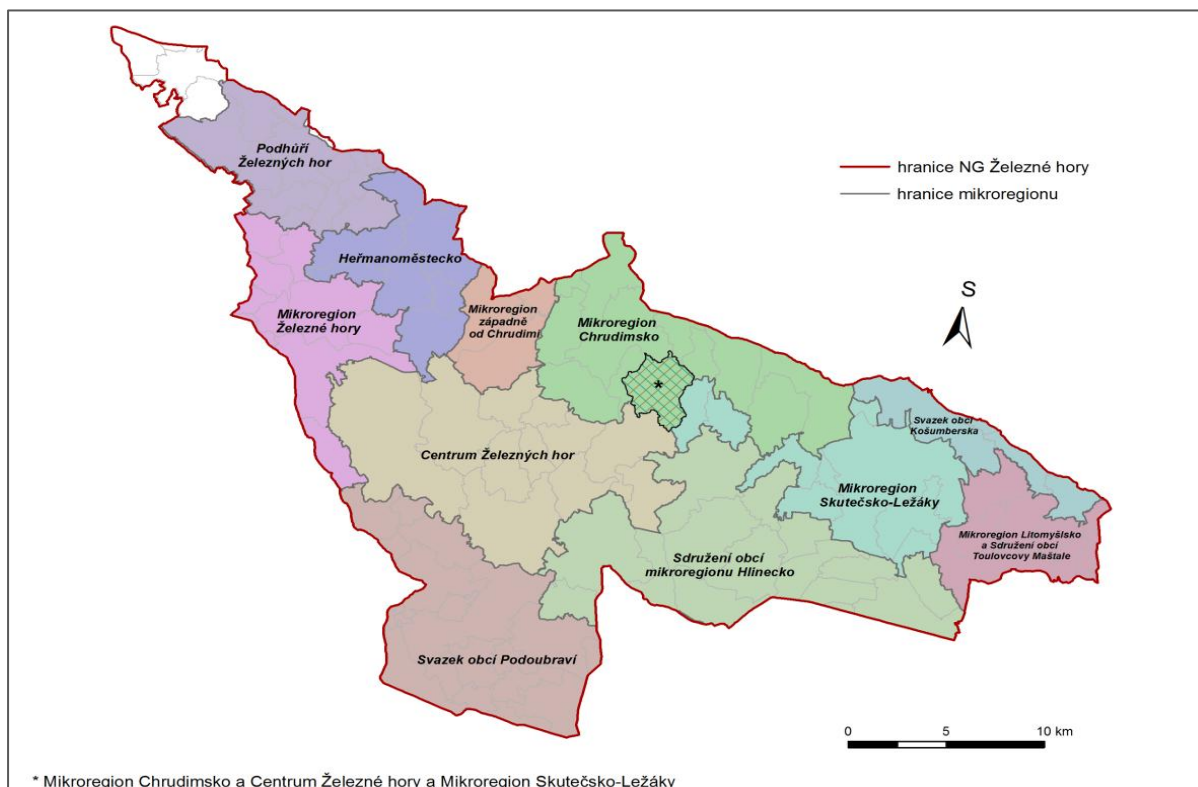
Na podobném principu fungují mikroregiony, jež lze charakterizovat jako svazky obcí se společným zájmem. Mikroregiony sdružují pouze obce, nikoliv podnikatele nebo neziskový sektor. Každý mikroregion reprezentuje různé zájmy, čili jedna obec může být součástí více svazků obcí. Mikroregionů je v Česku podstatně více než MAS, více než 550 (RIS 2014). Na území geoparku působí následující svazky obcí: Železné hory, Svazek obcí Podoubraví, Centrum Železných hor, Sdružení obcí mikroregionu Hlinecko, Heřmanoměstecko, Chrudimsko, Skutečsko-Ležáky, Svazek obcí Košumberska, Litomyšlsko (tab. 3) (Mapový server CRR 2014). Konkrétní spolupráce MAS a mikroregionů z NG Železné hory je rozpracována v kapitole 6.

Obr. 9: Místní akční skupiny v NG Železné hory

Zdroj: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o., 2012, Národní síť MAS, 2014 + vlastní zpracování

Obr. 10: Mikroregiony v NG Železné hory

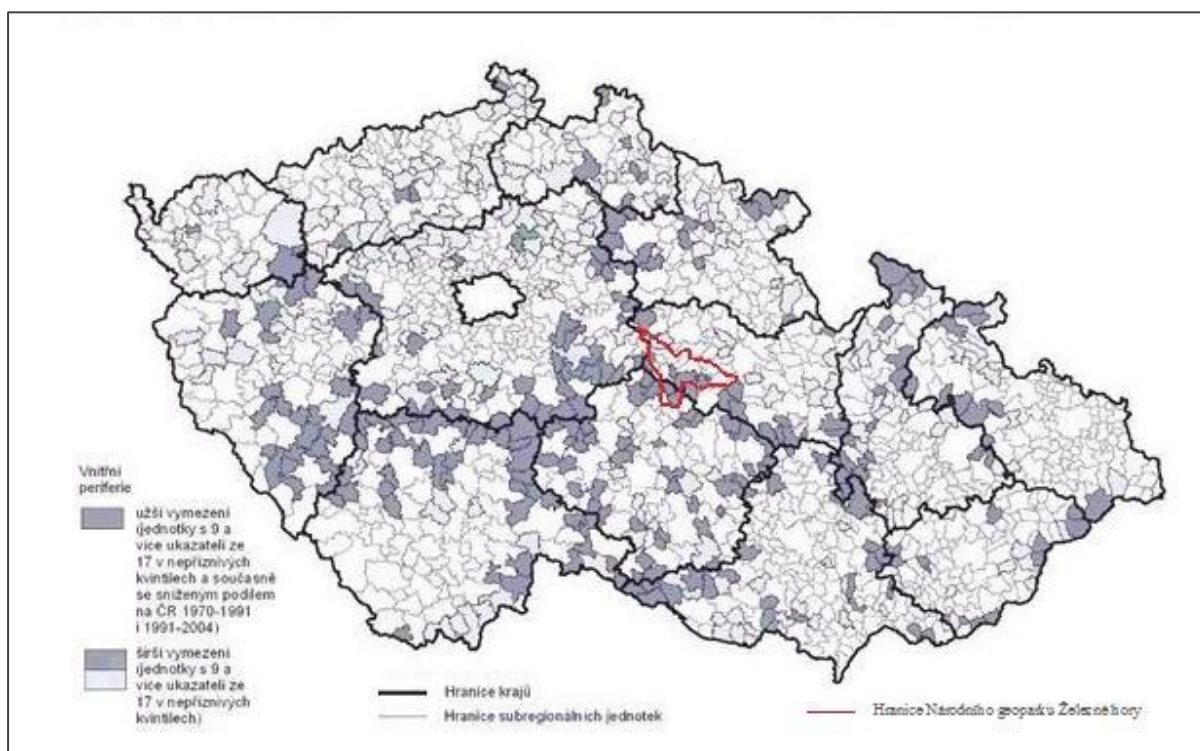
* Mikroregion Chrudimsko a Centrum Železné hory a Mikroregion Skutečsko-Ležáky

Zdroj: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o., 2012, Mapový server – Centrum regionálního rozvoje, 2014 + vlastní zpracování

Železné hory jako vnitřní periferie

Podle specifické sociologické analýzy provedené Musilem a Müllerem (2008) spadá jihozápadní a jihovýchodní část NG Železné hory mezi vnitřní periferie (obr. 11). Jedná se o území na hranicích Kraje Vysočina a Pardubického kraje (umístnění vnitřních periferií na hranice mezi kraji je významným znakem těchto oblastí). Za vnitřní periferie jsou dle autorů analýzy (Musil, Müller 2008) považována ta území, která mají nižší sociálně ekonomickou úroveň, horší technickou i sociální infrastrukturu, hospodářsky se nerozvíjejí, ztrácejí obyvatelstvo a demograficky stárnou. Zejména jihovýchodní oblast geoparku, se kterou bude dále pracováno má výše popsany charakter vnitřní periferie více než jiné části. Možné příčiny tohoto stavu jsou rozpracovány na základě výzkumu v této oblasti, jemuž se věnuje kapitola 6.

Obr. 11: NG Železné hory na podkladu vnitřních periferií v Česku

Zdroj: Musil, Müller (2008)

5. 3 Charakteristika vymezeného území NG Železné hory

Pro účely výzkumu bylo vymezeno území v jihozápadní části geoparku, v oblastech Sečska, Chotěbořska a Kamenicka. Kritéria pro vymezení, stejně jako mapa vymezeného území (obr. 5) jsou uvedeny v metodice práce (kap. 4).

Fyzicko-geografická charakteristika

Z geologického hlediska lze vymezené území rozčlenit na čtyři regionální celky, kutnohorské krystalinikum, křída Dlouhé meze, ranský masiv a částečně i nasavrcký pluton (Balatka, Kalvoda 2006). Je zde možné rozpoznat horniny, jejichž geologické stáří sahá od starohor až po čtvrtohory. Z toho vyplývá obrovský potenciál území pro výzkum a vzdělávání v oblasti geologických věd.

V jihovýchodní části Železných hor se nachází dva nejvyšší vrcholy, Vestec (668 m n. m.) a Spálava (662 m n. m.). Od Ždírcce nad Doubravou se zvedá hlavní hřeben, který postupně klesá, až zcela zaniká v Polabské nížině. Okolí Chotěboře má výrazně kaňonovitý charakter, který protíná řeka Doubrava.

Od pestrého geologického základu se odvíjí kvalita a zachovalost přírodních společenstev, což je důvodem pro ochranu území v rámci CHKO Železné hory. Na geologické podloží je přímo navázán výskyt chráněných druhů rostlin a živočichů (Doucek a kol. 2013). Některé lokality navíc ještě podléhají ochraně v rámci maloplošných zvláště chráněných území typu přírodní památka nebo přírodní rezervace (tab. 4). Chráněny jsou rašelinné a slatinné louky, údolní nivy, skalní výchozy, přírodě blízká lesní společenstva místy pralesního charakteru, mokřadní společenstva, druhově bohaté ekosystémy atd. (AOPK ČR 2008).

Tab. 4: Maloplošná zvláště chráněná území v zájmové oblasti NG Železné hory

<i>Přírodní rezervace</i>	<i>Charakteristika</i>
Oheb	Skalnatý poloostrov nad vodní nádrží Seč s významným bukovým porostem s výskytem jilmu a více než čtyřiceti druhů měkkýšů. Jedno z nejnavštěvovanějších míst CHKO.
Polom	Území nedaleko Horního Bradla s charakterem pralesa, kde jsou zachovány jedlové bučiny s javorem klenem a dalšími druhy. Vyskytují se zde vzácné druhy hub.
Spálava	Chráněná bučina ve vrcholové části Železných hor nad obcí Maleč s výskytem desítek druhů rostlin a obratlovců.
Údolí Doubravy	Skalnaté údolí řeky Doubravy vede od obce Bílek směrem na Chotěboř. Chráněny jsou přírodě blízká lesní společenstva s ohroženými druhy rostlin a živočichů. Jedná se o jednu z turisticky nejatraktivnějších lokalit v zájmovém území.
Zubří	Bohatá a druhově pestrá rezervace chrání suchá vřesoviště, vlhké louky s prameny i rašeliniště. V krajině lze nelézt prvky extenzivního hospodaření.
Maršálka	Rezervace lučního charakteru s 50 druhy rostlin, místy dochází ke zrašelinění. Leží severovýchodně od obce Barovice.

Svatomariánské údolí	Přírozený a divoce meandrující tok řeky Doubravy s lesními společenstvy mokřadních olšin, jasanů a střemch je důvodem ochrany v rezervaci.
Niva Doubravy	Přírozené a polopřírozené luční a mokřadní ekosystémy podél řeky Doubravy, které postupně přechází v lesnatý svah.
Zlatá louka	Nepřístupné území tvořené olšinou, mokřadními lučními společenstvy a slatinnou loukou s vzácnými rostlinnými druhy.
Přírodní památka	
Buchtovka	Rašelinná, přechodně slatinná louka s výskytem více než 200 druhů rostlin. Nachází se jižně od Trhové Kamenice.
Chuchelská stráň	Suchá stráň nad obcí Chuchel s teplomilnými společenstvy rostlin a hmyzu.
Písník u Sokolovce	Částečně zatopená bývalá pískovna jižně od obce Dolní Sokolovec. Chráněny jsou porosty rašeliníku, rosnatky okrouhlohlísté a dalších rostlin.
Vršovská olšina	Jedlovo-bukový lesní porost a prameniště olšina s výskytem bledule jarní.

Zdroj dat: AOPK ČR (2008)

Socioekonomická charakteristika

Osídlení tohoto prostoru sahá do 2. stol. př. n. l., kdy je doložena výstavba keltského oppida nedaleko dnešních Nasavrk. Jedná se o území venkovského charakteru, největšími obcemi jsou Chotěboř (9 560 obyvatel), Ždírec nad Doubravou (3 100 obyvatel), Seč (1 700 obyvatel) a Trhová Kamenice (900 obyvatel) (ČSÚ 2014). Vymezené území má celkově kolem 17 000 obyvatel, přičemž tento stav se navyšuje s příjezdy chatařů a chalupářů (kap. 6.1). Podstatný nárůst počtu uživatelů druhého bydlení zaznamenává sezónně především Seč, kde je 53 % budov klasifikováno jako stavby pro individuální rekreaci (ČÚZK 2010), ačkoliv v posledních letech není tato situace tolik markantní (vlastní výzkum). Podle Butlerova životního cyklu destinace se dokonce Seč jako destinace cestovního ruchu nachází ve fázi úpadku (Frantál 2009).

Vnitřní periferiálnost území se projevuje poměrně nízkou atraktivností území pro turisty, což ovlivňuje také výdaje krajů a obcí na turistickou infrastrukturu. Z hlediska dopravy leží území v tranzitní oblasti mezi komunikacemi spojujícími Prahu s Pardubicemi, dálnicí D1 a komunikacemi severojižního směru, které spojují tyto dva hlavní tahy. Dopravní dostupnost oblasti není špatná, avšak jedná se spíše o tranzitní oblast. Turisté proto preferují kratší pobyty, podle výzkumu Frantála (2009) se zde lidé zdržují 5 - 7 dní, dlouhodoběji pak jen chataři a chalupáři.

Jak je patrné z obrázku 11, vnitřní periferie zřetelně kopírují hranice některých krajů. Výjimky existují (např. hranice Pardubického a Královéhradeckého kraje a další), avšak na rozhraní Pardubického kraje a Kraje Vysočina je tento jev zřetelný. Hraniční oblast se projevuje také v otázce místní identity. Chotěbořsko patřilo od roku 1949 k Pardubickému kraji, v roce 1960 se stalo součástí Kraje východočeského. Do roku 2000, kdy došlo k další změně administrativních hranic, měla tato oblast významné vazby na východní Čechy, potažmo Pardubice. V roce 2001 se Chotěbořsko stalo součástí Kraje Vysočina (Novák 2009). V průběhu několika desítek let (1949 - 2001) se změnila příslušnost vymezené oblasti celkem třikrát. Následkem může být rozporuplnost v cítění sounáležitosti místních obyvatel s uvedenými celky. Z výzkumu realizovaného pro tuto práci implicitně vyplynulo, se kterým administrativním celkem se místní ztotožňují. Výsledky jsou uvedeny v kapitole 6. 2.

6 HMOTNÝ POTENCIÁL ÚZEMÍ PRO CESTOVNÍ RUCH A PERCEPCE ÚZEMÍ MÍSTNÍMI OBYVATELI A NÁVŠTĚVNÍKY

6. 1 Předpoklady vymezeného území Národního geoparku Železné hory pro udržitelný rozvoj cestovního ruchu

Podmínky pro vznik, rozvoj a rozšíření předpokladů pro cestovní ruch lze klasifikovat třemi způsoby, geneticky, funkčně (Poser 1939) nebo funkčně-chronologicky (Mariot 1985). Východiskem pro *genetický přístup* je původ podmínek. Rozlišuje tedy podmínky přírodní (fyzicko-geografické), kulturně-historické a společenské. Všechny zmíněné předpoklady spolu úzce souvisí, vzájemně se ovlivňují a doplňují. *Funkční přístup* je založen na třech typech činitelů, základních, podporujících a brzdících. Základní činitelé zahrnují přírodní a demografické faktory, jedná se tedy o statické ukazatele vykreslující současný stav krajiny a obyvatelstva v určitém území. Další dva činitelé mají spíše dynamický charakter, jelikož reprezentují procesy v území. Podporujícími činiteli jsou růst počtu obyvatel, rozvoj území, zájem o cestovní ruch, propagace území, ekonomika a finance oblasti, vztah rezidentů a návštěvníků atd. Naopak brzdícími činiteli jsou negativní jevy jako např. politické konflikty, hospodářské krize či nepříznivé počasí. Zde, v této práci je dále pracováno s *funkčně-chronologickým přístupem* P. Mariota (1985), který je kombinací dvou předchozích přístupů, jelikož vychází z lokalizace, objemu, časového průběhu a struktury cestovního ruchu. Na základě těchto ukazatelů se podmínky cestovního ruchu dělí na lokalizační, selektivní a realizační. Lokalizační předpoklady mají základ v genetickém přístupu a zahrnují tedy podmínky přírodní, kulturně-historické a společenské. Funkční přístup (zejména jeho podporující a brzdící činitelé) se promítá do selektivních předpokladů. Ty jsou zaměřeny na míru účasti obyvatel na cestovním ruchu a vymezují okruh jeho účastníků. Nejdůležitějšími prvky selektivních předpokladů jsou demografické, administrativní, socioekonomické, politické, urbanizační, ekologické a personální podmínky (Pásková, Zelenka 2002). Cestovní ruch by nebylo možné uskutečnit bez realizačních předpokladů, jež spojují lokalizační a selektivní faktory. Jedná se zejména o infrastrukturu a materiálně-technickou základnu.

Lokalizační předpoklady

Přírodní

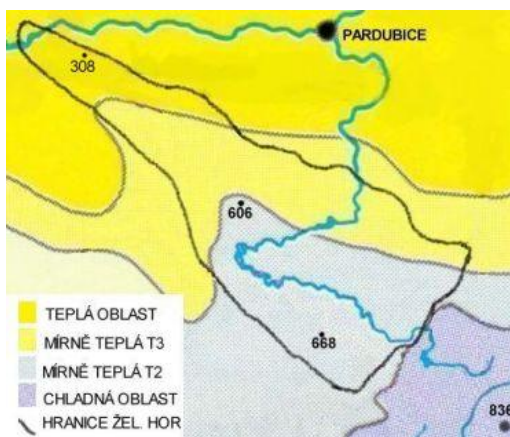
- Reliéf krajiny

Vymezené území má charakter pahorkatiny až vrchoviny a zahrnuje nejvyšší části celých Železných hor. Svahy se mění v rovinu až směrem na Libici nad Doubravou a Chotěboř. Dle geomorfologického členění se jedná o oblast Sečské vrchoviny, která na západě sousedí se Středolabskou tabulí a na jihu s Hornosázavskou pahorkatinou (Balatka, Kalvoda 2006). Charakter reliéfu je atraktivní pro turisty zejména díky mnoha výhledům do krajiny. Převýšení svahů v této oblasti umožňuje aktivní strávení času i méně zdatným cyklistům a běžkařům. Údolní oblasti jsou osídlené nebo využívané k rekreaci (Sečská přehrada, údolí Doubravy).

- Podnebí

Vymezené území patří v rámci Železných hor k chladnějším (obr. 12). Na 100 výškových metrů klesá teplota vzduchu přibližně o 0,6° C a průměrný roční úhrn srážek roste o 50 mm (Železné hory 2014), přičemž tyto hodnoty jsou ovlivněny i dalšími faktory, jako je charakter reliéfu apod. Seč patří k nejdeštivějším místům Železných hor, průměrné roční úhrny srážek se pohybují kolem 850 mm Železné hory (2014). Chladnější podnebí má za následek zkrácení vegetační doby a počasí má poměrně zásadní vliv na cestovní ruch v této oblasti (např. ovlivňuje kvalitu vody v Sečské přehradě, promítá se do tržeb Autokempu Seč, apod.).

Obr. 12: Klima Železných hor

Zdroj: Železné hory (2014)

- Vodstvo

Nejdůležitějšími řekami vymezené oblasti jsou Chrudimka a Doubrava. Na Chrudimce byla z důvodu velkého kolísání průtoku vody vybudována Sečská přehrada (obr. 13) primárně sloužící jako ochrana před povodněmi a dále pak pro vodárenské účely a také jako rekreační plocha. Právě její poslední zmiňovaná funkce se díky okolní krajině stala velice důležitou součástí tohoto regionu (kap. 6. 2). Výstavba přehrady probíhala mezi lety 1925 – 1934, při jejím napouštění bylo zatopeno několik mlýnů a obytných domů. Vodní plocha přehrady zaujímá 220 ha, objem činí 22 milionů m³. Přehrada slouží jako zásobárna pitné vody pro obce na Chrudimsku. V hrázi je zabudována malá vodní elektrárna o výkonu 3,04 MW (Povodí Labe 2014).

Druhá jmenovaná řeka, Doubrava, má pro přírodní potenciál oblasti neméně velký význam. Na Chotěbořsku vytváří jedinečné skalnaté údolí, které tvoří společně se Sečskou přehradou dvě největší turistické atraktivity na vymezeném území. Doubrava přitahuje nejen pěší turisty a cyklisty, ale také vodáky, neboť se tu již tradičně koná odemykání a zamykání této řeky (Niklová 2011).

V okolí Chotěboře, Malče a Ždírcu nad Doubravou je velké množství menších rybníků a také zatopených lomů. Za pozornost stojí rybník Stavenov s mokřady, jež jsou významným biotopem pro vodní ptactvo. K dalším větším rybníkům patří Lhotka a Kaprovec.

Obr. 13: Sečská přehrada se zříceninou hradu Oheb

Zdroj: archiv autorky

- Geologické lokality (geotopy)

V celém geoparku bylo zmapováno několik desítek geologických lokalit, jež jsou rozděleny do pěti kategorií (geotopy starohorní, prvohorní, druhohorní, plutonické a geotopy hydrogeologické). V zájmovém území jednoznačně převažují geotopy starohorní (proterozoické), např. Oheb, Vestec, Sloupno, údolí Doubravy, Libice nad Doubravou–Skarn. Dále se zde můžeme setkat z geotopy druhohorními (Horní Sokolovec–písník, Horní Studenec–lom) a hydrogeologickými (Horní Studenec, Kladruby u Libice nad Doubravou) (Doucek a kol. 2013). Geotopy jsou primárním základem celého geoparku, na ně jsou následně navázány hodnoty živé přírody a kultury.

- Příroda a krajina

Celé vymezené území leží v CHKO Železné hory. Dle čtyřstupňové zonace CHKO, zaujímá největší plochu 3. zóna, které zahrnuje menší sídla s mimoprodukčními funkcemi, především s kulturní, památkovou či rekreační funkcí a také s funkcemi vodohospodářskými (Seč). Ve vyšších polohách (jižní hřbet Železných hor) je zastoupena ve větší míře 2. zóna CHKO (CHKO Železné hory 2014), jež má převážně vyrovnaný poměr mezi přírodní a antropogenní složkou. Předpoklady pro rekreaci jsou příznivé díky zvýšení ekologické i estetické hodnotě krajiny. Zvláště chráněná území, vzácné ekosystémy a koridory mezi nimi podléhají ochraně v rámci 1. zóny. Jelikož má vymezené území venkovský charakter bez významné průmyslové produkce, oblastí patřících do 4. zóny je zde minimum (Chotěboř, Maleč, Běstvina). Druhová skladba lesů byla v minulosti značně změněna a původní smíšené lesy byly nahrazeny smrkovými monokulturami. Pouze v 1. a 2. zóně CHKO lze nalézt přirozená a přírodě blízká lesní společenstva (CHKO Železné hory 2014). Lesy jsou střídány loukami a pastvinami. Dodnes dochází k zatravňování polí, jež nejsou vhodná k zemědělství, avšak za bývalého politického režimu byla v důsledku intenzivního hospodaření k zemědělským účelům využívána. Bohatá je zde fauna i flóra, z rostlinné říše bylo zaznamenáno na 1200 druhů vyšších rostlin, ze živočichů pak přes 280 druhů obratlovců (Železné hory 2014). V obci Klokočov roste jeden z nejstarších památných stromů v Čechách. Odhadované stáří Klokočovské lípy, nazývané též Tisíciletá, Karlova, Královská nebo Císařská, je tisíc let. Další památné stromy jsou v obcích Lipka, Přemilov, Lány a Dolní Vestec. Za zmínku stojí národní přírodní rezervace (NPR) Ransko nedaleko Ždírcu nad Doubravou s hlubokými lesy, jež jsou místem výskytu řady chráněných druhů rostlin (turisticky atraktivní jsou rozlehlé porosty bledulí) i živočichů (Ranský Babylón) a krajinářsky významnou klenovou alejí (154 stromů) (Železné hory 2014). Ransko už sice neleží v oblasti vymezené pro výzkum, avšak bylo sem zařazeno, jelikož výchozím místem

pro jeho návštěvu je Ždírec nad Doubravou. Celá oblast CHKO a stejně jako maloplošná chráněná území, jejichž stručná charakteristika je nastíněna již v 5. 3, ukrývají cenné přírodní hodnoty, jejichž význam si uvědomují místní obyvatelé, chataři a chalupáři i turisté přijíždějící do této oblasti.

V této oblasti, nejvíce v okolí Trhové Kamenice a Chotěboře byl těžen kámen. V současnosti je většina lomů zatopených a tyto krajinné prvky zajímavým způsobem dotváří celkový ráz krajiny. Kromě estetické funkce plní také funkci rekreační.

Z hlediska přírody a krajiny má vymezené území obrovský potenciál a právě tamější krajinný ráz je častým podnětem k návštěvě této oblasti (vlastní výzkum). Podobně, jako jsou Železné hory pestré po stránce geologické, rozmanité jsou též krajinné scenerie. Vyjma Seče a okolí jsou ostatní oblasti turisticky méně známé, což je příznivé pro návštěvníky hledající klid, samotu a zároveň krásnou přírodu.

Kulturně-historické

Této oblasti jednoznačně dominují přírodní předpoklady pro cestovní ruch. Vyplývá to jak z analýz turistických propagačních materiálů (MAS Železnohorský region 2012, AOPK ČR 2008), tak i z vlastního šetření. Za kulturně-historickými památkami lidé vyjíždí do dalších částí geoparku (Chrudim, Nasavrky, Ležáky, Skuteč, Heřmanův Městec). Vymezenému území vévodí spíše sakrální stavby a lidová architektura.

- Kulturní a historické památky

Nad Sečskou přehradou se vypínají dvě zříceniny hradů, Oheb a Vildštejn. Zatímco Vildštejn je nepřístupný, Oheb je častým cílem turistů. Z hradu ze 14. století se zachovaly pouze dvě kruhové bašty, část vstupní brány a hradní příkop. Z Ohebu je možné spatřit celou Sečskou přehradu s ostrůvkem, jeho název je odvozen od tvaru řeky Chrudimky, která se zde stáčí téměř o 180°. Z hradu je výhled také na část obce Seč, jíž vévodí renesanční kostel sv. Vavřince na náměstí. Díky vybudování přehradní nádrže zaznamenala obec v 80. letech 20. století výrazný příliv turistů, což bylo impulsem pro výstavbu rozsáhlých ubytovacích objektů (AOPK ČR 2008).

Obec Horní Bradlo má dlouholetou sklářskou tradici, sklárna zde fungovala od roku 1867 do druhé světové války. Po skončení války byl provoz obnoven a sklárna se začala specializovat na výrobu vánočních ozdob. Ty se v Horním Bradle vyrábějí dodnes a jsou vyváženy do celého světa. Obec bývá označována za křižovatku Železných hor, neboť se zde střetávají značené turistické trasy (Obec Horní Bradlo 2014).

Místní částí Horního Bradla je Lipka se zachovalou tvrzí ze 16. století. Tvrz je v soukromém vlastnictví a v minulosti zde byla snaha o její rekonstrukci, avšak zásahy byly velice architektonicky necitelné.

Od Lipky směrem na jihozápad leží osada Modletín s barokním kostelem sv. Anny. Ostatní historicky doložené stavby, např. tvrz, lovecký zámek nebo Adlerova sklárna se do současnosti nedochovaly, připomínají je jen zažitá pomístní jména.

Klokočov již byl zmiňován v souvislosti s památnou tisíc let starou lípou. Kromě ní zde stojí lovecký zámek, který je vhodný zejména pro pořádání oslav, svateb nebo firemních akcí (Obec Klokočov 2014).

Trhová Kamenice stejně jako nedaleké Horní Bradlo má tradici ve výrobě skleněných vánočních ozdob. V obci se nachází kostel sv. Filipa a Jakuba z období baroka (Obec Trhová Kamenice 2014). K němu přiléhá fara, která nyní slouží jako obecní muzeum Trhové Kamenice. Roubené chalupy a zděné klasicistní domy jsou připomínkou tradiční lidové architektury v této oblasti. Velice pestré a turisticky atraktivní je okolí obce, ta je tak výchozím místem pro návštěvu skanzenu na Veselém Kopci nebo výstup na rozhlednu Zubří. V zimním období při dostatku sněhu funguje v zázemí obce sjezdovka, díky mírnému svahu vhodná především pro děti a lyžaře začátečníky.

V Blízkosti Trhové Kamenice, na vrchu Zubří (650 m n. m.) stojí rozhledna, poskytující působivé výhledy do krajiny. Zubří je také přírodní rezervace (kap. 5. 3) a název nedaleké osady s roubenými a zděnými chalupami.

Ždírec nad Doubravou je již od středověku spjat především s obchodními stezkami. Dnes leží na klíčovém dopravním uzlu. Město leží na pomezí Železných hor a Žďárských vrchů a díky své dopravní dostupnosti je výchozím místem pro cestování do těchto oblastí (vlastní výzkum).

Na důležité obchodní cestě byla ve středověku založena Libice nad Doubravou (Obec Libice nad Doubravou 2014). Dominantou obce je dnes barokní, původně románský kostel sv. Jiljí. Další význačnou stavbou je zámek, přestavěný ve stylu novogotiky. Zámek byl v restitucích vrácen do soukromých rukou a následně prodán. Obec v současnosti usiluje o jeho koupi (vlastní výzkum).

Chotěboř je bránou do NG Železné hory, přestože součástí Železných hor jako geomorfologického celku už není. K nejznámějším památkám Chotěboře patří zámek v raně barokním slohu a zámecká kaple Nejsvětější trojice. V budově zámku je v současnosti Městské muzeum Chotěboř. Architektonicky zajímavé je chotěbořské náměstí, jemuž vévodí

barokní radnice. Ze sakrálních staveb zde nalezneme kostel sv. Jakuba Většího a dvě další kaple (Povýšení sv. Kříže a sv. Anny) (Obec Chotěboř 2014).

Na úpatí Železných hor ležící obec Maleč je spjata se jmény dvou významných politiků, Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra. Oba pobývali a tvořili na místním zámku s anglickým parkem.

- Lidová architektura

Objekty reprezentující lidovou architekturu jsou k vidění téměř ve všech obcích v této oblasti. V některých osadách dokonce roubené chalupy převažují nad současnou zástavbou. Tradiční roubené chalupy, dřevěné zvoničky, zemědělské usedlosti dominují např. v Hluboké, Studenci, Křemenici nebo Možděnici. Poslední jmenovaná osada je součástí Skanzenu lidových staveb Vysočina (Veselý Kopec).

Skanzen Veselý Kopec je mimo vymezenou oblast výzkumu, avšak výchozím místem pro něj je Trhová Kamenice, a z toho důvodu je sem zahrnuta jeho charakteristika. Celý skanzen je tvořen třiceti lidovými stavbami (statek, ovčín, špýchar, mlýn, výměnek, haltýř, včelín, hájenka atd.), většina jich sem byla dovezena z blízkého okolí. Skanzen mapuje život rolníků na vesnici v 19. a 20. století. Stavby ukrývají původní vybavení nebo expozice bydlení a hospodaření. Na dvoře statku je pro návštěvníky připravena výstava zemědělské techniky. Každoročně se na Veselém Kopci koná jarmark a masopust (Veselý Kopec 2014). Veselý Kopec je také oblíbeným a často využívaným místem filmových producentů především pro natáčení pohádek (Lotrando a Zubejda, Nesmrtelná teta, Sedmero krkavců) (Turistický portál ČR 2014).

Obr. 14: Mlýn ve Skanzenu Veselý Kopec

Zdroj: Veselý Kopec (2014)

- Tradiční akce

Tematicky zaměřené trhy a jarmarky s ukázkou tradičních řemesel jsou mezi veřejností čím dál více oblíbené. Stejně tak prodej regionálních potravin od soukromých výrobců zažívá v posledních letech velký rozkvět (Spilková, Fialová 2012). Velikonoční a vánoční trhy v Seči nebo Chotěboři patří už mezi každoroční akce. Řemeslného jarmarku na Pilnově statku v Libici nad Doubravou se rok od roku účastní více lidí nejen z blízkého okolí (vlastní výzkum). Různé sportovní akce pro děti i dospělé pořádá TJ Horní Bradlo v tamějším sportovním areálu. Akce spojené s cyklistikou (Ždírecký triangel–cyklistická 24hodinovka, Cyklistická časovka Sloupno–Horní Vestec) připravuje několikrát do roka Ždírec nad Doubravou (vlastní výzkum).

Význačných kulturně-historických památek jakými jsou zámky, hrady, kostely apod. je v této oblasti poměrně málo. Tato skutečnost je kompenzována stavbami lidové architektury, které jsou rozesety téměř po celém území a svým vzhledem obohacují kompozici krajiny i celkový dojem z navštívených míst. S těmito stavbami bývají také často spojovány kulturní a sportovní akce.

Selektivní předpoklady

Intenzitu účasti obyvatelstva na cestovním ruchu ovlivňují selektivní předpoklady. Ze samotného názvu je patrné, že se jedná o výběr neboli také vymezení okruhu lidí, kteří jakýmkoliv způsobem působí na místní cestovní ruch. Pro cestovní ruch v geoparcích jsou selektivní předpoklady zásadním aspektem. Mnohokrát bylo zmíněno, že geoparky vznikají z iniciativy místních lidí (kap. 3), čili zaměření na demografické, socioekonomické, politické a další prvky, jež reprezentují selektivní předpoklady, je velmi důležité. Hustota zalidnění, věková a vzdělanostní struktura nebo zaměstnanost se promítají do jednotlivých složek, které tvoří funkční geopark.

Zájmové území má rozlohu 136 km². Jeho vymezení z hlediska počtu obyvatel je poměrně problematické, neboť hranice prochází částmi obcí. Pokud ponecháme rozlohu celých obcí a jejich počet obyvatel, hustota zalidnění se pohybuje kolem 80 obyv./km² (ČSÚ 2014, vlastní výpočet), což je hluboko pod průměrnou hustotou zalidnění v Česku (133 obyv./km², ČSÚ 2014). Nicméně počet obyvatel se výrazně mění v průběhu roku, a především v letní sezóně, kdy se zaplňují hromadná ubytovací zařízení i objekty individuální rekreace. Všeobecně jsou pro návštěvníky atraktivnější oblasti s nižší hustotou zalidnění (Kressl 2004). Negativní korelace míry atraktivnosti lokality a hustoty zalidnění je význačným

rysem cestovního ruchu v geoparcích, neboť ty jsou většinou (ne vždy) zakládány ve venkovských oblastech, kde je nízká koncentrace obyvatel. Na druhou stranu, geopark musí mít dostatečný počet obyvatel, kteří se podílejí na jeho fungování.

Historie vývoje osídlení této oblasti sahá do dob Keltů. Nedaleko Nasavrku (severovýchodně od vymezeného území) se nachází pozůstatky keltského oppida z 2. stol. př. n. l. Většina obcí nebo alespoň jejich současných částí byla založena ve 13.–16. století (ČSÚ 2006). Výjimku tvoří Libice nad Doubravou, o níž je zaznamenána první zmínka v roce 1146, jelikož tudy procházela Libická kupecká stezka (Obec Libice nad Doubravou 2014). Názvy místních obcí často odráží jejich vznik (Seč, Proseč, Kamenice, Zubří), stejně jako mají svůj význam názvy hradů (Oheb) či pomístní jména (Mokřadlo, Babylón, Nehodovka, U Staré královny). V tomto dědictví tkví další potenciál pro rozvoj geoparkových aktivit, prostřednictvím vyprávění legend, které se váží k těmto místům.

Od počátku moderního sčítání lidu v roce 1869 byl v Železných horách zaznamenáván nárůst počtu obyvatel či stagnace, v roce 1930 začalo docházet k prudkému snižování počtu obyvatel, přičemž největší propad přinesl rok 1950. Od tohoto roku počet obyvatel opět narůstal (ČSÚ 2006, Niklová 2011). V současnosti se počet obyvatel vymezeného území pohybuje kolem 17 900¹. Věková struktura vymezené oblasti (graf 2) kopíruje věkovou strukturu celého Česka (ČSÚ 2013b). Vzhledem k tomu, že v menších obcích uvnitř vymezené oblasti není koncentrována průmyslová výroba a příležitosti pro práci v ostatních sektorech hospodářství zde také není mnoho, odchází mladí lidé do větších měst (Chotěboř, Třemošnice, Chrudim, Pardubice). Přesto se sem tito lidé vracejí především jako chataři či chalupáři (vlastní výzkum). S touto skupinou obyvatel, které se významně rozrůstá je důležité v současnosti i do budoucna počítat např. při plánování akcí či dalších aktivit (Fialová, Vágner 2012). Zvláštní pozornost by měla být věnována nejméně zastoupené kategorii obyvatel, kterou jsou děti. Vzdělávání a osvěta v oblasti environmentální výchovy a udržitelného rozvoje prostřednictvím aktivit geoparku, jež je na tyto věci přímo specializován, je tím nejlepším způsobem, jak zvýšit povědomí o těchto záležitostech mezi obyvateli regionu. S tímto souvisí vzdělanostní struktura regionu. Geopark vyžaduje pevný management motivující ke spolupráci a podněcující k tvůrčím nápadům. Nejvíce zastoupený typ vzdělání je střední bez maturity (téměř dvě pětiny obyvatel), desetina obyvatel má pak

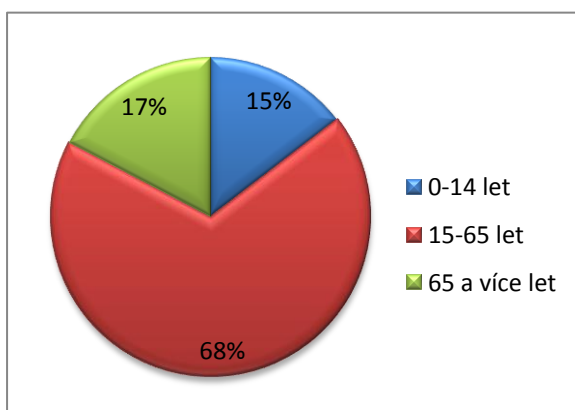
¹ Jedná se o počet obyvatel ve vymezeném území, části obcí Seč, Chotěboř, Ždírec nad Doubravou a Trhová Kamenice, přestože jimi prochází hranice a celé do vymezeného území nepatří. Tato skutečnost práci nijak neovlivňuje, hlavním důvodem této poznámky je nesoulad počtu obyvatel a rozlohy vymezeného území s výpočtem hustoty zalidnění.

vysokoškolské vzdělání. V menších obcích vymezené oblasti je obyvatelstvo s nižším stupněm vzdělání než v městských sídlech (ČSÚ 2013a).

Již bylo zmíněno, v jádru vymezeného území je nedostatek pracovních příležitostí. Míra nezaměstnanosti vykazuje pouze mírný nadprůměr (8,18 %) ve srovnání s údaji z celého Česka (7,72 % v roce 2013, ČSÚ 2013b). Více než čtvrtina ekonomicky aktivních obyvatel (EAO) z území vyjíždí za prací do okolních obcí (graf 3). Zajímavé je, že 41 % EAO pracuje v terciéru. Vysoká zaměstnanost v tomto sektoru předjímá připravenost území pro rozvoj cestovního ruchu, neboť ten do terciéru spadá. Železné hory jsou tradičně zemědělským regionem, v priméru je zaměstnáno 5 % obyvatel vymezeného území. Venkovská turistika, která má blízký vztah k extenzivnímu zemědělství se dá pokládat za součást geoturismu, proto i zde se dá nalézt potenciál pro rozvoj aktivit prostřednictvím této místní tradice.

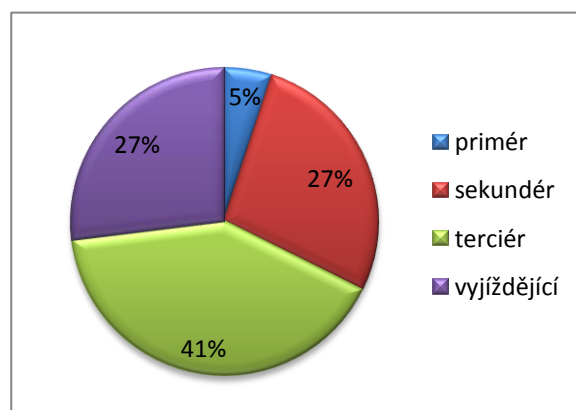
Venkovský charakter dokládá i počet rodinných domů, kterých je v oblasti více než 90 % z celkového počtu všech domů. Některé nejsou však trvale obydlené, ale slouží jako objekty druhého bydlení (viz Realizační předpoklady).

Graf 2: Věková struktura obyvatel (2011)

Zdroj dat: ČSÚ 2013b

Graf 3: Ekonomická struktura obyvatel (2011)

Zdroj dat: ČSÚ 2013b

Realizační předpoklady

- Dopravní dostupnost

Doprava je jedním z nejdůležitějších realizačních předpokladů. Závislost dopravy a cestovního ruchu byla zkoumána již několikrát (např. Hoyle, Knowles 2001). Z hlediska klasického cestovního ruchu platí, že čím lepší dopravní infrastruktura, čili dostupnost destinace, tím pravděpodobněji bude více navštěvována. U měkkých forem cestovního ruchu zaměřených na specifickou skupinu turistů a návštěvníků už takto silný vztah platit nemusí.

Geoturistická lokalita není destinací masového cestovního ruchu, proto by zde dopravní dostupnost nemusela hrát tak velkou roli. Na druhou stranu je nutné brát v úvahu dvě potenciální skupiny turistů či návštěvníků, kteří takové místo navštíví. Jako jednu skupinu, lze označit ty, kteří cestují cíleně za poznáním vybraného místa, např. právě v rámci geoparku. Pro takovéto individuální turisty má většinou dopravní dostupnost zanedbatelný význam, neboť tito účastníci cestovního ruchu jsou ochotni vynaložit větší úsilí za dosažením svého cíle. Druhou skupinou, jsou lidé, kteří si místo vybírají podle více faktorů, mezi nimiž většinou dopravní dostupnost má jednu z hlavních rolí.

Železné hory leží v mimo klíčové silniční tahy i železniční koridory (Štěpán, Rous 2005, Novák 2009), přesto je dopravní dostupnost do této oblasti poměrně dobrá. Ve vymezeném území prochází železniční trať spojující Pardubice a Havlíčkův Brod. Turisty může dopravit na výchozí místa geoparku, jakými jsou Chotěboř či Ždírec nad Doubravou. Tato železnice má spíše lokální, popř. regionální charakter. Vzdálenost z Prahy a Brna do vymezené oblasti Železných hor je téměř srovnatelná (přibližně 120 km), přičemž v obou případech je nejlepší využít dálnici D1 a následně silnici 1. třídy I/37. Tato silnice tvoří jihozápadní hranici geoparku. Dále je zde dostatečně rozvinutá síť silnic druhých a třetích tříd, avšak kvalita poslední jmenované třídy silnic je na některých místech (okolí Seče a Trhové Kamenice) velmi špatná (vlastní výzkum). Nicméně osobní automobil je vzhledem k obslužnosti území veřejnou dopravou hlavním prostředkem dopravy. Autobusovou dopravu zajišťuje v celém zájmovém území společnost Arriva Východní Čechy, a.s. Její frekvence je poměrně nízká (vyjma trasy Chotěboř – Ždírec nad Doubravou). O víkendech je v letní sezoně posílena doprava o tzv. cyklobusy, který spojuje zajímavá místa v rámci Železných hor. V zájmovém území vede jeho trasa po severní hranici mezi městy Trhová Kamenice a Seč (Arriva Východní Čechy, a. s. 2014).

- Turistická infrastruktura – trasy pro pěší, cyklisty, běžkaře, hipostezky

Tato turistická infrastruktura je jedním z nástrojů rozvoje cestovního ruchu v příslušném území. Její kvalita a rozsah závisí na několika faktorech, mezi nimiž má podstatnou roli charakter reliéfu, přírodní a kulturní zajímavosti místa a v neposlední řadě i místní obyvatelé. Z tohoto hlediska mají Železné hory v nejširším vymezení výborné předpoklady pro rozvoj. Pahorkatinný charakter reliéfu s mírným převýšením umožňuje aktivní trávení času i méně zdatným rekreačním sportovcům. Atraktivní přírodní lokality (geologické i chráněná fauna a flóra) jsou navíc nedaleko od sebe a doplňují je památky lidové architektury, zříceniny hradů, rozhledny, historická města apod. Blízkost turistických cílů

i dobré propojení mezi nimi dělá tak ze Železných hor spíše destinaci na prodloužený víkend, což je nutné přát v úvahu při vytváření turistické nabídky produktů (kap. 6. 4). Motto Geoparku, Historií Země za dva dny, ač se vztahuje ke geologickému poznávání oblasti, má s trochou nadsázky své opodstatnění i v jiných ohledech, neboť i zdejší přírodní a kulturní hodnoty lze poznat během několika dní.

V NG Železné hory je bohatá síť značených cest pro turisty i cyklisty. Nejvhodnější výchozí místa a zároveň křižovatky turistických tras jsou po okrajích vymezeného území, v Horním Bradle, v Trhové Kamenici, v Chotěboři nebo v Seči. Na turistické trasy navazují naučné stezky. Tyto turistické trasy se zastávkami opatřenými naučnými informačními panely jsou různě tematicky zaměřeny, mají rozdílnou délku i počet zastavení. Z celkového počtu 19 naučných stezek (s délkou 168 km) v NG Železné hory se čtyři alespoň částečně nacházejí ve vymezeném území (Krajem Chrudimky, Údolím Doubravy, Historie vápenictví, Naučná stezka Sobíňov) (Doucek a kol. 2013). Vlastivědná naučná stezka *Krajem Chrudimky* vede od pramene této řeky, podél jejího toku až do Chrudimi. Je nejdelší naučnou stezkou v rámci geoparku. Na 37 informačních panelech je připomínána historie kraje a přírodní zajímavosti. Naučná stezka *Údolím Doubravy* o délce 4 km je zaměřena na geologii, geomorfologii a živou přírodu v oblasti mezi Chotěboří a Bílkem. Skalní útvary, jimiž prochází, jsou častým cílem návštěvníků Železných hor. S tradicí vápenictví seznamuje návštěvníky naučná stezka *Historie vápenictví* začínající u Berlovy vápenky v Závratci u Třemošnice a dále pokračující přes Vápenný Podol, Seč až na Polánku, kde na ni navazuje další naučná stezka podobného zaměření. Částečně zasahuje do vymezeného území *Naučná stezka Sobíňov*, jejíž výchozí a cílové místo je totožné. Je tematicky zaměřena na obec Sobíňov, její přírodu a historii.

Jak vyplývá z turistických informací o území (CHKO Železné hory 2014, Geopark Železné hory 2014, MAS Podhůří Železných hor 2014) i z vlastního šetření, oblast je rájem pro cyklistiku. Síť značených cyklotras v kombinaci s nízkou frekvencí provozu na silnicích třetí třídy

a krátkými vzdálenostmi mezi jednotlivými obcemi tvoří výjimečné předpoklady pro rozvoj tohoto způsobu cestování. Dle Klubu českých turistů, kteří cyklotrasy značí, prochází územím devět cyklotras IV. třídy a jedna dálková cyklotrasa Praha – Brno) (Cykloserver 2014). Geopark Železné hory se pyšní také první naučnou geologickou cyklostezkou (Geopark Železné hory 2014). Naučná cyklostezka má název *MAGMA*, který je příznačně pro geologicky pestrá území Železných hor zkratkou pro „Malebný geologický maglajz“. Na 56 km s osmi zastaveními provádí cyklisty složitou geologickou minulostí tohoto území.

V zimní sezoně nebývá zájmové území turisticky vyhledávanou oblastí. Počet chatařů a chalupářů se oproti letní sezoně výrazně snižuje, ubývá také návštěvníků využívajících místní stravovací zařízení, a proto jsou některá v zimním období uzavřená (vlastní výzkum). Ve vymezeném území se nachází tři lyžařské areály, Hluboká, Trhová Kamenice a Sv. Anna u Chotěboře. Mají však pouze lokální význam a jsou využívány zejména rodinami s malými dětmi. V posledních letech přibývá běžkařských tras (v současnosti cca 75 km, Běžkařské trasy mikroregionu Centrum Železných hor 2014). Nejlepšími výchozími místy jsou Ústupky (část obce Seč) a Seč. Trasy jsou vytvořené na Spálavu, vysílač Krásný, do Nasavrku nebo Vápenného Podola. Poptávka po upravovaných běžeckých tratích v poslední době roste, problémem je nedostatečná doprovodná infrastruktura v podobě odpočívadel či stravovacích zařízení podél tras (vlastní výzkum).

V okolí Seče a Horního Bradla jsou vyznačené jezdecké okruhy pro hipoturistiku, tzv. hipostezky. Zázemí mají koně i zájemci na dvou farmách, v Kovářově nedaleko Seče a v Holičkách u Heřmanova Městce (MAS Železnohorský region 2014). Vyznačené hipostezky navazují na celorepublikovou síť stezek a jezdecké stanice jsou ve vzájemném kontaktu. Pro začátečníky jsou připraveni průvodci po stezce.

- Ubytovací a stravovací zařízení

Na březích Sečské přehrady byl vybudován největší rekreační areál v Pardubickém kraji. Ve 40. letech byla přehrada oblíbeným místem trampů, kteří zde později už jako chataři začali zakládat osady. Později v nich byly vybudovány hotely, penziony a další rekreační zařízení. Velký rozvoj zaznamenala oblast především během 70. a 80. let, v posledních letech je destinace dle výzkumů založených na Butlerově křivce životního cyklu destinace ve fázi úpadku (Frantál 2009), avšak nejnovější informace hovoří o znovuobjevování Seče a okolí a návratu turistů, především pak rodin s dětmi (vlastní výzkum). Problémem je nekvalitní voda znečištěná sinicemi a v průběhu července či srpna bývá pravidelně vyhlášen zákaz koupání v nádrži. Kvalitu vody by mohly zlepšit čističky odpadních vod, avšak kvůli rozptýlenému osídlení by byla jejich výstavba příliš nákladná. V první fázi je nutné přimět místní obyvatele i rekreanty aby zamezovali dalšímu znečišťování přehrady např. pravidelným čištěním soukromých jímek odpadních vod (Ekolist 2012).

V obci Seč, jež se dělí na několik místních částí (Hoješín, Kraskov, Počátky, Přemilov, Javorka, Leškova Hůrka, Proseč, Prosíčka) je pestrá škála ubytovacích zařízení, od hotelů (Jezerka, Kapitán, Seč), přes penziony (Hájenka, Plynostav, Ambrozia), chatové rekreační areály (Junior Centrum, a.s., EPSA, Monika, Bohemia, Tramo), soukromé poskytovatele ubytování

až po autokempy (Autokemp Seč Pláž, Autokemp U letadla). Hotely Jezerka, Kapitán a penziony Hájenka a Plynostav lze využívat také pro potřeby incentivního cestovního ruchu, jelikož disponují rozšířenou nabídkou služeb splňující předpoklady pro tuto formu turismu. Hotel Jezerka v Ústupkách má dostatečné kapacity pro pořádání kongresů a v posledních letech se na kongresový cestovní ruch přímo zaměřuje (vlastní výzkum).

Ostatní obce ve vymezeném území již takto rozsáhlé ubytovací areály nemají. V Chotěboři je možnost ubytování v Hotelu Vysočina, Hotelu U Zámku nebo Penzionu BENE. Dále lze využít chatové rekreační středisko Geofond v těsném zázemí města, vhodné také pro pořádání firemních nebo školních akcí. Na křižovatce turistických tras a zároveň na samotě uprostřed lesů a přitom nedaleko města je možnost ubytování v Chatě Doubravka, kolem níž je vybudován sportovní areál i dětské hřiště. Menší ubytovací zařízení mají i přilehlé obce Dolní Sokolovec (Penzion Mikeš) a Libice nad Doubravou (Pilnův statek). Pilnův statek je unikátní stavení, které od demolice zachránila obec. Statek byl následně zrekonstruován a dnes slouží k ubytování turistů a pořádání oslav, svateb nebo každoročních jarmarků (vlastní výzkum). Ve Ždírci nad Doubravou je možnost ubytování v Hotelu Filippi nebo Penzionu Džekův ranč. Ubytovací kapacity v Horním Bradle a Trhové Kamenici jsou přizpůsobeny pro pobyty dětí. Rekreační zařízení – dětský tábor Sluníčko (Trhová Kamenice) se specializují výhradně na poskytování služeb pro školy v přírodě a dětské tábory pro děti z celého Česka (vlastní výzkum). Horní Bradlo má kromě jednoho penzionu (Penzion U Kozlů) taktéž všechny ostatní ubytovací kapacity (Rekreační střediska ŠARZ a Tesla, Letní tábor Eldorádo) zaměřené zejména na sportovně poznávací pobyty dětí (vlastní výzkum).

Další zařízení v oblasti stravování (restaurace, pivnice, kavárny) jsou převážně ve větších obcích, v menších osadách tato zařízení buď chybí, nebo je jejich provoz přizpůsoben potřebám místních, což znamená, že např. nejsou otevřeny denně či je jejich provozní doba zkrácena.

Objekty individuální rekreace

Specifickou skupinou staveb ve vymezené oblasti, zejména pak v zázemí Seče jsou objekty pro individuální rekreaci. Počet těchto objektů v obci Seč činí více než polovinu (1341 staveb) z celkového počtu staveb pro individuální rekreaci v celém zájmovém území (2530 staveb). Z celkového počtu staveb 11881 (jedná se o všechny budovy, nejen obydlené domy) tvoří objekty individuální rekreace 21 %, přičemž v rámci celého Česka tvoří tyto objekty jenom kolem 7 % (ČÚZK 2010). Význam chataření a chalupaření je tedy v této oblasti

markantní a s touto tradicí je nezbytné pracovat. Například při motivaci místních obyvatel ke spolupráci a participaci na rozvoji regionu je žádoucí začlenit i chataře a chalupáře, neboť i oni mají k místu většinou pevný vztah a mohou přispět svojí činností nebo nápadem. Spolupráce rezidentů a těchto přechodných obyvatel navíc upevňuje vzájemné vztahy a pomáhá předcházet konfliktům, jež by zde mohly vzniknout.

- Regionální produkty

V poslední době je zaznamenávána velká poptávka po farmářských trzích a domácích potravinách, proto by regionální produkty měly mít své místo v předpokladech území pro cestovní ruch (Spilková, Fialová 2012, Kašková 2013). Místní potravinářské produkty v restauracích či obchodech i řemeslné a další výrobky mající svůj jedinečný charakter vytvořený místními tradicemi a pílí „domorodců“ jsou dnes velice žádané. Z toho důvodu jsou zaváděny regionální značky produktů, které deklarují jedinečnost, kvalitu, původ a šetrnost k životnímu prostředí (Asociace regionálních značek 2014). Regionální značení znamená mnohostranný profit, neboť nejenže pomáhá zajistit odbyt produktů, ale také zviditelňuje daný region z hlediska cestovního ruchu a posiluje místní identitu prostřednictvím vzájemné podpory mezi místními obyvateli. Certifikovaných produktů je v Železných horách 46 (Regionální značení – Železné hory 2014), na Vysočině 68 (Regionální značení – Vysočina 2014). V zájmové oblasti mají regionální značku dřevorezba v Seči, ručně zdobený textil z Horního Bradla, keramika, svíčky a vlněné výrobky z Chotěboře, pivo Chotěboř, benátské těstoviny a frivolitkovaná krajka ze Ždírci nad Doubravou. Regionální výrobky jsou nabízeny v turistických informačních centrech nebo přímo u výrobců. Na dalších místech se s nimi návštěvník setká pouze sporadicky (vlastní výzkum).

- Další zařízení pro cestovní ruch – kulturní, vzdělávací, sportovní

Místní muzea, galerie a sportoviště nepatří mezi turisticky vyhledávaná zařízení. Význam mají především pro místní obyvatele nebo pro návštěvníky z blízkého okolí (vlastní výzkum).

Kulturní a vzdělávací zařízení

Kulturní zázemí se v obcích ve vymezeném území nijak významně neliší od ostatních obcí v Česku. Pro pořádání společenských akcí jsou k dispozici kulturní domy (Seč, Trhová Kamenice, Chotěboř), ke vzdělávání slouží místní muzea Chotěboř, Trhová Kamenice) a galerie (Chotěboř, Galerie Doubravka ve Ždírci nad Doubravou, Mrázova galerie v Trhové

Kamenici), za zábavou míří lidé do kin (Chotěboř, Ždírec nad Doubravou, Horní Bradlo). Šířením osvěty a vzdělávání v oblasti věd o Zemi se důkladně zabývají žáci na Gymnáziu v Chotěboři ve školním Ekoklubu. Z vlastní iniciativy, za podpory města i učitelů se jim v zahradě školy podařilo vybudovat Geopark při Gymnáziu Chotěboř „U Platanu“ (obr. 15). Jedná se o geologickou expozici leštěných bloků hornin, které dokumentují geologickou historii Železných hor. K expozici jsou vytvořeny také pracovní listy. Práce gymnázia je příkladnou činností, která by v rámci geoparku měla fungovat. Podobně spolupracuje s geoparkem Základní škola Maleč (vlastní výzkum). Šíření poznatků nejen o místní geologii, ale především všeobecné vštěpování environmentálního povědomí mladé generaci je pro budoucí udržitelný rozvoj území klíčovým cílem činnosti geoparku.

Obr. 15: Geopark Gymnázia Chotěboř „U Platanu“

Zdroj: archiv autorky

Sportovní zařízení

Nejbohatší sportovní zázemí má město Chotěboř (sportovní hala, zimní stadion, střelnice, tenisové kurty) a okolí Sečské přehrady (vybavení pro jachting, wakeboarding, aquazorbing, dále střelnice, lezecká stěna, tenisové kurty, volejbalová hřiště atd.). V této lokalitě se navíc nabídka sportovního vyžití rok od roku zvyšuje, příkladem je wakeboarding, který zde funguje teprve druhou sezonu (vlastní výzkum). Sportoviště v ostatních obcích slouží téměř výhradně místním (např. multifunkční sportovní hřiště Maleč), výjimkou je sportovní areál v Horním Bradle (volejbalové hřiště, tenisové kurty, tělocvična), jež využívají především žáci

na školních pobytech. Trojice místních skiareálů (Hluboká, Trhová Kamenice a Sv. Anna) byla již zmíněna výše, v turistické infrastruktuře.

Turistická informační centra

Důležité postavení v cestovním ruchu mají turistická informační centra. V zájmovém území podává informace TIC Seč, TIC Chotěboř a TIC Ždírec nad Doubravou. Jejich úroveň je velice dobrá, pracovníky jsou lidé významně se podílející na dění v příslušné obci, kteří mají zároveň přehled o okolí (vlastní výzkum). Infocentra jsou propojená, vzájemně si předávají materiály i aktuální informace. Návštěvníci zde získají podněty na výlety, mapy, turistické prospekty a mohou si zakoupit pohledy, turistické známky a suvenýry. Některá (TIC Chotěboř, Seč) nejen propagují, ale i prodávají regionální produkty (obr. 16)

Obr. 16: Nabídka regionálních produktů v TIC Chotěboř

Zdroj: archiv autorky

Shrnutí předpokladů vymezeného území pro geoturismus

Přírodní předpoklady v tomto území, ať se jedná o přírodu živou či neživou jednoznačně převažují nad kulturně-historickými. Výjimečnost vymezené oblasti tkví především v místní krajině na pestrém geologickém podloží. Venkovský ráz území připomínají stavy lidové architektury rozeté volně v krajině i v současné běžné zástavbě. Přestože mladých lidí ubývá, díky iniciativě škol a spolupráci s místními sdruženími i samotným geoparkem se daří budovat v mladé generaci smysl pro ohleduplnost k životnímu prostředí a zájem o dění v jejich okolí. Zároveň je prostřednictvím tradičně pořádaných akcí a výrobě lokálních

produktů posilován vztah obyvatel k místu, čímž se zvyšuje šance, že místní zůstanou a budou se zde snažit nalézt smysluplné uplatnění, které podpoří rozvoj regionu.

V následující části je provedena analýza tohoto potenciálu, jejímž účelem je zjistit v jak velké míře jsou tyto výše popsané předpoklady vymezeného území v současnosti využívány pro cestovní ruch a jak je využívá NG Železné hory pro tvorbu turistické nabídky. Podkladem pro tuto analýzu bylo výzkumné šetření prováděné formou polostrukturovaných rozhovorů (metodika v kap. 4). Závěr této práce vychází částečně také z provedeného výzkumu a obsahuje doporučení pro zefektivnění geoturismu v této oblasti.

6. 2 Vymezené území geoparku v kontextu místního geoturismu

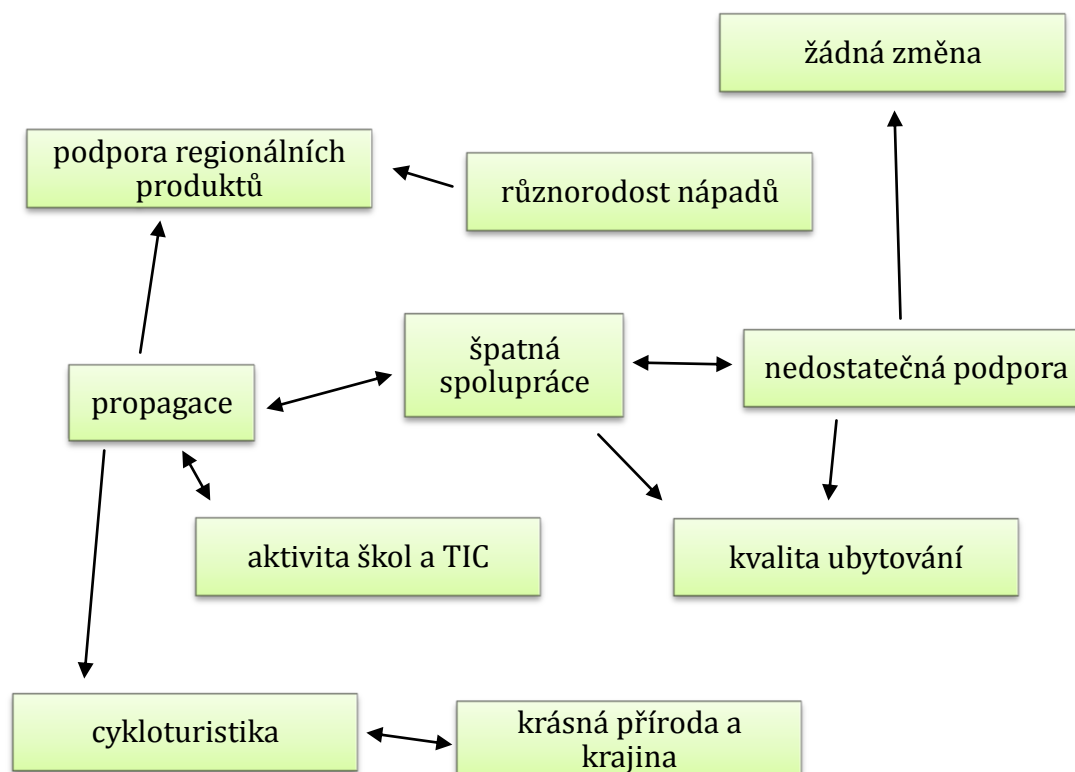
Zásady a cíle geoturismu jak je specifikuje Dowling (2010), jež jsou charakterizovány v kapitole 3. 2, by měly být promítnuty do realizace cestovního ruchu v zájmovém území. V této části jsou teoretické zásady konfrontovány se skutečným stavem geoturismu v území a dále jsou diskutovány prostředky k dosažení obecných i konkrétních cílů. Plnění zásad a cílů je ovlivňováno řadou faktorů, z nichž nejpodstatnější jsou uvedeny v kapitole 6. 1 zabývající se předpoklady vymezeného území pro tuto formu cestovního ruchu. Dosažení některých cílů je dlouhodobou záležitostí, a proto je nezbytné na nich pracovat nepřetržitě.

Podkladem pro následující část jsou řízené rozhovory provedené v zájmovém území. Po jejich zpracování metodou kódování vznikly kategorie, jež se staly základem jednotlivých částí (kap. 4). Kategorií bylo konceptualizováno celkem deset. Schéma na obr. 17 znázorňuje vzájemný vztah jednotlivých kategorií, který je důležitý pro zachycení souvislostí mezi jednotlivými tématy. Ústřední částí schématu jsou tři vzájemně propojené kategorie, „propagace“, „špatná spolupráce“ a „nedostatečná podpora“. Tyto tři aspekty se explicitně či implicitně objevily ve většině řízených rozhovorů, přičemž byla prokázána jejich souvislost. Nízká úroveň spolupráce se odráží v propagaci, jež nemůže být za takového stavu efektivní. Podobně je tomu v případě společné vize obyvatel příslušného území, která by přiměla investory k podpoře a realizaci projektů. Na druhé straně nízká podpora této oblasti např. z Kraje Vysočina může být pro místní obyvatele značně demotivující. Od těchto tří stěžejních kategorií se následně odvíjí kategorie další, z nichž nejvýznamnější je kvalita ubytování. Ta má návaznost na nízkou spolupráci místních subjektů z hlediska neochoty investovat do zastaralých ubytovacích zařízení a všeobecně na nedostatečnou finanční podporu.

Jak již bylo zmíněno, propagace se může jevit málo účinná, avšak spíše v tom případě, pokud na ní pohlédneme komplexně v celém území. Dílčí propagace místních subjektů na několika

místech funguje velmi dobře. Zejména co se týče aktivity některých škol (ZŠ Maleč, Gymnázium Chotěboř) a všech TIC v zájmovém území. Vzájemná podpora a propagace byla zjištěna i mezi řemeslníky a tradičními výrobci originálních místních produktů, kteří mají své produkty certifikovány pod značkou „Železné hory – Regionální produkt“.

Obr. 17: Schéma propojení kategorií zjištěných výzkumem

Zdroj: terénní výzkum

Propagační činnost TIC upozorňuje turisty a návštěvníky na možnosti cykloturistiky a poskytuje tipy na výlety do přírody. Právě krásná příroda a krajina je kategorie, která se podobně jako první tři zmíněné skupiny objevovala ve všech realizovaných řízených rozhovorech. Hrdost místních obyvatel na toto přírodní bohatství je obrovská: „*Je tu klid, krásná příroda, čistý vzduch, to se tady lidem nejvíc líbí.*“ (místní podnikatel). Potvrzuje se tedy hypotéza, že zájmová část geoparku, jakožto destinace cestovního ruchu zvyšuje míru ztotožnění místních s územím. Na druhou stranu je nutné se položit si otázku, do jaké míry k tomu přispívá značka „geopark“. S tímto problémem se potýká také kategorie „žádná změna“, jež se snažila zjistit posun v rozvoji zájmového území v souvislosti s existencí NG

Železné hory. Žádný z respondentů nepotvrdil vzájemný vztah mezi rozvojem oblasti v návaznosti na vznik geoparku. Je tedy pravděpodobné, že geopark funguje v oblasti příliš krátkou dobu na to, aby se jeho existence promítla do rozvoje zájmové oblasti.

Podpora geoturismu a spolupráce lokálních aktérů

Podstatou vzniku geoparku je aktivní participace místních obyvatel na vytváření produktů pro turisty a návštěvníky. To se neobejde bez vzájemné spolupráce lokálních aktérů a koordinované propagace těchto služeb. Nespolupráce místních subjektů a absence destinačního managementu jsou problémem na mnoha místech v Česku (Holešinská 2010). Maximalizovat přínos obrovského přírodního potenciálu vymezeného území pro jeho celkový rozvoj je možné při spolupráci velké většiny místních subjektů.

Dle zjištěných poznatků, v zájmové oblasti spolupráce do jisté míry probíhá. Jedná se především o spolupráci mezi některými školami navzájem a mezi školami a geoparkem. Zaměření se na šíření informací o geoparku mezi dětmi je pro další rozvoj žádoucí. Intenzivně je tím budován vztah společnosti k tomuto území, neboť prostřednictvím dětí jsou vtaženy jejich rodiče a další příbuzní a přátelé. Důkazem vynikající spolupráce je Gymnázium Chotěboř. Žáci a učitelé zde rozvíjejí aktivity směrem ke svému vlastnímu vzdělávání prostřednictvím projektů realizovaných společně s geoparkem (v současnosti je zpracováván projekt „Kameny a voda“, do kterého je zapojena polovina studentů gymnázia), a také k šíření získaných informací mezi širokou veřejností. Velkým počinem bylo v tomto ohledu vybudování geologické expozice přímo v zahradě Gymnázia, která je veřejně přístupná a ročně ji navštíví asi 300 lidí (vlastní výzkum). Kromě účasti na projektu a vlastní geologické expozice, žáci vnáší geologickou problematiku a environmentální otázky do dalších událostí konajících se během roku (Noc muzeí, Dobropiknik², Den Země, Chotěbořské trylkování³ apod.).

Ve spolupráci NG Železné hory a turistických informačních center na jeho území probíhá soutěž, tzv. quest, neboli honba za pokladem (příloha 2). Soutěžící mají za úkol odhalit heslo, ke kterému se dostanou prostřednictvím indicií z jednotlivých soutěžních okruhů (celkem 13), které prochází geoparkem. Pro vylosované je připravena odměna (Geopark Železné hory 2014). Questing je zábavné a zároveň poučné poznávání místa neomezené věkem. Tato

² Piknik pro rodiče a děti na zahradě školy, jehož výtěžek je věnován místnímu občanskému sdružení Benediktus (komunita pracující s lidmi s mentálním postižením).

³ Pozorování a poslech ptáků s odborným výkladem.

hra a další podobné aktivity šíří povědomí o geoparku mezi běžné turisty, kteří dosud o geoparku neslyšeli. V dnešní době questing a jemu podobné hry znamenají mnohem více. Ukázat zejména dětem jiný svět než ten virtuální, přivést je k pohybu v přírodě a přimět logicky uvažovat. V Česku je hra rozšířena teprve krátce, ale díky iniciativě různých sdružení questingové trasy rychle přibývají (Questing 2014). Vzhledem k velké oblibě geocachingu (Formánková, Vágner 2012), jehož je questing obdobou, lze předpokládat zájem o tuto hru i do budoucna.

Zatímco spolupráce veřejných subjektů funguje poměrně dobře a rozhodně je v této oblasti patrný zájem o rozvoj území prostřednictvím geoparku, v soukromé sféře je situace poněkud odlišná (vlastní výzkum). Oslovení podnikatelé v cestovním ruchu, tedy především majitelé restauračních a ubytovacích zařízení buď vůbec nezaznamenali existenci geoparku, nebo o něm vědí z doslechu, ale blíže se o něj nezajímají. Stejně tak chybí ochota spolupracovat navzájem, což potvrdily rozhovory se zástupci místní správy, pracovníky TIC i samotnými podnikateli: *„My si vytváříme produkty turistické nabídky sami, ohledně nabídky spolupráce nás zatím nikdo nekontaktoval.“* (místní podnikatel). Nepřikládání důležitosti potřeby společného řízení cestovního ruchu je určitou překážkou v rozvoji tohoto území: *„Tady je problém v tom, že si každý jede sám na sebe, chybí takový ten kontakt mezi lidmi. To, že jeden klienty ubytuje, druhý se jim stará o zábavu apod.“* (zaměstnanec TIC). Změny je možné dosáhnout prostřednictvím rozšiřování informací o výhodách společné propagace i vzájemné spolupráce subjektů. Pochopení zásadních výhod spolupráce je dle zjištěných informací patrné v Seči, kde místní provozovatelé vodních sportovních aktivit na přehradě nabízí nejen možnost sportovního vyžití, ale zároveň vybízejí návštěvníky k výletům do okolí a předávají tipy na ubytování či stravování (vlastní výzkum). Tento přístup je dobrým vzorem pro další podnikatelské subjekty v oblasti. Při vytváření destinační společnosti je také vhodné, pokud má každý subjekt nějaké své specifikum, čili produkt, který ho nějakým způsobem odlišuje od ostatních. V tom případě je schopen konkurence a spolupráce zároveň. Výzkum v zájmové oblasti napovídá, že lokální podnikatelé by neměli mít problém s vytvořením jedinečné nabídky turistických produktů.

Přestože je geopark území, které má vznikat z iniciativy místních obyvatel (kap. 3. 1 a 3. 5), určitá podpora „odshora“, nejlépe z města či příslušného kraje je vítaným krokem. Zájmové území leží na hranici Pardubického kraje a Kraje Vysočina. Současné hraniční poloha není překážkou, problémem je spíše skutečnost, že zde byly tyto hranice v minulosti několikrát změněny (kap. 5. 3). Přestože velká část vymezeného území leží v Kraji Vysočina, jeho

obyvatelé mají blíže Pardubickému kraji. Tato rozporuplnost je problémem projevujícím se na politické úrovni i v běžném životě obyvatel. Bližší vztah mají místní obyvatelé k městům v Pardubickém kraji, podle některých dokonce vazba na krajské město Pardubice silnější než na Jihlavu, pod kterou administrativně spadají. Určitá rezervovanost panuje na obou stranách, lidé cítí, že podpora Kraje Vysočina míří mimo jejich bydliště, zejména pak do měst na seznamu Světového a kulturního dědictví UNESCO (Žďár nad Sázavou, Telč, Třebíč) a Kraj Vysočina na druhé straně k tomuto cíti přispívá (např. opomíjení skutečnosti, že součástí Kraje Vysočina jsou dvě CHKO, nejen CHKO Žďárské vrchy, ale částečně také CHKO Železné hory, vlastní výzkum). V roce 2008 začala fungovat příspěvková organizace Vysočina Tourism (Vysočina Tourism 2014), která má dlouhodobě upevňovat pozici tohoto kraje v cestovním ruchu. S její činností se měla situace zlepšit, nicméně do oblasti Chotěbořska se dle vyjádření místních aktérů působících v cestovním ruchu dostává podpora pouze minimálně.

Propagace geoparku v návaznosti na šíření povědomí o jeho činnosti

Propagace geoparku a šíření povědomí o něm tvoří uzavřený kruh. Zájem o veřejné dění, a tedy i zájem o geopark jde ruku v ruce s propagací míst, jež následně směřuje k vyšší informovanosti o podstatě ochrany a rozvoje v území. V zájmovém území působí tři turistická informační centra (Seč, Chotěboř, Ždírec nad Doubravou). Všechna uvedená turistická informační centra (TIC) byla podrobena výzkumu se zaměřením na několik aspektů (kvalitu informací podávanou návštěvníkům, ochotu zaměstnanců a jejich orientaci v území, propagaci geoparku, propagaci regionálních produktů, pořádání akcí na podporu geoparku, další doprovodné služby, apod.). Mezi kvalitou jimi poskytovaných služeb nebyl zjištěn zásadní rozdíl. Pro poskytování informačních a propagačních materiálů jsou TIC výborně vybavena. Jejich zaměstnanci aktivně participují na místním dění a podrobně znají působiště TIC i jeho okolí. I přes snahu TIC šířit povědomí o geoparku nejen mezi návštěvníky, ale zaměřovat se v tomto ohledu i na místní obyvatele, objevuje se zde překážka v podobě lhostejnosti lidí vůči svému okolí: „*Někteří ani nevědí, že je zde turistické informační centrum, natož aby pak věděli o geoparku*“ (zaměstnankyně TIC). Je jasné, že zvyšování zájmu obyvatel o lokální dění, stejně jako zvyšování povědomí o geoparku, je dlouhodobou záležitostí vyžadující trpělivost a ochotu.

Certifikovaná TIC a informace předávané v nich jak slovně, tak i prostřednictvím turistických brožur jsou klasickou formou propagace produktů v cestovním ruchu, ale

existují i další způsoby, jak geopark přivést do povědomí lidí. Implicitně při příležitosti různých akcí (např. ve spolupráci s CHKO nebo místními sdruženími) nebo na naučných stezkách, v rámci her nebo soutěží (viz předchozí část) pro všechny generace. K propagaci geoparku přispívají také regionální produkty vytvořené místními zemědělci, řemeslníky či umělci. Geologický základ místa se může promítat do vlastností určitého produktu (popsáno v další části) typického pro zdejší kraj, s čímž je možné v otázce propagace dále pracovat. Dosud téměř nevyužité je vyprávění lidí předávané z generace na generaci. Pověsti a legendami jsou opředeny zejména zříceniny hradů (Lichnice, Oheb), z vymezeného území to je pak oblast Libice nad Doubravou a Malče (Urbanová 2007). Železné hory byly útočištěm mnoha umělců i politiků (Jindřich Průcha, Antonín Slavíček, František Palacký, František Ladislav Rieger), což je dalším výrazným podnětem, který je možné zohlednit při vytváření geoturistických produktů.

Možnosti rozvoje regionu prostřednictvím zkvalitnění služeb a produktů cestovního ruchu

Kvalita a rozsah služeb v cestovním ruchu jsou základními předpoklady pro dlouhodobější setrvání turistů v destinaci. Nejdůležitější jsou samozřejmě primární služby typu doprava, ubytování, stravování, ale především u měkkých forem cestovního ruchu, geoturismus nevyjímaje, rozhodují další produkty destinace tvořící jakousi přidanou hodnotu. Výzkum v zájmové oblasti prokázal, že většina místních subjektů si tuto skutečnost uvědomuje. To je také dobrým počátkem k zahájení spolupráce, o které již bylo psáno v předchozí části. Pokud podnikatelé přistoupí na myšlenku podpory aktivit konkurenčních subjektů, mohou tím zviditelnit sami sebe a zároveň významně pomoci v rozvoji regionu.

Škála možností co se týče zlepšení turistické nabídky, se u jednotlivých respondentů značně lišila. Žádná odpověď na otázku „Co by šlo ve Vašem okolí změnit z hlediska nabídky návštěvníkům?“ se neopakovala. Snahou bylo výzkumem rovnoměrně pokrýt celé vymezené území geoparku, ale ve větších obcích (Chotěboř, Seč, Ždírec) bylo dotazováno více lidí. Každý respondent se zaměřoval na potřeby svého bezprostředního okolí, proto jsou odpovědi takto různorodé (obr. 18). Obecná shoda panuje v tom, že území má sice velký přírodní potenciál, ale chybí mu zásadní atraktivita. Proto se návrhy respondentů na rozšíření turistické nabídky soustřeďovaly na výstavbu např. lanového centra, domu přírody, ekologického centra, zpřístupnění některých prostor jako je věž kostela v Chotěboři. Další náměty měly charakter zlepšování současného stavu již existujících turistických služeb, hlavně v oblasti ubytování. Jeho kvalita je čím dál více palčivým

problémem a do budoucna by rozhodně mohla znamenat významný handicap v rozvoji tohoto území. Neznamená to však vybudovat luxusní turistický resort, ale především zajistit, aby cena ubytování odpovídala kvalitě a aby charakter ubytování architektonicky zapadal do zdejší venkovské krajiny. Problémem je, že okolí přehradní nádrže Seč disponuje obrovskými ubytovacími kapacitami, jež vyžadují investice, ale vzhledem k poklesu počtu turistů (kap. 6. 1) přestává být pro majitele jejich provoz ekonomicky udržitelný i za současného stavu. Další reakce respondentů se věnovaly zimnímu cestovnímu ruchu, hlavně absenci zázemí pro běžkaře, kterých v zájmovém území rok od roku přibývá. V neposlední řadě z rozhovorů vyplynula potřeba propojovat a rozšiřovat cyklotrasy, neboť cyklisté tvoří podstatnou část hostů ubytovacích kapacit v oblasti.

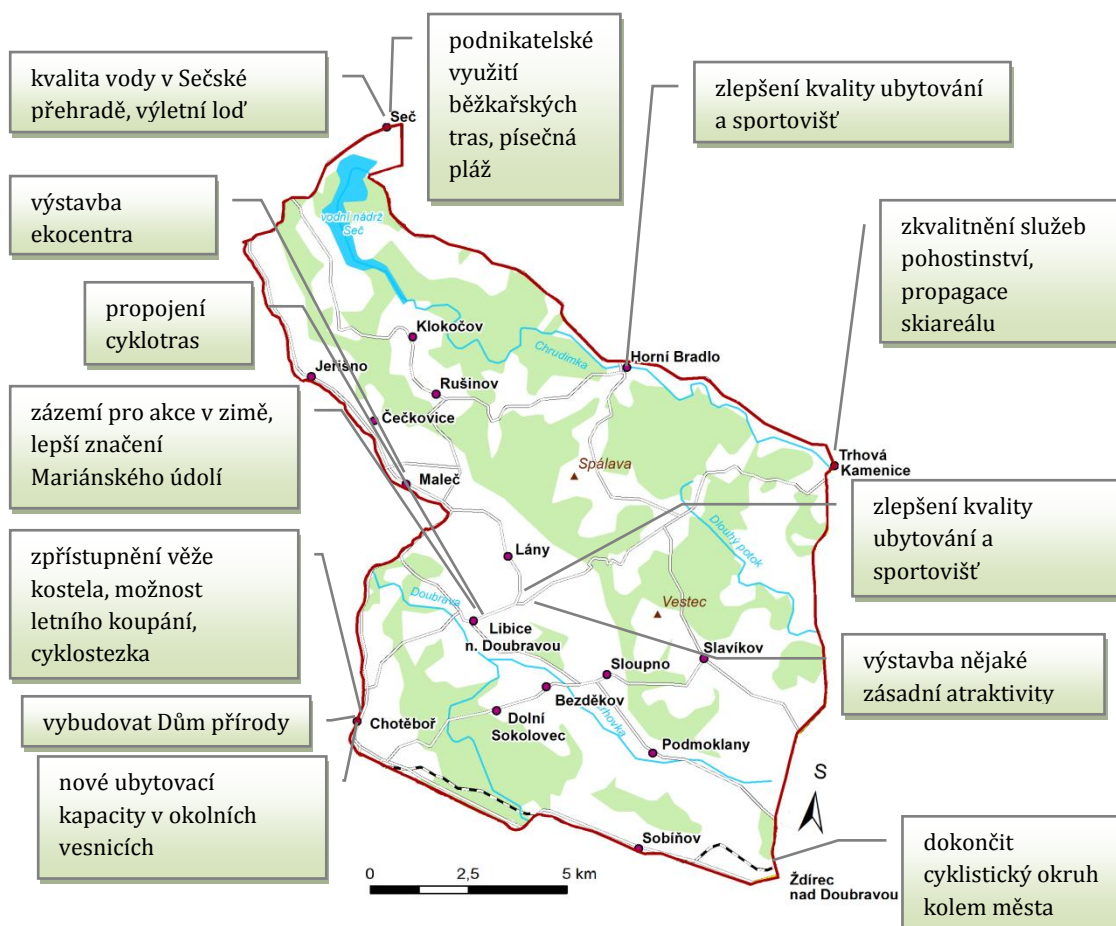
Využití místního přírodního potenciálu i dostupnosti kulturně-historických atraktivit pro geoturismus

Z teoretického zarámování pojmu geoturismus (kap. 3. 2), jež zahrnuje definice a teoretické koncepty vyplývá, že jeho podstatou je kombinace poznávání přírodních, kulturních, historických a ekologických hodnot. Přírodní složku můžeme dále dělit na prvky neživé (abiotické) a živé (biotické). Analýza lokalizačních předpokladů (kap. 6. 1) jasně prokázala převahu přírodních hodnot. Základem jsou geotopy různého geologického stáří, na nichž žijí mnohdy vzácné druhy fauny a flóry. Přírodní bohatství vymezeného území zmiňovali všichni respondenti bez rozdílu. Při položení otázky ohledně častých turistických cílů v okolí míst sběru dat respondenti zmiňovali přírodní lokality typu Údolí Doubravy, Oheb, Spálava, Seč apod. V případě, kdy byla otázka položena trochu jiným způsobem a zjišťovala, které cíle ze širšího okolí se setkávají s největším ohlasem turistů nebo co by respondent doporučil jako vhodný cíl výletu do okolí, více než polovina dotazovaných odkazovala na kulturně-historické či technické památky, ležící mimo vymezené území (zámky Žleby, Slatiňany a Chotěboř, Berlova vápenka, přehrada Pařížov, Veselý Kopec, Zelená hora, zřícenina hradu Lichnice, Chrudim). Všechny tyto kulturní a historické cíle jsou ze zájmového území snadno dostupné, v okruhu kolem 30 km. Kombinace místního přírodního dědictví a lidové architektury s nedalekými kulturními prvky splňuje tzv. ABC koncept (propojení prvků živé a neživé přírody a kultury), jež je jedním z teoretických přístupů ke geoturismu (Dowling 2013).

Poznatky svědčí o velkém potenciálu území pro geoturismus, ale způsob, jak bude s tímto potenciálem naloženo je především v rukou místních obyvatel a sdružení a na jejich

iniciativě. Budoucí vývoj bude zřejmě vyžadovat hledání rovnováhy a kompromisu mezi udržitelností v rozvoji cestovního ruchu a podnikáním.

Obr. 18: Návrhy respondentů na zlepšení kvality turistické nabídky

Zdroj: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2012 + terénní výzkum

Geopark a regionální produkty

Lokální produkty jsou nedílnou součástí místní kultury a tradic, neboť jsou vyráběny tradičními postupy z místních materiálů. Místní tradice jsou považovány za prvky živé kultury a tradiční výrobky tak výborně zapadají do konceptu geoturismu. Výrobky navozují autentickou atmosféru navštívené lokality a navíc podporují místní výrobce. Regionální značení produktů zviditelňuje určitý region a poukazuje na jeho jedinečnost. V současnosti existuje 22 regionů používajících regionální značení (Asociace regionálních značek 2014). Paleta výrobků ze Železných hor a z Vysočiny se rychle rozšiřuje. V zájmovém území má regionální značení koordinované na národní úrovni Asociací regionálních značek, o. s. šest

produktů (kap. 6. 2). Povědomí o regionálních produktech je v oblasti poměrně dobré. Nadpoloviční většina respondentů regionální značení produktů již aktivně podporuje. V TIC na regionální produkty odkazují propagační materiály nebo zde jsou některé výrobky přímo prodávány (vlastní výzkum). S výrobci certifikovaných produktů spolupracuje také Gymnázium Chotěboř a výrobky využívá v rámci školních akcí (především výrobky z výtvarné chráněné dílny BENEDIKTUS). Regionální výrobky i s ukázkou jejich výroby jsou k vidění na jarmarcích nebo při příležitostech dalších akcí během roku, jako jsou velikonoční či vánoční trhy, oslavy apod. Regionálním produktem je i pivo Chotěboř, jež je k dostání ve většině místních restaurací. Výzkum prokázal značnou podporu i propagaci místních výrobků, do budoucna tedy lze předpokládat, že se počet certifikovaných produktů bude zvyšovat. Určité rezervy jsou však v počtu prodejen, ve kterých se lze s těmito produkty setkat (vlastní výzkum).

6. 3 SWOT analýza

SWOT analýza (tab. 5) mapující silné a slabé stránky, příležitosti a hrozby (kap. 4) zájmového území geoparku vznikla na základě výzkumného šetření v terénu. Části příležitosti a hrozby jsou dále rozvinuty v kapitole 6. 4 jako možnosti pro další rozvoj vymezeného území.

Tab. 5: SWOT analýza zájmového území v závislosti na existenci geoparku

SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<ul style="list-style-type: none"> • příroda a krajina • infrastruktura pro geoturismus (pěší, cyklo- i hipoturistiku) • regionální produkty • environmentální výchova ve školách • spolupráce škol a geoparku • kvalitní turistická informační centra • blízkost turistických atraktivit • vodní sporty na Sečské přehradě 	<ul style="list-style-type: none"> • špatná kvalita ubytovacích zařízení • nedostatečné zázemí pro zimní cestovní ruch • nedostatečná spolupráce mezi lokálními aktéry • nízká podpora z Kraje Vysočina • nekoordinovaná propagace akcí

PŘÍLEŽITOSTI	HROZBY
<ul style="list-style-type: none"> rozvoj questingu zajištění zázemí na běžkařských trasách zapojení dalších škol do projektů geoparku propagace založená na přírodním bohatství a krátké vzdálenosti mezi turistickými cíli navázání kontaktů mezi geoparkem a soukromými podnikateli využití pověstí a legend pro vytváření geoturistických produktů 	<ul style="list-style-type: none"> chybějící společná koordinace aktivit neochota spolupráce podnikatelských subjektů zhoršování nebo stagnace kvality ubytování nepochopení konceptu geoparku

Zdroj: vlastní šetření

6. 4 Využití místního potenciálu v regionálním rozvoji

Východiskem této části jsou výše uvedené poznatky o úrovni místního geoturismu a SWOT analýza (tab. 5), která poukázala na některé příležitosti a hrozby, s nimiž se zájmová oblast potýká, nebo jež by se zde mohly do budoucna vyskytnout. Na základě toho je možné hrozbám předejít a sestavit některá doporučení pro vytváření turistické nabídky, která budou mít na oblast pozitivní vliv.

Přírodní i kulturně-historický potenciál se prostřednictvím cestovního ruchu dají velmi dobře uplatnit v regionálním rozvoji. Z informací zjištěných terénním výzkumem je zřejmé, že geoturistický potenciál území je nezbytné dále rozvíjet tak, aby se promítl do celkového ekonomického i sociálního rozvoje regionu. Následující body reagují na současný stav geoturismu v zájmové oblasti a jsou určitým doporučením pro efektivnější zajištění udržitelného rozvoje cestovního ruchu a stejně tak rozvoje celého regionu:

- další podpora environmentální výchovy ve školách
- zaměření se na výchozí místa výletů při přípravě turistické nabídky (Trhová Kamenice, Horní Bradlo, Ždírec nad Doubravou, Libice nad Doubravou, Chotěboř, Seč)
- zavedení regionálních produktů do více lokálních prodejen
- větší zapojení místních obyvatel do přípravy turistické nabídky a infrastruktury

- e) využití živé kultury v geoturismu
- f) věnování větší pozornosti zimní sezoně (zázemí na běžkařských trasách)
- g) návrh centra geoturismu v oblasti jihozápadní brány do geoparku
- h) zapojení místních podnikatelů do činností geoparku
- i) zajištění většího počtu ubytovacích kapacit, kde cena ubytování odpovídá kvalitě
- j) intenzivnější propagace území s přímou vazbou na geopark
- k) koordinovaná propagace a spolupráce lokálních subjektů

Výše uvedené návrhy jsou nepochybně limitovány mnoha vnějšími i vnitřními faktory, např. nedostatkem financí, nedostatečnými zkušenostmi, omezenými schopnostmi nebo neochotou některých jedinců zapojit se do místních aktivit. Realizace alespoň některých těchto návrhů konkrétními kroky může znamenat významný posun v rozvoji území. Body jsou řazeny od těch, jejichž realizace se jeví nejsnadněji, po obtížnější. Je nutné podotknout, že toto řazení je samozřejmě subjektivní a ovlivněné především realizací terénního šetření.

7 ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zavázala ke splnění několika cílů. V teoretické části byl pomocí světové a české literatury kriticky diskutován koncept geoparků a geoturismu. Snahou bylo vyjádřit podstatu těchto fenoménů a objasnit většinu jejich dalších doprovodných jevů, jakými jsou proces formování, mechanismy vzniku, zásady fungování nebo dosahování stanovených cílů. Ač jsou geoparky poměrně mladou formou ochrany přírody, v Česku i ve světě je každoročně zaznamenáváno významné rozšiřování jejich sítí. Základním kamenem dobře fungujícího geoparku jsou místní obyvatelé a jejich zájem, odpovědnost a angažovanost v ochraně a rozvoji území zároveň.

Cestovní ruch v geoparcích, neboli geoturismus přináší prospěch rezidentům i návštěvníkům. Geoturismus přispívá k socioekonomickému rozvoji území, šíření vzdělávání a osvěty v environmentálních otázkách a v neposlední řadě také buduje vztah místních obyvatel k regionu. Turisté se prostřednictvím geoturismu navrací k přírodě, k původním hodnotám, lidové kultuře a tradicím. Navíc, lidé jsou v dnešní době nakloněni cestování na místa, kde je patrný tzv. genius loci. Geoturismus je podmnožinou udržitelného cestovního ruchu, který často bývá konfrontován s problematikou konkurenceschopnosti, čemuž se věnují také výzkumné otázky v kapitole 2. Udržitelný cestovní ruch může být konkurenceschopný, pokud je dobře nastavená společnost, čili za předpokladu vytvoření kooperačního a konkurenčního prostředí současně. Tato myšlenka se může jevit utopicky, ale právě hledání vhodného poměru mezi spoluprací a konkurencí by mělo být stěžejním tématem diskuzí místních subjektů i samosprávy. Hranici přesně určit nelze, jelikož závisí na mnoha aspektech, které poměr ovlivňují (např. sociální kapitál, socioekonomická situace, minulý vývoj cestovního ruchu v území, nálada ve společnosti apod.).

Dodržovat zásady filosofie geoparků a působit v souladu s podstatou geoturismu není mnohdy tak jednoduché, jak se na první pohled zdá. Implementaci geoparků provází řada problémů, z nichž většina je odrazem dlouhodobých problémů příslušného místa. Tyto problémy je třeba identifikovat a nastavit postupy k jejich odstranění nebo alespoň zmírnění. Ve všech těchto ohledech je nezbytná spolupráce s místními lidmi, což znamená, že svoji roli zde hraje socioekonomická situace obyvatel a jejich environmentální uvědomění. Výzkum provedený v oblasti Národního geoparku Železné hory několik palčivých problémů definoval. Zejména se jedná o nedostatečnou spolupráci lokálních aktérů a jejich nezájem o dění v regionu, z čehož pramení další překážky socioekonomického rozvoje, např. nevyhovující propagace. Zde je tedy na místě výzkumná

otázka ze třetí části práce (kap. 3), která řešila ekonomickou udržitelnost geoparků. Ukazuje se, že pokud je v území zájem participovat na změně jak z pozice soukromých subjektů, tak i místní samosprávy, sdružení zde působících a vyšších územně správních celků, otázka ekonomické udržitelnosti je zdárně vyřešena. V případě, že je některý článek slabý, či zcela chybí a není nahrazen ostatními, může to pro území znamenat problém v řešení této otázky.

Práce se zabývala NG Železné hory (přesněji jeho vymezeným územím) také v kontextu regionální identity. Jedna z výzkumných otázek řešila, zda má geopark vliv na ztotožnění se místních obyvatel s jejich okolím. Bylo zjištěno, že identifikace místních obyvatel s územím je spojena především s hrdostí na bohaté přírodní dědictví a neporušený krajinný ráz. Potvrdila se také hypotéza z druhé části práce, geoparky v Česku jsou skutečně většinou zakládány ve venkovských oblastech, charakteristických svojí periferií. Myšlenkou je tato území pozvednout, vnést jim „nový život“ a zároveň obohatit domácí cestovní ruch.

Dalšími cíli práce bylo zjistit, jakou pozici v cestovním ruchu mají Železné hory jako celek. K naplnění tohoto cíle bylo využito již dříve provedených analýz tohoto území (Vodička, 1985, Frantál 2009, Hruška 2000, Niklová 2011, Peřina, Smutek Doucek 2012, Doucek a kol. 2013) a částečně také terénního šetření v části geoparku. Železné hory jsou především destinací kratších pobytů nebo jednodenních návštěv. Umožňuje to jejich dobrá dopravní dostupnost a zároveň blízkost hlavních turistických cílů. Ukázat turistům a návštěvníkům i další, méně známá místa je právě jedním z poslání tamějšího geoparku. Dlouholetou tradici zde má chataření a chalupaření. S tímto českým fenoménem je spjato zejména okolí Sečské přehrady, jež je díky tomu známá po celém Česku. Venkovský charakter prostředí Železných hor na hranici tří krajů, tvoří z této oblasti vnitřní periferii. Absence těžkého průmyslu umožnila regionu zachovat si jedinečný krajinný ráz. Přesně tyto vlastnosti představují výborný základ pro geopark, který bude zachovávat krajinné hodnoty a zároveň venkovský prostor smysluplně rozvíjet.

Stěžejním cílem práce bylo analyzovat geoturistický potenciál území mezi městy Seč, Chotěboř, Ždírec nad Doubravou a Trhová Kamenice. Z výsledků terénního výzkumu vyplynulo několik překážek zpomalujících rozvoj území, tak jak ho předepisuje teoretický koncept geoparku. Jde zejména o nedostatečně rozvinutou spolupráci mezi jednotlivými subjekty. Především zapojení místních podnikatelů do činností geoparku by mohlo území výrazně posunout vpřed. Snaha musí být na obou stranách, v čemž jsou stále poněkud velké rezervy. Prospěla by zde změna v chování některých podnikatelů orientovaných pouze na zisk a vlastní prospěch. Krokem k tomu je motivovat občany k zájmu o dění kolem sebe

a pochopení, že společná propagace a zároveň zdravá konkurence mohou nastartovat rozvoj správným směrem. Výzkumnou otázku řešící závislost aktivní spolupráce a zvyšování životní úrovně se tedy nepodařilo ověřit, jelikož spolupráce zde ještě není rozvinuta na potřebné úrovni.

Železné hory mají obrovský přírodní i kulturně-historický potenciál, dobrou dopravní dostupnost a řadu ubytovacích kapacit, byť je jejich kvalita velice různorodá. Toto je dobré zázemí pro běžný cestovní ruch. Geoturisté potřebují navíc ještě další prvky, jako jsou zachovalé geotopy, vzdělávání, možnost vlastní aktivity během cestování apod. Proto je dobré, pokud tyto nadstavbové prvky nezůstanou jenom v teoretické rovině, ale dostanou se do povědomí místní komunity. Z výzkumu také vyplynulo, že se snaha o vytvoření nových produktů potýká s nedostatkem financí. Jestliže zde chybí iniciativa z vyšších správních orgánů, alternativní možností pro zlepšení situace je společný strategický plán (být jen na lokální úrovni), jak území dále rozvíjet. A zde se opět dostáváme k otázce spolupráce. Jak je tedy patrné, bez pochopení nutnosti kooperace se bude další možnost socioekonomického rozvoje regionu pohybovat v uzavřeném kruhu bez možnosti vystoupení z něj. Na druhou stranu úroveň stávající turistické infrastruktury, především pak naučných stezek (kap. 5) je velice dobrá, starší informační panely jsou postupně vyměňovány za panely s kvalitněji interpretovanými informacemi (kap. 3). Geopark má také připraven systém geoprůvodců, jež doplňuje ostatní typy interpretace informací. Právě tato kombinace různých metod interpretace informací se jeví jako nejlepší z hlediska efektivity vzdělávání, neboť zapojuje všechny lidské smysly.

Práce představila jeden druh výzkumu, kterým je možné pochopit podstatu cestovního ruchu v geoparku. Na každý geopark je možné nahlížet několika způsoby. Nabízí se pohled na geopark jako instituci podporující udržitelný rozvoj cestovního ruchu určité oblasti, připínavající ke zvyšování úrovně vzdělávání a tvořící nabídku geoturistických produktů. Druhým pohledem je geopark, jakožto chráněné a rozvíjené místo, kde návštěvníci vyhledávají poznání, aktivní odpočinek a jistou míru autenticity. Tyto dvě hlediska a mnohé další je možné uplatnit v dalších výzkumech.

PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

Literatura

- ALLAN, M. (2011): Toward a Better Understanding of Motivations For a Geotourism Experience: A Self-Determination Theory Perspective. Edith Cowan University, Perth, 294 s.
- BAILEY, H., HILL, W. (2009): UNESCO Geoparks Initiative. GSA Today, roč. 19, č. 3, s. 25.
- BALATKA, B., KALVODA, J. (2006): Geomorfologické členění reliéfu Čech. Kartografie Praha, Praha, 79 s.
- BOURDIEU, P. (1986): The Forms of Capital. In: Richardson, J. G. (ed.): Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. Greenwood Press, New York, s. 241–258.
- BUTLER, R. V. (1980): The Concept of a Tourism Area Cycle of Evolution: Implication for Management of Resources. In Pásková, M. (ed.): Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Gaudeamus, Hradec Králové, 298 s.
- CÍLEK, V. (2001): Geodiverzita – opomíjený aspekt ochrany přírody a krajiny. Zprávy o geologických výzkumech v roce 2001, Geologický ústav AV ČR, s. 13–15.
- CÍLEK, V. (2004): Makom. Dokořán, Praha, 300 s.
- ČTVERÁKOVÁ, I. (2012): Ekoturismus a geoturismus na příkladu geoparků v Česku. Bakalářská práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 66 s.
- ČTVERÁKOVÁ, I. (2014): Význam geoparků pro vzdělávání. Sborník z 9. mezinárodní konference Aktuální problémy cestovního ruchu, Jihlava, s. 8–13.
- DISMAN, M. (2002): Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum, Praha, 374 s.
- DOUCEK, J., PÁSKOVÁ, M., SMUTEK, D., ŠTÝRSKÝ, J., ZELENKA, J. (2013): Geoprůvodce. Speciální průvodce po geoparku Železné hory, Vodní zdroje Chrudim, Chrudim, 157 s.
- DOWLING, R. (2010): Geotourism's Global Growth. Geoheritage, Springer, roč. 3, č. 1, s. 1–13.
- DOWLING, R. (2013): Global Geotourism – An Emerging Form of Sustainable Tourism. Czech Journal of Tourism, roč. 11, č. 2, s. 59–79.
- DOWLING, R., NEWSOME, D. (2006): Geotourism. Elsevier/ Heineman, Oxford, 257 s.

DOWLING, R., NEWSOME, D. (2010): Global geotourism perspectives. Godfellow Publishers, Oxford, 248 s.

EDER, W., PATZAK, M. (2004): Geoparks – Geological Attractions: A Tool for Public Education, Recreation and Sustainable Economic Development. UNESCO, Division of Earth Science, Paříž, s. 162–164.

FIALOVÁ, D., CHROMÝ, P., KUČERA, Z., SPILKOVÁ, J., ŠTYCH, P. VÁGNER, J. (2010): The Forming of Regional Identity and Identity of Regions in Czechia – Introduction to the Research on the Impact of Second Housing and Tourism. Acta Universitatis Carolinae Geographica, roč. 44, č. 1, s. 49–60.

FIALOVÁ, D. (2011): Geopark – místo ochrany a prezentace geologických i kulturních hodnot. Geografické rozhledy, roč. 21, č. 3, s. 24–25.

FIALOVÁ, D., VÁGNER, J. (2012): Regionální identita obyvatel a rekreatantů v periferních oblastech Česka. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček, M. (eds.): Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života. Aleš Čenek, s.r.o., Plzeň, s. 122–139.

FORMÁNKOVÁ, Z., VÁGNER, J. (2012): Potenciál geocachingu při rozvoji cestovního ruchu. Studia Turistica, s. 11–19.

FRANTÁL, L. (2009): Rekreační využití vodních nádrží v Česku se zaměřením na Lipno, Máchovo jezero, Seč a Nové Mlýny. Diplomová práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 127 s.

GRAY, M. (2004): Geodiversity: Valuing and Conserving Abiotic Nature. John Wiley & Sons, Londýn, s. 65–131.

HÄGERSTRAND, T. (1967): Innovation Diffusion as a Spatial Process, University of Chicago, 339 s.

HÁJEK, M., HAVLÍK, M., NEKVAPIL, J. (2012): Narativní analýzy v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec. Sociologický časopis, roč. 48, č. 2, s. 199–223.

HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHN, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR, Univerzita Karlova, Praha, 255 s.

HENDL, J. (2005): Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Portál, Praha, 408 s.

- HOLEŠINSKÁ, A. (2010): Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu. Disertační práce, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita, Brno, 135 s.
- HORNÍK, S., BUZEK, L., MIČIAN, L., PECH, J., TRNKA, P. (1986): Fyzická geografie II. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 320 s.
- HOSE, T. A. (1995): Selling the Story of Britain's Stone. *Environmental Interpretation*, roč. 10, č. 2, s. 16–17.
- HOSE, T. A. (2011a): 3G's for Modern Geotourism. *Geoheritage*, roč. 4, č. 1–2, s. 7–24.
- HOSE, T. A. (2011b): The English Origins Of Geotourism (As A Vehicle For Geoconservation) And Their Relevance To Current Studies. *Acta geographica Slovenica*, roč. 51, č. 2, s. 343–360.
- HOYLE, B. S., KNOWLES, R. (2001): *Modern Transport Geography*. John Wiley & Sons, Chichester, 374 s.
- HRUŠKA, J. (2000): Geomorfologie a geoekologie Železných hor (propagační materiály). Vlastním nákladem.
- HORKÁ, H. (2005): Ekologická dimenze výchovy a vzdělávání ve škole 21. století. Masarykova univerzita, Brno, 158 s.
- CHROMÝ, P. (2000): Historickogeografické aspekty vymezování pohraničí a jeho geografické analýzy. *Geografie*, roč. 102, č. 1, s. 63–76.
- JAKUBÍKOVÁ, D. (2012): *Marketing v cestovním ruchu – Jak uspět v domácí i světové konkurenci*, Grada, Praha, 313 s.
- JEHLIČKA, P., SARRE, P., PODOBA, J. (2005): The Czech Environmental Movement's knowledge interests in the 1990s: compatibility of Western influences with pre-1989 perspectives. *Environmental Politics*, roč. 14, č. 1, s. 64–82.
- JOHNSTON, R. J. (ed.) (2000): *Dictionary of Human Geography*. Blackwell, Oxford, 958 s.
- KADLECOVÁ, V. (2009): Geografické aspekty problematiky apartmánových rekreačních domů a bytů v Česku. Diplomová práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 92 s.

- KAŠKOVÁ, M. (2013): Role systémů značení regionálních produktů v procesu institucionalizace regionů a v jejich rozvoji. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha, 151 s.
- KOLEJKA, J., LIPSKÝ, Z. (1999): Mapy současné krajiny. *Geografie*, roč. 104, č. 3, s. 161–175.
- KOPP, J. (2013): Geoparky – nová platforma regionálního marketingu. *Trendy v podnikání – vědecký časopis Fakulty ekonomické Západočeské univerzity v Plzni*, roč. 2, č. 3, s. 44–50.
- KRESSL, T. (2004): Cestovní ruch v CHKO Křivoklátsko. Diplomová práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 117 s.
- KUBALÍKOVÁ, L. (2011): Hodnocení geomorfologických lokalit v kontextu ochrany neživé přírody: případová studie ze západní části Národního parku Podyjí a z okolí Maršovského žlebu. Disertační práce, Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Brno, 147 s.
- KUBALÍKOVÁ, L. (2013): Geomorphosite Assessment for Geotourism Purposes. *Czech Journal of Tourism*, roč. 11, č. 2, s. 80–104.
- LOVELOCK, J. (1994): Gaia. Živoucí planeta. Mladá fronta, Praha, 221 s.
- MARIOT, P. (1985): Geografia cestovného ruchu. SAV, Bratislava, 248 s.
- MATYÁŠOVÁ, M. (2009): Vymezování regionů v cestovním ruchu ČR. Diplomová práce, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita, Brno, 82 s.
- MC KEEVER, P., ZOUROS, N. (2005): Geoparks: Celebrating Earth Heritage, Sustaining Local Communities. *Episodes*, roč. 28, č. 4, s. 274–278.
- McCULLAGH, A. (2012): Significance Of Interpretation Panels.
<http://ezinearticles.com/?Significance-Of-Interpretation-Panels&id=6942001> [cit. 8. 2. 2014]
- MITCHELL, D. (2001): The Lure of the Local: Landscape Studies at the End of a Troubled Century. *Progress in Human Geography*, roč. 25, č. 2, s. 269–281.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis*, č. 2, s. 321–348.
- NEWSOME, D., DOWLING, R. K. (2010): Geotourism: The Tourism of Geology and Landscape, Goodfellow Publishers, Oxford, 246 s.

NIKLOVÁ, P. (2011): Možnosti rozvoje cestovního v chráněných územích. Diplomová práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 118 s.

NOVÁK, V. (2009): Dojíždka za prací a pracovně podmíněné migrace v kraji Vysočina. Disertační práce, Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Brno, 193 s.

NURYANTI, W. (2005): The Role of Interpretation in Ecotourism Development. The Indonesian Institute of the Arts, s. 112–119.

PÁSKOVÁ, M. (2003): Analýza změn vyvolaných rozvojem cestovního ruchu, Disertační práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 230 s.

PÁSKOVÁ, M. (2010): V geoparku nejde jen o to, že skála stojí na svém místě. Zpravodaj MŽP, č. 6, s. 18–23.

PÁSKOVÁ, M. (2011): Geoturismus a ekoturismus – fascinace krajinou. In: Pásková, M., Doležský, V. (eds.): Výzvy a hrozby ekoturismu a geoturismu pro ochranu biodiverzity a geodiverzity. Sborník konference, Geopark Vysočina, Pardubice, s. 15–28.

PÁSKOVÁ, M. (2013): Udržitelnost turismu. Bít či nebít? Udržitelnost cestovního ruchu aneb jaké jsou zkušenosti v udržitelném turismu v ČR? Přednáška Společnosti trvale udržitelného rozvoje, Praha, 7. 9. 2013. http://www.czp.cuni.cz/stuz/besedy/b_1309b/paskova.pdf [cit. 8. 2. 2014]

PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J. (2002): Cestovní ruch – Výkladový slovník. MMR ČR, Praha, 448 s.

PEŘINA, V., SMUTEK, D., DOUCEK, J. (2012): Železné hory národním geoparkem. Ochrana přírody, roč. 66, č. 3, s. 34.

PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. Geografie, roč. 115, č. 1, s. 64–77.

PILEČEK, J., JANČÁK V. (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciace okresů Česka. Geografie, roč. 115, č. 1, s. 78–95.

POLANSKÁ, M. (2013): Percepce turistické destinace: případová studie Harrachov. Diplomová práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 128 s.

POSER, H. (1939): Geographische Studien über den Fremdenverkehr im Riesengebirge. Ein Beitrag zur geographischen Betrachtung des Fremdenverkehrs. Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Weidman, Berlín.

PUTNAM, R. D. (2000): About Social Capital.

<http://www.hks.harvard.edu/programs/saguaro/about-social-capital> [cit. 25. 2. 2014]

ŘÍDKOŠIL, T. (2014): Georangeři v Českém ráji.

http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=11155&Itemid=34 [cit. 26. 3. 2014]

SADRY, B. N. (2009): Fundamentals of Geotourism: With Emphasis on Iran. Samt Publishing, Teheran, 220 s.

SEMIAN, M. (2010): Regionální identita Českého ráje. Diplomová práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 102 s.

SPILKOVÁ, J., FIALOVÁ, D. (2012): Culinary Tourism Packages and Regional Brands in Czechia. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, roč. 15, č. 3, s. 177–197.

STRÁNSKÝ, K., STRÁNSKÝ, L. (2005): K historii železářského hutnictví na Českomoravské vrchovině od nejstarších dob do 19. století. Sborník mezinárodní konference metalurgie a materiálů Metal 2005, Hradec nad Moravicí, s. 1–11.

STROBLOVÁ, L., WEBER, M., LIPSKÝ, Z. (2010): SWOT analýza jako součást participativního přístupu k plánování krajiny na Novodvorskú a Žehušicku. *Acta Pruhoniana*, Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., Průhonice, roč. 95, s. 5–13.

ŠAUER, M., VYSTOUPIL, J. (2010): Dvacet let vývoje cestovního ruchu v České republice a jeho prostorové a funkční souvislosti. Sborník ze semináře Město, kultura cestovní ruch, Brno, 5 s.

ŠIMKOVÁ, E. (2002): Možnosti rozvoje a perspektiva venkovské turistiky v ČR. Disertační práce, Provozně-ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, 146 s.

- ŠÍP, J. (1997): Vývoj a současná realita cestovního ruchu v České republice. In: Hasman, M. (ed.) Sborník referátů 2. Mezinárodní konference. Cestovní ruch regionální rozvoj a školství, Jihočeská univerzita, Tábor, s. 17–19.
- ŠPRINGL, J. (2013): Když ohně zaplanou. Dějiny a současnost, roč. 35, č. 4, s. 10–14.
- ŠTĚPÁN, L., ROUS, P. (2005): Utváření sídel a lidové stavby v proměnách staletí. Gratis spol. s.r.o, Nasavrky, 104 s.
- ŠTÝRSKÝ, J., ŠÍPEK, J. (2011): Geograficko psychologické souvislosti cestování, turistiky a rekreace, Gaudeamus, Hradec Králové, 168 s.
- ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. (2007): Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Portál, Praha, 384 s.
- TILDEN, F. (1977): Interpreting Our Heritage. In: Nuryanti, W. (ed.): The Role of Interpretation in Ecotourism Development. The Indonesian Institute of the Arts, s. 112–119.
- TOURTELLOT, B. J. (2012): About Geotourism. National Geographic. http://travel.nationalgeographic.com/travel/sustainable/about_geotourism.html [cit. 25. 2. 2014]
- URBANOVÁ, M. (2007): Pověsti Železných hor. Literární čajovna Suzanne Renna, 144 s.
- VAN DETH, J. W. (2008): Measuring Social Capital. In: Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G.: The Handbook of Social Capital, Oxford University Press, Oxford, s. 150–176.
- VODIČKA, J. (1985): Vápence v oblasti Železných hor. Acta musei reginae hradecensis, Hradec Králové, 79 s.
- VODIČKA, J. (1997): Železné hory očima geologa. Sborník prací, č. 5, Nasavrky, 66 s.
- VOJTÍŠEK, Z. (1998): Netradiční náboženství u nás. Dingir, Praha, 137 s.
- VYSTOUPIL, J., HOLEŠINSKÁ, A., KUNC, J., ŠAUER, M. (2007): Návrh nové rajonizace cestovního ruchu, Masarykova univerzita, Brno, 98 s.
- VYSTOUPIL, J., KUNC, J., ŠAUER, M., TONEV, P. (2010): Vývoj cestovního ruchu v ČR a jeho prostorové organizace v letech 1990 – 2009. Urbanismus a území rozvoj, roč. 13, č. 5, s. 93–108.

VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M. (2010): Regionální operační programy jako nástroj podpory cestovního ruchu v ČR. *Regionální studia*, roč. 4, č. 1, s. 38–50.

VYSTOUPIL, J., KUNC, J. (2009): Geografický výzkum cestovního ruchu a rekreace v České republice v letech 1950-2008. *Geographia Moravica*, Olomouc, s. 103–119.

ZOUROS, N. (2004): The European Geoparks Network. *Episodes*, roč. 27, č. 3, s. 165–171.

Další zdroje

AOPK (2014): CHKO Železné hory

<http://zeleznehory.ochranaprirody.cz/> [cit. 4. 6. 2014]

AOPK ČR (2008): Průvodce vlastivědnou stezkou krajem Železných hor. AOPK ČR – Správa CHKO Železné hory, Nasavrky

Arriva Východní Čechy, a. s. (2014): Autobusová doprava

<http://www.arriva-vychodnicechy.cz/nabidka-prepravy/> [cit. 5. 7. 2014]

Arouca Declaration (2011)

http://dl.dropboxusercontent.com/u/36358978/News/Declaration_Arouca_%5BEN%5D.pdf [cit. 15. 4. 2014]

Asociace regionálních značek (2014): Cíle regionálního značení

<http://www.regionalni-znacky.cz/arz/cs/o-nas/> [cit. 20. 7. 2014]

Běžkařské trasy mikroregionu Centrum Železných hor (2014)

<http://trasy.czh.cz/> [cit. 1. 7. 2014]

Cykloserver (2014): Cyklistické trasy v Česku

<http://www.cykloserver.cz/> [cit. 5. 7. 2014]

Czechtourism (2013): Jednotná klasifikace turistických informačních center.

<http://www.czechtourism.cz/informacni-centra/jednotna-klasifikace-tic-v-cr/> [cit. 25. 2. 2014]

ČSÚ (2006): Historický lexikon obcí ČR 1869-2005. I. díl

http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/kapitola/4128-04-1869_2005-0102 [cit. 17. 6. 2014]

ČSÚ (2013a): Statistický lexikon obcí

<http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4116-13> [cit. 17. 6. 2014]

ČSÚ (2013b): Statistický lexikon obcí

http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/kapitola/4116-13-n_2013-05 [cit. 17. 6. 2014]

ČSÚ (2014): *Základní údaje o ČR*
<http://www.czso.cz/> [cit. 17. 6. 2014]

ČÚZK (2010): *Využití budov v Česku. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha.*

Czechtourism (2013): *Jednotná klasifikace turistických informačních center.*
<http://www.czechtourism.cz/informacni-centra/jednotna-klasifikace-tic-v-cr/> [cit. 25. 2. 2014]

CzechTourism (2014): *Vymezování turistických oblastí*
<http://old.czechtourism.cz/didakticke-podklady/2-turisticky-potencial-regionu/> [cit. 25. 2. 2014]

Ekolist (2012): *Kvalita vody v Sečské přehradě*
<http://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/pardubicky-kraj-hleda-zpusob-jak-zbavit-secskou-prehradu-sinici> [cit. 1. 7. 2014]

CHKO Železné hory (2014): *Charakteristika území*
<http://zeleznehory.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/>

Geopark Český ráj (2014)
<http://www.geopark-ceskyraj.cz/> [cit. 30. 3. 2014]

Geopark Egeria (2014)
<http://www.geopark.cz/> [cit. 30. 3. 2014]

Geopark GeoLocí (2014)
<http://geoloci.webnode.cz/> [cit. 30. 3. 2014]

Geopark Joachima Barranda (2014)
<http://www.barrandien.cz/geopark-joachima-barranda/> [cit. 30. 3. 2014]

Geopark Jeseníky (2014)
<http://www.geoparkjeseniky.cz/> [cit. 30. 3. 2014]

Geopark Ralsko (2014)
<http://www.geoparkralsko.cz/> [cit. 30. 3. 2014]

Geopark Vysočina (2014)
<http://geoparkvysocina.cz/cs/> [cit. 30. 3. 2014]

Geopark Železné hory (2014)
<http://www.geoparkzh.cz/cs/> [cit. 30. 3. 2014]

Global Geoparks Network (2013): *A Quick Reference Guide*, UNESCO, 3 s.

Global Geopark Network Charter (2014)
http://www.europeangeoparks.org/?page_id=357 [cit. 8. 2. 2014]

Global Network of National Geoparks (2014)

<http://www.globalgeopark.org/aboutGGN/list/index.htm> [cit. 15. 4. 2014]

Hájenska Kopřivnice (2014): Geopark Podbeskydí

<http://hajenska.koprivnice.org/> [cit. 30. 3. 2014]

Charta národních geoparků ČR (2014)

www.ochranaprirody.cz/res/data/108/014916.doc?seek=1 [cit. 8. 2. 2014]

Kraj blanických rytířů (2014)

<http://www.blanicti-rytiri.cz/cs/95-o-geoparku-kbr> [cit. 30. 3. 2014]

Madonská deklarace (2014)

www.ochranaprirody.cz/res/data/108/014911.doc?seek=1 [cit. 8. 2. 2014]

Mapový server CRR (2014): Mikroregiony a místní akční skupiny

http://mapy.crr.cz/tms/crr_a/mikro/index.php?mikro=1#c=3536025%252C5519376&z=1&l=ajax_mikro,ajax_mikro_plochy&p=&hs=1& [cit. 21. 6. 2014]

MAS Podhůří Železných hor (2014)

<http://www.podhurizeleznnychhor.cz/> [cit. 1. 3. 2014]

MAS Železnohorský region (2012): Za krásami 4 regionů. Rodinný turistický průvodce, tipy na výlet.

MMR ČR (2006): Destinační management a vytváření produktů cestovního ruchu

http://www.mmr.cz/getmedia/cc80193b-e4e8-4694-8a65-728df70a5fd8/GetFile14_2.pdf [cit. 15. 2. 2014]

MŽP ČR (2000): Agenda 21.

<http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/6d13b004071d0140c12569e700154acb/b56f757c1507c286c12570500034ba62?OpenDocument> [cit. 15. 2. 2014]

MŽP ČR (2014a): Místní agenda 21.

http://www.mzp.cz/cz/mistni_agenda_21 [cit. 15. 2. 2014]

MŽP ČR (2014b): Geoparky UNESCO.

http://www.mzp.cz/cz/geoparky_unesco [cit. 25. 2. 2014]

Národní geoparky (2014): Rada národních geoparků.

<http://www.geology.cz/narodnigeoparky/rada-ngcr> [cit. 15. 4. 2014]

Národní síť MAS (2012): Komunitně vedený místní rozvoj v praxi České republiky

<http://nsmas.cz/content/uploads/2012/07/Komunitn%C4%9B-veden%C3%BD-m%C3%ADstn%C3%AD-rozvoj-v-praxi-%C4%8Cesk%C3%A9-republiky-verze-%C3%BA-nor-2012.pdf> [cit. 1. 6. 2014]

Národní síť MAS (2014): Místní akční skupiny v Železných horách

<http://nsmas.cz/o-nas/> [cit. 1. 6. 2014]

Nový občanský zákoník (2014): Transformace občanských sdružení.
<http://www.esfcr.cz/07-13/oplzz/novy-obcansky-zakonik> [cit. 24. 3. 2014]

Obec Horní Bradlo (2014)
<http://www.hornibradlo.cz/> [cit. 20. 7. 2014]

Obec Chotěboř (2014): O městě a okolí
<http://www.chotebor.cz/o-meste-a-okoli/d-3172/p1=51> [cit. 20. 7. 2014]

Obec Klokočov (2014)
<http://www.klokocov.eu/> [cit. 20. 7. 2014]

Obec Libice nad Doubravou (2014): Cestovní ruch
<http://www.libicend.cz/cestovni-ruch/> [cit. 20. 7. 2014]

Obec Trhová Kamenice (2014)
<http://www.trhovakamenice.cz/#> [cit. 20. 7. 2014]

Pekingská deklarace (2014)
www.geoparkceskyraj.cz/filemanager/files/file.php?file=2204 [cit. 8. 2. 2014]

Povodí Labe (2014): Vodní nádrž Seč
http://www.pla.cz/planet/public/vodnidila/prehrada_sec.pdf [cit. 1. 7. 2014]

Questing (2014): Pravidla a rozšíření této hry
<http://www.questing.cz/Uvod.aspx> [cit. 18. 7. 2014]

RIS (2014): Mikroregiony v Železných horách
<http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/mikroregiony> [cit. 10. 6. 2014]

Regionální značení – Vysočina (2014)
<http://www.regionalni-znacky.cz/vysocina/cs/certifikovane-produkty/> [cit. 20. 7. 2014]

Regionální značení – Železné hory (2014)
<http://www.regionalni-znacky.cz/zelezne-hory/cs/certifikovane-produkty/?r=18> [cit. 20. 7. 2014]

SWOT Analysis (2014)
https://depts.washington.edu/oei/resources/toolsTemplates/SWOT_analysis.pdf [cit. 19. 5. 2014]

Taggmanager (2014)
<http://www.taggmanager.cz/> [cit. 8. 2. 2014]

Turistický portál ČR (2014)
http://www.czecot.cz/program/427356_zapohadkami-na-vesely-kopec-a-do-pardubic [cit. 5. 8. 2014]

Veselý Kopec (2014): Soubor lidových staveb
<http://www.vesely-kopec.cz/skanzen-na-veselem-kopci.php> [cit. 5. 7. 2014]

Vysočina Tourism (2014)

http://www.vysocinatourism.cz/index.php?akce=slozka&id_slozka=1 [cit. 18. 7. 2014]

World Tourism Organization (2001): Globální etický kodex cestovního ruchu, 8 s.

<http://ethics.unwto.org/sites/all/files/docpdf/czechrepublic.pdf> [cit. 11. 4. 2014]

Železné hory (2014): Maloplošná chráněná území a turistické cíle

<http://zelezne-hory.aspone.cz/> [cit. 1. 3. 2014]

Podklady k mapám

Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2012

PŘÍLOHY

Příloha 1: Struktura řízeného rozhovoru

1. Jak obecně hodnotíte cestovní ruch ve vašem regionu? Jaké jsou zde silná místa a slabiny?	Otázka obecně zjišťuje náhled respondenta na situaci v cestovním ruchu v celém regionu Železných hor.
2. Za čím především sem návštěvníci míří?	Otázka směřuje k hlavní motivaci turistů a návštěvníků pro příjezd do zájmové oblasti.
3. Jak vnímáte zřízení geoparku v Železných horách? Jakým způsobem se Vás dotýká jeho existence? Jak na geopark dle Vašeho mínění nahlíží místní obyvatelé?	Zde se jedná o klíčovou otázku, která zjišťuje, zda respondenti vůbec vědí o existenci NG Železné hory. V případě, že ano, dále zkoumá, jakým způsobem se jich geopark dotýká. Při konstrukci otázek k řízenému rozhovoru bylo počítáno s variantou, kdy respondenti o geoparku nic nevědí. Proto jsou následující otázky (kromě otázek 4 a 5) zaměřeny na spolupráci subjektů v cestovním ruchu a potenciálu území pro různé formy turismu.
4. Pozorujete od doby vyhlášení Železných hor národním geoparkem nějaký posun v rozvoji regionu? Změnilo se něco? Co?	Tato otázka byla položena v případě, že respondenti byli obeznámeni s existencí NG Železné hory a zjišťuje přínos geoparku pro rozvoj území.
5. Zapojujete se nějakým způsobem do aktivit pořádaných geoparkem, nebo dokonce vytváříte nějaké vlastní akce spojené s geoparkem?	Opět otázka položená v případě kladné odpovědi ohledně znalosti geoparku. Jejím cílem je zjistit participaci respondentů na aktivitách geoparku.
6. Spolupracujete s MAS Podhůří Železných hor nebo některým mikroregionem?	Otázka zjišťuje provázanost místních subjektů s MAS a svazky obcí působících na vymezeném území.
7. Co by šlo ve Vašem okolí změnit, zlepšit z hlediska nabídky návštěvníkům? (ale neděje se tak např. z důvodu nedostatku financí?)	

Tato otázka se zaměřuje na určení nedostatků v cestovním ruchu v zájmové oblasti a zejména zjištění toho, co zde místní, potažmo i návštěvníci postrádají.

8. Pro jakou formu cestovního ruchu je zde podle Vašeho názoru potenciál?

Otázka zjišťuje nejvíce zastoupenou formu cestovního ruchu ve vymezené oblasti pro možný následný návrh zlepšení infrastruktury, vybavenosti apod.

9. Které přírodní, kulturní nebo historické památky se setkávají s největším ohlasem u turistů?

Otázka zjišťuje konkrétní cíle turistů a návštěvníků, kteří přijíždějí do oblasti.

10. Podporujete nějaké regionální produkty?

Tato otázka má za cíl určit míru provázanosti s místními subjekty, kteří se věnují výrobě produktů z místních surovin, výrobě potravin či tradičním řemeslům.

11. Jak se stavíte k udržitelnému cestovnímu ruchu do budoucna?

Závěrečná obecná otázka ohledně budoucnosti cestovního ruchu ve vymezené oblasti a jeho možnosti pro udržitelný rozvoj.

WWW.GEOPARKZH.CZ

CHrudimsko-hlinecko
KRAJINA ZÁŽITKO

STAN SE
LOVCEM INDICIÍ
A ULOV SI
SBĚRATELSKOU
RARITU

QUEST NÁRODNÍM GEOPARKEM
ŽELEZNÉ HORY

HISTORIÍ ZEMĚ ZA DVA DNY

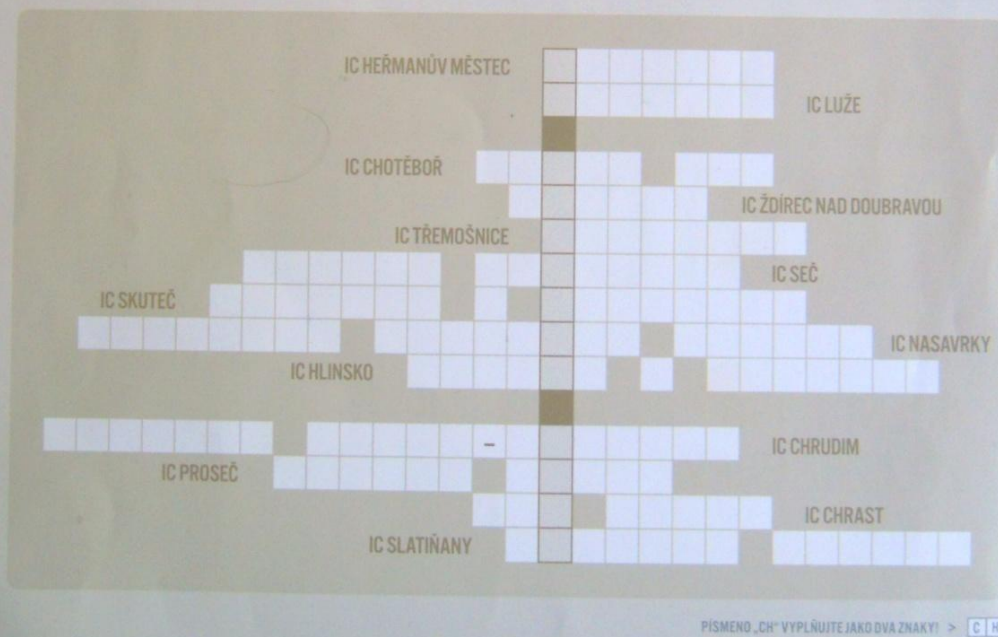
Geopark
Železné hory

> QUEST NÁRODNÍM GEOPARKEM ŽELEZNÉ HORY

PRAVIDLA SOUTĚŽE:

1. Cílem soutěže je najít heslo, které se skrývá v tajence. K odhalení hesla slouží indicie, které se do tajeňky vkládají. Tyto indicie najdete při putování Národním geoparkem Železné hory.
2. Úkolem soutěžícího je navštívit jednotlivé soutěžní okruhy. Po úspěšném vyřešení soutěžního okruhu na Vás čeká odměna v podobě jedné indicie. Po seskládání dostatečného množství indicií pak odhalíte heslo, které zašlete na adresu geoparkzh@vz.cz nebo jej spolu s kontaktními údaji sdělíte na jednom z účastnických informačních center.
3. Každý soutěžící, který správně zaslal soutěžní heslo, bude zařazen do slosování o 10 sběratelských geologických odměn.
4. Soutěžní okruhy jsou nenáročné a zaberou Vám nejvýše půl den. Pro úspěšné absolvování každého okruhu, je třeba si na informačním centru vyzvednout soutěžní list, který je pro každý okruh odlišný. Tyto listy jsou ke stažení i na webových stránkách zúčastněných informačních center, Národního geoparku Železné hory (www.geoparkzh.cz) a turistické oblasti Chrudimsko-Hlinsko (www.navstevnik.cz).
5. Soutěže se účastní tato Informační centra: Chrudim, Slatiňany, Heřmanův Městec, Třemošnice, Seč, Chotěboř, Hlinsko, Nasavrky, Skuteč, Chrast, Luže, Proseč a Ždírec nad Doubravou.
6. Soutěž není časově omezena. Slosování bude probíhat vždy ke konci kalendářního roku. Datum slosování a ceny budou zveřejněny v prostorách všech zúčastněných informačních center, na jejich webových stránkách a na stránkách Národního geoparku Železné hory (www.geoparkzh.cz) a turistické oblasti Chrudimsko-Hlinsko (www.navstevnik.cz). Po slosování bude na těchto místech k nahlédnutí také seznam výherců.

**Geopark
Železné hory**

HISTORIÍ ZEMĚ ZA DVA DNY